Konferencija NEW: Budućnost izvođačkih umetnosti u Srbiji – Perspektive i izazovi

13.decembar,Jugoslovenska kinoteka
Transkript

OTVARANJE

Andrej Nosov:

Dobro jutro svima, izvinite za malo kašnjenje, izvinite za jučerašnje pomeranje ovog protokola na nešto ranije, ali smo odlučili da tako uradimo da bismo ovaj uvodni i osnovni deo našeg razgovora tokom dana završili što pre, da možemo pre da počnemo da razgovaramo i da imamo više vremena za diskusiju. Želim da se zahvalim Jugoslovenskoj kinoteci na gostoprimstvu i želim da se zahvalim svima vama što ste pristali da dođete i što će te danas učestvovati na ovoj konferenciji. I zamoliću sada predsednicu Vlade Srbije Anu Brnabić da nas pozdravi i kaže nam kakve su namere Vlade.

(*aplauz*)

Članovi Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije:

Ovo je proglas Asocijacije Nezavisna kulturna scena Srbije. Izražavamo svoje neslaganje sa nametanjem koncepta kreativnih industrija kao modela za redefinisanje savremene umetnosti. Savremene umetničke prakse i kultura nisu i ne mogu biti kreativne industrije i nisu sredstvo za jačanje kapitalističkih struktura, one su javno dobro. Akteri savremenih umetničkih praksi kritičku funkciju umetnosti pretpostavljaju apologetskoj.

Smatramo da je kritičko i emancipatorsko delovanje u okviru savremene umetnosti u ovom trenutku nužno, a da je jačanje tržišnih snaga i tržišne paradigme isključivo u funkciji produbljivanja nejednakosti u društvu. Kako model koji se zasniva na monetizaciji kulturne produkcije može da se izjednači sa savremenim umetničkim praksama, pretendujući da ih zameni, depolitizuje i učini dostupnim samo bogatim slojevima društva?

Zbog čega Savet za kreativne industrije, sa većinskim članstvom iz biznis sektora, predlaže i analizira oruđa kulturne politike paralelno i mimo delovanja Ministarstva kulture Republike Srbije koje ima zakonske ingerencije i odgovornost za taj posao? Ova pitanja zahtevaju odgovore i nisu potrebna samo nama, već čitavoj javnosti.

Ana Brnabić:

Hvala vam. Ja mislim da je upravo iz ovog razloga ova konferencija dobra, da otvorimo neke teme oko kojih se ne slažemo, i da o njima pričamo. Mislim da je Savet za kreativne industrije jedno telo koje predlaže nešto. Sve što se predlaže je onda deo javne, otvorene debate, da bismo zajedno donosili nekakve odluke koje će, ja mislim i nadam se, koristiti svima nama kao društvu da postanemo bolji. Svakako se ne slažem sa vama u vašem viđenju i konceptu kreativnih industrija, ali sam tu da vas saslušam i da pričamo o tome. Ja želim da zahvalim Hartefakt fondaciji na ovoj konferenciji, na svemu što radite. Nadam se da ćemo uskoro zajedno obeležiti deset godina postojanja Hartefakt fondacije. I počela bih, naravno, onim čime ja uvek počinjem i čime uvek završavam, a to je digitalizacija. Ja sam ovde kao predsednica Vlade, došla sam da vam kažem koja je moja vizija kreativnih industrija i kako se ta vizija u stvari uklapa u sve ono što Vlada Republike Srbije radi, sa ciljem da imamo normalnije i bolje društvo. Dakle, zašto digitalizacija? Ja mislim da je ovo, ako ne jedina, onda svakako najveća šansa za Srbiju da postane konkurentnija, da brzo podignemo prosečne plate i standard života svih nas u Srbiji. Ne elite i ovih drugih, nego svih nas u Srbiji.

Da postanemo time jedno normalnije i boje društvo, da ostvarimo sve svoje prave potencijale za koje ja mislim da smo ih tokom decenija ili zaboravili, ili smo ih negde potisnuli i prestali smo da verujemo u sebe. Da se takmičimo sa ostalim zemljama, ne po tome koliko smo jeftini, nego po tome koliko smo pametni i sposobni. I da pokažemo svoju kreativnost i stvaralačku energiju koju ja mislim da mi imamo. Takođe mislim da je digitalizacija način da mi u stvari pređemo sa ekonomije zasnovane na investicijama, a kad to kažem mislim ekonomski, to je ono što se zove *investment driven economy*, i to se u stvari odnosi na ekonomiju zasnovanu na investicijama koje su *labor intensive*, na investicijama koje su radno intenzivne kao takve ne doprinose, ne dodaju nam neku posebnu vrednost, na ono što se u ekonomiji zove *inovation driven economy*, a to je ekonomija zasnovana na znanju i zasnovana na inovacijama. Dakle, kako se sve to uklapa, to je za mene u stvari koncept digitalizacije. To nema veze sa informacionim tehnologijama, kao što me često ljudi ne razumeju. To ima veze sa znanjem, sa inovacijama, sa kreativnošću. E dakle, kako se moj koncept digitalizacije vezuje za moj koncept kreativnih industrija, odnosno ne za moj, ali za koncept kreativnih industrija, za koncept kulture i za koncept obrazovanja.

Zato što takve digitalizacije, takve promene u društvu nema ukoliko mi nemamo reformu obrazovanja, tako da imamo obrazovanje koje se zasniva na analitičkim sposobnostima. Na kritičkom razmišljanju. Na tome da učimo decu, kao što često kažemo, kako da misle, a ne šta da misle. A generacijama smo učili mlade samo tome šta da misle, ali ih nismo učili kako da misle. Kako da rešavaju probleme. Da se ne plaše da rešavaju probleme. Zato je Vlada stavila kao prvi prioritet reformu obrazovanja. Druga najvažnija stvar, čini mi se, u tom celom konceptu digitalizacije i transformacije našeg društva i naše ekonomije je kreativnost. U tom smislu, ja mislim da postoje kreativne industrije. Svakako, složiću se sa nekim da se ne slažem u tome da neko misli da ne postoje kreativne industrije. I da ne može tako da se gleda, da ne može na kulturu da se gleda kao na kreativne industrije.

Ili na industriju kao takvu. Apsolutno. Ja, kada pričam o kreativnim industrijama, ne pričam o kulturi. Ne bavim se onim čime se bavi Ministarstvo kulture. Pričam o nečemu što je mnogo više međusektorski. I što mi, ponovo, kao Srbija, nismo do sada iskoristili. Vi možete da zastupate tezu da ni ne treba to da iskoristimo. Da treba u 21. veku da posmatramo kulturu kao takvu, obrazovanje kao takvo, informacione tehnologije kao takve, sve u svojim malim silosima i da to ne sme da se meša. Ja mislim da to mora da se meša. Ako hoćemo da transformišemo društvo, da transformišemo našu ekonomiju, ja mislim da mora da se meša. I da mi moramo da pričamo o kreativnim industrijama.

Zašto takođe mislim da je ovo naše vreme? Zato što nije često da živite, ili da neko ima priliku da živi u vreme jedne industrijske revolucije. Mi danas živimo u vreme industrijske revolucije. Kao što je bila prva, kao što je bila druga, kao što je bila treća, mi danas živimo u vreme industrijske revolucije. Mi možemo to da iskoristimo i ne moramo to da iskoristimo. Ja sam za to da iskoristimo. Mislim da je ovo, mislim da nismo kao društvo, kao zemlja, kakva god tada bila, Kraljevina Srba, Hrvata, Slovenaca, SFRJ, koja god zemlja to tada bila, nismo iskoristili treću industrijsku revoluciju. Možemo da se ne slažemo da i zato što se ne slažemo ne koristimo ni četvrtu industrijsku revoluciju. Ja mislim da treba da sednemo, i hvala još jednom upravo na ovakvim formatima, gde ćemo da razgovaramo o tome kako da iskoristimo tu četvrtu industrijsku revoluciju. Znate šta je najveći izazov u Zapadnoj Evropi, ovim razvijenim zemljama četvrte industrijske revolucije? *Disruption*. Četvrta industrijska revolucija donosi *disruption*. Donosi nered.

Donosi jedan sistem u kome nema poretka. To je njima najveći izazov. To je naša najveća prednost. Mi smo navikli da živimo u *disruption*-u. Mi smo navikli da živimo u društvu gde nema sistema. Mi se ne plašimo toga šta će da se desi sutra zato što toliko decenija mi nismo znali šta će da se desi sutra.

Dakle, ono što je njima najveći izazov, to je naša najveća šansa. I konačno nešto što je nama bila najveća mana tokom ovih svih decenija, konačno možemo da pretvorimo u svoju šansu. I mislim da ovo sve treba da iskoristimo. Ali mislim da su ključ svega ovoga u stvari kreativnost i stvaralaštvo. U svakom segmentu društva. U svakoj oblasti. U svakom tom silosu za koje neki od vas tvrde da treba da ih ostavimo takve kakvi su, same i nezavisne, nepovezane sa bilo čim drugim u društvu.

Želim takođe da iskoristim ovu priliku da zahvalim članovima Saveta za kreativne industrije, pre svega zato što su ljudi koji se uglavnom ne slažu sa politikom ove Vlade ili vladajuće stranke, ili vladajuće koalicije. Ali su bili dovoljno hrabri, dovoljno odgovorni, i prema sebi i prema svom društvu, da pokušaju konstruktivno da pomognu. Ako pomognu, ako uspeju, ako uspemo u jednom jedinom milimetru – puno smo uradili. Pa za taj jedan milimetar će naše društvo biti bolje. Ako ne uspeju – pa ništa nismo izgubili.

Ostali smo tamo odakle smo krenuli. Ali su na sebe preuzeli ogromne kritike toga da su nečije pudlice, da podržavaju nečiju stranku, da podržavaju mene, podržavaju Vučića, podržavaju bilo koga. Ne. Pokušavaju da urade nešto za svoje društvo. Ja apelujem na vas za koje mislim da ste elita ovde, da možda prestanemo za minut jedan da se delimo na leve i desne, gore i dole, crne i bele, i da počnemo da probamo zajedno da uradimo nešto. Jedan milimetar da se pomerimo zajedno. Bez obzira kome na kraju krajeva idu ti poeni.

Kome idu ti poeni? Idu nama, idu generacijama za nama. Dakle, pričamo o kreativnosti i da tu kreativnost i to šta možemo da uradimo za društvo probamo na jedan minut da ne mešamo sa politikom. I šta radi Savet za kreativne industrije? I to je često bila kritika onih ljudi. Prvo, želim da kažem da se potpuno volonterski bave ovim. I ne raspolažu... Niti dobijaju platu, niti raspolažu nekakvim fondovima, pa će oni sa nekima da se dogovore oko toga šta će kome da daju i kako će da daju. Ne, ljudi u stvari rade svaki dan da probamo da nađemo odgovore na dve najvažnije stvari. Prva stvar je kako da poboljšamo uslove u samoj Srbiji institucionalno, kako da unapredimo pravni okvir, kako da rešimo neke probleme koje decenijama postoje u našem društvu da bi se ta kreativnost oslobodila. Da bi ljudi mogli lakše da se bave nekim kreativnim poslovima. I druga važna stvar je kako da tu kreativnost, kako da tu drugu, lepšu stranu Srbije, konačno pokušamo da plasiramo u svet. Kako drugačiji imidž Srbije da plasiramo u svet? I to će verovatno, u stvari, biti mnogo nogo teži zadatak Saveta za kreativne industrije, mene kao predsednice Vlade i Vlade, nego ova prva stvar. Zato što su percepcije o Srbiji toliko toliko strašno ukorenjene. Sa ove strane, šta radimo da bi poboljšali uslove da se ljudi bave kreativnim poslovima u Srbiji, uključujući tu i kulturu, ali ne samo kulturu, reći ću da je Savet za kreativne industrije sproveo istraživanje stanja scene u izvođačkim umetnostima.

Iz toga su proizašli neki važni zaključci o trenutnom stanju i problemima i ja se nadam, naravno, da ćemo na današnjoj konferenciji, kroz diskusiju moći da dođemo do konkretnih predloga rešenja. Radimo na rešavanju, recimo, konkretnog problema pitanja odlaska profesionalnih igrača u penziju. Ne može ništa biti konkretnije od toga. I to je problem koji imamo generacijama i generacijama. I ako ga rešimo, ako samo to rešimo, pa ja ću biti srećna. Uradila sam nešto što nije bilo završeno do sada. Nešto sam omogućila nekim mlađim generacijama koje dolaze.

Tražimo, i čini mi se da smo na dobrom tragu, da nađemo još prostora gde bi se mogle vežbati i izvoditi predstave, kako u Beogradu, tako i širom Srbije. Imamo običan fokus, kako to obično vlade imaju, na obnovi infrastrukture. Tu smo završili, ja sam stvarno srećna što smo završili konačno i rekonstrukciju Muzeja savremene umetnosti i Narodnog muzeja. Nama je apsolutni fokus da do sredine 2019. godine konačno završimo i rekonstrukciju Pozorišta „Bora Stanković“ u Vranju, koje je veliko i važno pozorište za Republiku Srbiju, koje je nastradalo u požaru 2012. godine. Sada smo završili tu, odvojili smo sva sredstva, raspisane su sve javne nabavke, tako da deluje da sve to ide kako treba, ali to nikada ne znate sa infrastrukturom. Ja se nadam da ćemo uskoro sa Pokrajinskom vladom da privedemo kraju i Narodno pozorište u Subotici, koje je zamišljeno, nažalost, kao megalomanski projekat, ali kako je počelo tako moramo da ga završimo. Ali svakako će biti prelepo. Da obnovimo scenu Stupica u Jugoslovenskom dramskom pozorištu. Završetak rekonstrukcije male scene Narodnog pozorišta u Nišu. Đumrukane za potrebe Ansambla KOLO. U projektu je… U izradi je projekat za novu salu, koncertnu salu ili salu Beogradske filharmonije u Beogradu, na Ušću. Velika važna stvar, konačno normalna, prava zgrada Fakulteta za muzičke umetnosti. Oni su ljudi preko 80 godina u privremenom smeštaju, u potpunim neuslovima, to je nešto što moramo da završimo kao Vlada. Mi smo našli prostor, tako da se tome posebno radujem.

Radimo takođe na tome da se ministarstvo, da se kultura i privreda bolje povežu, tako da je pre nekoliko nedelja Ministarstvo kulture donelo pravilnik prema kome se ulaganja pravnih lica u kulturu smatraju kao rashod do 5 posto, umesto ranijih 1,5 posto, što za vas u stvari znači da je 5 posto oslobođeno poreza, i nastavićemo da radimo na tome. Takođe sam ponosna što smo prva Vlada koja je sredstva iz jednog kredita, kredita Razvojne banke Saveta Evrope, odvojila za infrastrukturu u kulturi, za opremu u kulturi. To se do sada nikada nije desilo. Imali ste gomile kredita koji su se trošili samo na puteve, domove zdravlja, nekad škole, ali nikad, nikad za kulturu. Mi smo sada odvojili 20 miliona evra samo za projekte u kulturi da bismo napravili uslove da ljudi u kulturi mogu da rade kao ljudi. Zato što ja mislim da je to izuzetno važno za normalno i zdravo društvo. I da smo to potpuno zaboravili. Da smo to potpuno zapustili.

Što se tiče promocije Srbije u svetu i promocije naše kreativnosti, ponovo tu je Savet za kreativne industrije osmislio kampanju Srbija stvara ili *Serbia creates* i sada idemo u promociju te kampanje. To smo već završili u Cirihu na *World Minds Event*-u. Izuzetno mi je, recimo, drago da je… Jednom godišnje se najjači svetski inovatori, najbolji svetski mislioci u svim oblastima, od kulture, preko građevine do arhitekture, medicine, nauke, tehnologije, nalaze, i to uvek i isključivo u Cirihu, da pričaju o svojim godišnjim dostignućima, razmene iskustva, razgovaraju o tome gde ide… To nije korak napred, to je pet koraka napred od najnaprednijih zemalja u svetu… Da pričaju šta će oni da rade.

Prvi put sledeće godine to je u Beogradu. Beograd je jedini grad pored Ciriha gde su oni odlučili da to rade. I to je važno. Tu dolaze nobelovci da pričaju o tome šta donosi sutra svetu, u svim oblastima. I to smo takođe uspeli da dovedemo u Srbiju, uz ogromnu podršku Saveta za kreativne industrije, i to ćemo brendirati pod imenom Srbija stvara, jer mi želimo da svetu predstavimo svoje najbolje kreativce, inovatore, umetnike i naučnike.

A ne onom što svi misle da Srbija jeste, kako smo se predstavljali svih ovih poslednjih decenija. I zato kažemo da Srbija stvara umetnost i stvara film i muziku i mogućnosti, inovacije, znanje, tehnologije, iskustva i sve ono ostalo što ja lično mislim i verujem i lako mi je da promovišem tako Srbiju u svetu zato što ja verujem da je to Srbija. Da je konačno to Srbija, a ne nešto drugo.

I konačno i da završim s ovim. Da vam kažem koja je moja lična, najjednostavnija vizija toga kakvi mi treba da budemo. I zašto je tu važna kreativnost. I individualizam, na kraju krajeva. A to je da je prošao 19. vek, prošao je 20. vek. U 19. veku, u 20. veku,ministarstva sile, ministarstva koja su pokazivala koliko je jedna zemlja jaka, su bila ministarstva vojske i policije. U 21. veku za bilo koju pametnu zemlju, ministarstva sile koja pokazuju jačinu jedne zemlje su ministarstvo obrazovanja i ministarstvo kulture. I ja mislim da je to put kojim treba da idemo dalje. I hvala vam još jednom na svemu što radite, na svoj podršci i na svemu onome koliko me svaki dan, na kraju krajeva, i moj Savet za kreativne industrije edukuje; hvala i vama na tome što ste iskazali svoje neslaganje sa konceptom koji ja promovišem kao predsednica Vlade. I ja vama takođe obećavam da ću vas saslušati, uvek ću se boriti da vam kažem svoju logiku stvari.

Ali možda ja nisam u pravu. Ili možda vi niste u pravu. Ili možda ni vi ni ja nismo potpuno u pravu, pa je u stvari najbolji način kako mi da nastavimo da se borimo za Srbiju negde između mog i vašeg gledišta i onda, na kraju krajeva, i na ovakvim konferencijama treba da se dogovorimo kako da idemo dalje napred. Hvala vam.

(*aplauz*)

Andrej Nosov:

Zahvaljujem svima, zahvaljujem kolegama iz Nezavisne scene Srbije. Sačekaćemo da se završi. Hvala. Zamoliću sada sve… Dakle, napravićemo sada kraću pauzu pre početka ove naše sesije u 10 sati da se poslužimo kafom i da krenemo sa radnim delom. U radnom delu će biti prilike i za ovakvu vrstu protesta i za ovakvu vrstu razgovara. Mislim da nam je predsednica Vlade dala jedan okvir, u vašim materijalima se nalaze drugi okviri za sesije. Molim vas da ih pogledate pre sesije kako bismo bili što konkretniji i što precizniji. Hvala vam svima, u 10 nastavljamo unutra.

IZAZOVI I REŠENJA U SEKTORU IZVOĐAČKIH UMETNOSTI (I) – INSTITUCIONALNA PERSPEKTIVA

Ana Ilić:

Dobar dan, dobro došli na prvi panel današnje konferencije, NEW konferencije, koju organizuje Hartefakt. Moje ime je Ana Ilić, ja sam savetnik, savetnica Predsednice Vlade

za kreativne industrije i turizam i veliko mi je zadovoljstvo da danas vodim ovaj panel. I veoma me interesuje i koji će zaključci proizaći iz ovog panela, ali i iz ostalih koji će se danas održati. Hvala puno Hartefaktu na poverenju da baš ja vodim i moderiram ovaj panel, sa fantastičnim govornicima, panelistima danas. Veliko mi je zadovoljstvo što smo svi zajedno tu. Prvo ću da predstavim damu – gospođa Ivana Vujić, pozorišni reditelj, redovni profesor Fakulteta dramskih umetnosti, šef Studija-laboratorije za izvođačku umetnost na Fakultetu dramskih umetnosti. Od skoro, kao što svi znate i v. d. upravnica Narodnog pozorišta u Beogradu. Dobar dan, Ivana.

Ivana Vujić:

Dobar dan, hvala lepo na pozivu.

Ana Ilić:

Gospodin Spasoje Milovanović, dramaturg, reditelj, pisac poezije, sudski veštak, pozorišni kritičar. Bio je direktor drame u Narodnom pozorištu u Beogradu, a sada, od skoro takođe, upravnik Narodnog pozorišta u Nišu. Dobar dan.

Spasoje Milovanović:

Dobar dan.

Ana Ilić:

Gospodin Mihailo Nestorović, glumac, reditelj i producent, direktor Narodnog pozorišta Sombor. Dobar dan.

Mihailo Nestorović:

Dobar dan.

Ana Ilić:

I dr Zoran Đerić, diplomirao, magistrirao i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Novom Sadu, pisac poezije, prevodilac, a sada upravnik Srpskog narodnog pozorišta. Dobar dan.

Zoran Đerić:

Dobar dan.

Ana Ilić:

Hvala vam puno svima što ste prihvatili učešće na ovom našem panelu. Uvod ili neka bazna postavka za ovaj panel je istraživanje koje je sproveo Hartefakt u poslednjih nekoliko meseci o stanju scene i stanju izvođačkih umetnosti, sa posebnim osvrtom na institucije. I samo ću, za one koje nisu stigli da pogledaju taj materijal, da prođem kratko kroz neke najosnovnije zaključke i ideje iz tog istraživanja i proći ću samo na kratko kroz probleme koji su kroz to istraživanje definisani. To su problemi koje institucije imaju, i uglavnom, kao što smo malo i popričali ranije, svi imaju i manje-više iste probleme.

Današnju diskusiju ne želimo da baziramo na problemima, niti da o njima preterano diskutujemo, jer su oni višegodišnji, uglavnom ih svi dobro znamo, ali ne možemo ni da ih ignorišemo niti da se baš potpuno ne bavimo njima. Tako da, ja ću sada samo da navedem koji su to uočeni uobičajeni problemi, a onda ćemo diskusiju zapravo da fokusiramo na rešenja, na budućnost i na neku viziju koju možemo sebi da postavimo.

Dakle, prema ovom istraživanju koje smo nazvali „O pozorištu“, zaključeno je da u institucionalnom okviru rade 45 pozorišta u Srbiji, koja zapošljavaju skoro 2350 ljudi.

Najveći broj je u stalnom radnom odnosu. U 2017. godini bilo je 65 premijera i 16 koprodukcija sa nezavisnom i samostalnom scenom, uglavnom. Sedam pozorišta u Srbiji proglašeno je institucijama od nacionalnog značaja. Problemi koji su uočeni.

Najveći problem je zabrana zapošljavanja, starenje ansambala i veliki manjak tehničkog osoblja.

Drugi problem je uvek infrastruktura, zastarelost objekata, nedostatak tehnike, nekorišćenje novih tehnologija. U produkcionom smislu, tu je nedostatak jasnih programskih usmerenja, kako uprave tih kuća, tako i osnivača. Kratkoročno, *ad hoc* planiranje usled ograničenih i neizvesnih finansija takođe je uobičajen problem. Tu su naravno i ograničavajuće procedure javnih nabavki, koje svi znamo da nisu baš adekvatne za oblast kulture. Slaba je i međunarodna saradnja, slabo učešće u međunarodnim koprodukcijama i evropskim projektima, slabo iskorišćavanje evropskih fondova. Malo ulaganje u marketing, nema novih pristupa razvoju publike i slaba je međusektorska razmena i saradnja. To je neki stalni problem naših institucija, da svi stoje ukotvljeni u svom domenu i malo ima saradnje sa ostalim institucijama iz svog sektora ili oblasti delovanja, a kamoli iz drugih oblasti delovanja. A sada da čujemo i paneliste, šta imaju da kažu na ovo. Ivana, počela bih od Vas. Vi ste i dama, a i nedavno ste postavljeni za upravnicu Narodnog pozorišta, tu ste doduše tek tri nedelje.

Ivana Vujić:

Malo manje.

Ana Ilić:

Malo manje.

Molim Vas, samo mikrofon da uzmete. Ivana, znam da imate…

Ivana Vujić:

Malo manje ili malo više, ja sam čitav život u Narodnom pozorištu, prema tome, to je sasvim u redu.

Ana Ilić:

Tačno. Znam da imate svoju viziju za Narodno pozorište. Sad ste sigurno još uvek u fazi sagledavanja situacije u koju ste došli, i problema, i rešavate neke operativne stvari trenutno, ali znam da imate viziju. Pa nam recite, koja je Vaša vizija za naš najveći nacionalni teatar?

Ivana Vujić:

Znate kako, uvek kada reditelj radi u jednom pozorištu, ja sam radila, imala sam tu sreću i čast da u Narodnom pozorištu radim više velikih projekata – „Romea i Juliju“, „Hamleta“ Šekspirovog, „Vojvotkinju od Malfija“, komad „Balkanska plastika“ o životu i radu Magdalene Magazinović, „Spaljivanje udovice“ i tako dalje. Mislim da, i tada sam dan provodila tako što bih odlazila rano u radionicu i obilazila čitavu zgradu. Smatrala sam da predstava koju radim mora da ima duboke veze sa prostorom u kome radim i sa prostorom u kome se to pozorište nalazi. Tako da, moje mišljenje o kući, našoj kući, Narodnom pozorištu, je dugotrajno. Ono, i dalje, ono, moram reći, nije aktivirano sada ovom mojom pozicijom, nego pre svega jednim umetničkim i rediteljskim životom u pozorišnoj kući. I tako će i biti. Znači, ja prilazim toj kući kao pozorišni stvaralac, kao čovek koji stvara, sa željom da stvaram.

Nemam nikakve aspiracije drugih vrsta, nego da… Šta možemo da promenimo. Kao kada se stvara predstava – kako će ta predstava promeniti ansambl koji radi, kuću u kojoj se radi, grad u kojem se radi i zemlju u kojoj se ta predstava događa. Mislim da je to osnovni smisao svakog dela. I kao što u radu sa glumcem vi menjate… On menja vas, vi menjate njega, a mi zajedno, odlučno, disciplinovano i snažno menjamo gledaoca, a zajedno s njim ćemo promeniti tu sredinu.

Narodno pozorište jeste naša *najznačajnija* kulturna institucija, ako govorimo o pozorišnoj kulturi. Ona je najstarija, ona je i naša pedagoška najstarija institucija. Znači, Fakultet dramskih umetnosti slavi 70 godina, ali prva dramska škola je nastala godinu dana pošto je otvorena zgrada Narodnog pozorišta, znači, Aleksa Bačvanski, gospodin Aleksa Bačvanski biva pozvan iz Novog Sada da dođe i otvori prvu dramsku školu koja je otvorena u okviru Narodnog pozorišta. To je sličan model, ono kako je recimo *Comédie-Française* imala svoju školu, kao što recimo Milanska Skala ima svoju školu, koja i dan-danas traje, i to su prestižne škole. Ali te škole su jako važne, one predstavljaju novu krv za tu jednu određenu, možemo reći fabriku stvaralaštva. Znači Narodno pozorište, po meni, mora da ostane jedna snažna fabrika stvaralaštva. Ona ima fantastične, Narodno pozorište ima izvanredne potencijale, zaista. Prvo u umetničkim ansamblima, to su raznoliki daroviti i mnogobrojni ansambli. Znači, vi imate veliki broj izvanrednih ljudi, zaista, koji su zainteresovani i za rad, i za promenu, i rade…

Fanatično rade. I svi uspesi Narodnog pozorišta i dolaze iz njihovog beskrajnog davanja i rada. Dalje, svi ostali sektori – i tehnike, i opštih poslova – svi ostali kada vide da postoji želja za radom i promenom, i oni će se menjati. Znači, moja neka strategija predstavlja, pre svega jedno… Znate kako, Narodno pozorište je veoma značajno, ali ono mora biti veoma dinamično. Takvo je današnje vreme. Ono se ne može… Ne može biti dovoljno da je to samo Narodno pozorište i da ono dobija određena sredstva od države. Ta sredstva mogu biti nekada veća, nekada manja. Ona nisu nikada mala, to moram da kažem.

Mada, mi vrlo često stalno govorimo: „Nemamo dovoljno sredstava, nema ovoga“, i tako dalje. Treba uvek naravno više, i naravno da možda Berlinski Šaubine i gospodin Tomas Ostermajer, koji je tamo intendant, dobija 20 miliona evra. To je sasvim u redu, ali oni sa tih 20 miliona evra umeju da imaju probleme između sebe. Tako je Saša Valc, koja je na početku bila partner Šaubinea, napustila jer se nisu dovoljno dobro slagali, ona se osećala uskraćenom i otvorila je svoj prostor. Ono što želim da kažem to je da Narodno pozorište ima jednu šansu da sada potpuno odgovori na zahteve vremena. Znači, ansambli su spremni. Po meni, ono što je mogućnost jeste otvaranje čak jednog novog prostora koji poseduje Narodno pozorište, znači nema razloga da se ništa tu mnogo, ovaj, komplikuje, prostor postoji, dovoljno je ansamabla svih žanrova, znači i baletskog, dramskog i operskog, koji može aktivno tu da učestvuje. Time će se potpuno promeniti slika grada, pozicije. Dalje, ja mislim da Narodno pozorište jako mora da poradi na svojoj publici. Ja sam gledala, gledam sve predstave, ponovo, iako sam ih gledala, gledam publiku, i ono mora da dovede mlađu publiku. Ona mora postati publika Narodnog pozorišta sledećih 50 godina. Ja moram imati publiku koja će biti publika sledećih 50 godina. I u vezi sa tim, naravno, mi ćemo dovesti razne kolege iz sveta, kao što je *Rimini Protokoll* recimo, grupa. Ja sam već napravila kontakte, oni su naše kolege, svi ih znamo sa Bitefa, ali oni imaju svoje frakcije takozvane, koje se bave edukacijom publike, radom sa publikom itd.

To će biti osveženje, jer Narodno pozorište zaista ima publiku koja ga prati. Ja mislim da treba da se dogodi da dođe jako mlada publika tu, koja nikada nije ušla, nije videla nikad ni operu, balet, vrlo često ni dramu, znači nije uopšte ušla u tu zgradu. Mora da uđe u tu zgradu, mora da sazna arhitekturu te zgrade, mora da upozna i taj neki novi prostor koji će se dogoditi… Narodnog pozorišta, koje već pripada Narodnom pozorištu i nije nikakav problem da se on stavi u pogon.

I što se tiče repertoara, naravno, Narodno pozorište se, naravno, ovo je godina jubileja, 150 godina i, naravno, vezivaćemo se naravno za domaće autore, ali i za najbolje klasične tekstove, kao i za neke nove svetske tekstove. Takođe, dalje, Narodno pozorište će okupiti jednu grupu mladih ljudi koji su završili Fakultet dramskih umetnosti i fakultete drugih… Fakultete umetnosti, Univerziteta umetnosti, i postojaće jedna grupa mladih, jedna vrsta, kako bih rekla, jedne ćelije ili jednog *hub*-a, koji će se truditi jako mnogo da radi na proširenom pozorištu, radiće na publici, posebno, kao jedan sektor. Mi ćemo, naravno, održati taj deo koji je jako popularan, znači postoji jedan nivo publike oko 50 godina, 50 plus možda, koji je najčešći, koga interesuje taj takozvani čelični repertoar opere, baleta, to ćemo negovati na najvišem nivou. S druge strane, povezivanje sa matičnim kućama od svetskog značaja. Znači, to je *National Theatre* u Londonu, *Comédie-Française* u Parizu, *Théâtre de la Ville*, *sa* svojim programom koji je vrlo interesantan.

Tu je moguća razmena, gostovanje, nešto slično tome. Naravno, sa kućama iz regiona, koje su vrlo interesantne. Znači, tu je Mađarska sa Budimpeštom, Rumunija sa Bukureštom, veoma jaki nacionalni teatri koji kreiraju ozbiljan pozorišan rad. Mislim da mi moramo, u Narodnom pozorištu, da iznenadimo sami sebe. Znači, mora biti i neočekivanih stvari, neočekivanih programa. To je sada praksa i velikih svetskih kuća. *Comédie-Française* ne može da se uporedi recimo, ja sam gledala repertoar *Comédie-Française*-a od 80-ih godina, ali sam ga gledala i pre 15 dana. Znači, to je sasvim jedan drugi repertoar. Ansambl je sličan ansamblu Narodnog pozorišta, on je stalan i tako dalje, ali pristup je drugačiji, promenjene su stvari. Dalje, jako bih volela da formiram centar koji bi se bavio isključivo publikom. Zato postoji dosta… I to mladom publikom, naročito našim srednjoškolcima i *obrazovanjem*. Naši ljudi moraju da nauče da poštuju, da vole lepotu. Znate, Oskar Vajld kaže da čovek koji u lepim stvarima vidi rđavo, on je težak prevarant.

Onaj koji vidi u lepim stvarima lepo i korisno, za njega ima nade. A onaj koji vidi samo lepotu, e to je pravi stav. Mislim da ćemo tako postupiti. Znači, otvaraćemo još novih ćelija takozvanih, nazovimo to ćelijama, koje će aktivno i snažno raditi, jer ima dovoljno ljudi za taj rad. Ti ljudi treba samo da se zaposle, treba da shvate da su u jednoj važnoj kući, da oni nisu slučajno tu zaposleni. Ne govorim o umetničkom sektoru, zaista odvajam, ali tu postoji stotine ljudi koji rade u drugim sektorima. Ali oni moraju da znaju da rade u Narodnom pozorištu, da je to naša najstarija kuća, moraju znati istorijat i poznavati, i da znaju da to njihovo, i nošenje jedne koverte od jedne strane do druge strane, je jedan umetnički, životni čin. Vi ste se opredelili tu da radite, pa onda stvarajte, pomozite jedni drugima i nemojte se odnositi prema tome kao slučajnom događaju. U pozorištu svaka radnja nosi svoje značenje. Tako da je u Narodnom pozorištu svaki događaj i sve što se radi mora imati svoj znak, značenje, šta mi želimo time, zašto to radimo i kakav cilj postižemo. Pre svega, Narodno pozorište, koje ima ogroman potencijal, ogroman potencijal, to je potpuno jedna strašna raketa velikih sposobnosti, ali zaista, ona mora da se vine. Ona mora da se… Nema razloga da se to ne dogodi. Samo svako mora biti na svom mestu i mora znati zašto nešto radi, mora zavoleti to. Ne mislim na umetnički sektor, to nikada, ali mislim na stotine ljudi koji takođe postoje, koji mogu mnogo da pomognu. Naš deo radionice je vrlo interesantan i ja najavljujem pojavu još jedne scene iz sve snage, i mislim da će to biti legat i za grad Beograd i za sve glumce koji dolaze, i oni će… I za sve igrače baletske takođe. Radimo i na tome da se reši problem honorarnih saradnika, znači, solisti baleta nisu zaposleni, jer postoji veliki broj penzionera. Ali, zajedno saVladom, mi već uveliko radimo na tom teškom zadatku i rešićemo ga. Eto, ovo je ukratko, hvala, izvinite.

Ana Ilić:

Hvala, Ivana, puno. Dotakli ste tu neke teme na koje ćemo se još vratiti malo kasnije. Gospodine Milovanoviću, vi ste takođe relativno nov upravnik jednog velikog, značajnog pozorišta, ali ste ipak malo duže tu, sigurno već imate neke prioritete. Šta su za Vas sad najvažniji vaši zadaci, kako vidite dalje korake?

Spasoje Milovanović:

Dobar dan još jedanput, ja sam na čelu Narodnog pozorišta u Nišu zapravo od 10. avgusta. To je već četiri, pet meseci. I mi smo za kratko vreme uspeli da se malo pokrenemo. Kad kažem „malo pokrenemo“, ja sam jako dugo upućen u problem Narodnog pozorišta u Nišu i generalno u probleme svih pozorišta južno od Save i Beograda, od Save i Dunava. Narodno pozorište u Nišu je takođe jako stara institucija, institucija sa bogatom tradicijom, pozorište koje postoji već 131 godinu. Ja ću samo da podsetim da je, naravno, najstarije Srpsko narodno pozorište. Narodno pozorište u Beogradu je najveće, Narodno pozorište se najviše dotira, ja mislim na Narodno pozorište u Beogradu i tako treba da ostane. To je, na kraju krajeva, naša nacionalna, nacionalni teatar. Međutim, onoliko kol'ko je Narodno pozorište u Beogradu bitno za državu Srbiju, svako pozorište i svaka sredina koja ima pozorište, to pozorište je najbitnije za tu sredinu. I ne postoji bitnije pozorište za grad Niš od Narodnog pozorišta u Nišu. Prosto ne postoji. Narodno pozorište u Nišu, nažalost, ima dugu, ja to zovem, upravničku krizu. I prvo, šta smo želeli da uradimo i šta smo uradili otkad sam ja na čelu jeste da popravimo imidž Narodnog pozorišta. Da nekako ljudi shvate da u tom Narodnom pozorištu u Nišu koje ima 84 sistematizovana radna mesta, od toga 81 popunjeno. Da imamo 8 po privremenim i povremenim poslovima, odnosno po ugovorima, da imamo ozbiljne radionice, da imamo ozbiljne scenske radnike, saradnike. Grad Niš ima, ne znam, 17 fakulteta, 60 škola, da ima 300 hiljada stanovnika i da je najveći grad tog regiona.

Želimo da napravimo treći veliki pozorišni centar u državi Srbiji. Naravno, posle Beograda i Novog Sada, nekako je najlogičnije da Niš bude taj treći veliki pozorišni centar. Do kraja prošle sezone u Narodnom pozorištu Niš odigrano je 82 predstave. Ukupno. Za celu godinu. Što, moramo da priznamo da nije baš normalno. Mi smo, evo sada, od početka sezone do dana današnjeg, imali 70 i nešto izvođenja. Što je jedna nekako razumna brojka. U tolikom gradu je normalno da imate veliki broj izvođenja, da imate značajna gostovanja. Mi smo otvorili svoju scenu, dolazio nam je, evo, gospodin Mišković je dovodio svoju produkciju, koprodukciju sa Srpskim narodnim pozorištem, dolazilo nam je Narodno pozorište iz Prištine. Prosto, nekog ću da zaboravim, ne bih da nabrajam. Mi smo krenuli u jednu ozbiljnu promociju svog pozorišta, pa smo tako sad na nekoj mini turneji u Vojvodini, idemo u Kikindu, pa u Sombor, pa u Srpsko narodno pozorište. Naša prva premijera u ovoj sezoni, Slikarke, imaćemo gostovanje sad u Beogradskom dramskom pozorištu.

Dakle, i mi smo se malo pokrenuli, jer od 84 sistematizovana radna mesta, odnosno 81, Narodno pozorište Niš je zaista pozorište sa ogromnim potencijalom. Takođe, mi se trudimo da, i već smo napravili repertoar za sledeću godinu, trudimo se da tu budu najuzbudljiviji reditelji. Ne želim da koristim „najbolji“, jer je to naravno nemoguće, ne postoji ta neka merna jedinica, mi se svi maksimalno trudimo da napravimo najbolje moguće, ali… To se zove rizik poslovanja. Vi uđete najčistijeg srca, sa željom da napravite čudotvornu predstavu, a onda vam se nešto omakne pa ona ne bude. Ili mislite: „Dobro, samo da uradim“, pa to ispadne čista umetnost. Prosto… Ali svakako ulazimo čista srca.

Tako da, redom, Tanja Mandić Rigonat radi Putujuće pozorište Šopalović, Jug Radivojević radi Kneginju od Foli Beržera, radimo tekst jednog od najvećih savremenih kanadskih pisaca, radimo „Kako mi drago“, Šekspir, koprodukcija Nišville, Kruševačko pozorište i Narodno pozorište Niš u režiji Nikite Milivojevića, Egon Savin radi „Jesenju kišu“, Jug Đorđević radi „Jedan Edip“, Armando Nasimente. Radimo koprodukciju sa Bitefom. Sve je planirano za sledeću kalendarsku godinu, i ono što smo pokrenuli jeste festival Teatar na raskršću, koji kreće 12. marta, odnosno 11. marta, kad je i Dan narodnog pozorišta u Nišu. Plan nam je da okupimo predstave balkanskog kulturnog prostora. Zašto govorim „balkanski kulturni prostor“? Iz prostog razloga što ne vole baš svi da se tretiraju kao Balkan, iako je to geografska odrednica, dakle nije to nikakva politička odrednica, to je geografska odrednica, Balkansko poluostrvo. Trinaest država, od Turske, bivša Jugoslavija, pa gore jedan čak i deo Italije pripada Balkanskom poluostrvu, i mislim da… pokušaćemo da napravimo jedan festival koji nedostaje.

Festival se, kao što sam rekao, zove Teatar na raskršću, zašto? Zato što je teatar uvek na raskršću. Zato što je Balkan, Srbija, a posebno grad Niš, oni su svi na raskršću, i različiti putevi se ukrštaju. Jedan uzbudljiv plan. Naravno, ne možemo ništa da uradimo, a da nemamo ozbiljnu podršku grada Niša. Ja želim to da naglasim. Ja se nadam da ste dobili svi tabele.

Ana Ilić:

Je l' je imate ili?

Spasoje Milovanović:

Imamo, imamo, ja to želim da istaknem kao primer pozitivne prakse, da jedna lokalna sredina i lokalna zajednica, jedinica lokalne samouprave, krajnje ozbiljno se posvetila promovisanju kulture te svoje sredine. I taj festival, pozorišni festival je jedini festivalski prostor koji zapravo nedostaje gradu Nišu. Jer grad Niš ima filmske susrete, ima Nišville, ima horske svečanosti, ima ne znam kakve sve još manifestacije. I ono što nedostaje zaista jeste pozorišna.

Ana Ilić:

Dobro, vi znači imate veći zadatak od samog pozorišta? Vi hoćete i da ceo grad postane pozorišni centar i da se malo podigne?

Spasoje Milovanović:

Pa, to je sve logično, to nije neka sad moja sumanuta želja, nego je to logično da se uradi. Ja se potpuno slažem sa gospođom Vujić da… Zapravo, suština jeste da onoliko kol'ko smo mi posvećeni poslu, onoliko kol'ko mi ugrađujemo sebe u to što radimo, tol'ko ćemo da budemo zadovoljni. Mi možda ne možemo da utičemo na ne znam kakvu visoku politiku, ali na pozorišni život u sredini u kojoj živimo i radimo svakako možemo.

Ana Ilić:

Tako je, hvala Vam. Super. Gospodine Nestoroviću, slično pitanje. Somborsko narodno pozorište, gledajući na njega iz Beograda, deluje prelepo, kao da je u divnom stanju. Sama zgrada je božanstvena, zaista, i ostavlja utisak da je tamo sve okej. Da li stvarno imate podršku lokalne samouprave, samog grada, kako prevazilazite granice Sombora, da li uspevate da izađete u druge delove zemlje, ali i van granica zemlje i šta je neka Vaša vizija?

Mihailo Nestorović:

Dobar dan svima. Dolazim iz grada u kome je najveći brend Narodno pozorište. To odgovorno tvrdim i to je zaista tako. Dolazim iz grada u kome je pozorišna kultura razvijena već 136 godina. Dakle, prvi uslov za negovanje jednog pozorišta postoji, a to je savršena zgrada. Ja ne znam da li postoji zgrada sa boljim uslovima, pozorišna zgrada, od naše u Somboru. Dakle, to je prelepo. Postoji ljubav prema pozorištu. Jer, kako drugačije okarakterisati postupak Somboraca pre 136 godina kada su se okupili, skupili pare i za par meseci napravili onoliku zgradu. Još jedna stvar. Dakle, 136 godina duga tradicija, 70 godina je to profesionalno pozorište. Pažljivo biran ansambl. To nije mala stvar. Ta mikro-zajednica se stvara 70 godina. Naše pozorište, mi to pozorište volimo i doživljavamo ga kao svoju kuću, otuda i toliki uspeh. I mi se borimo za njega. Stabilna uprava. Za 70 godina, promenilo je samo sedmoro upravnika. Od toga smo nas četvoro živi, bogu hvala, razgovaramo međusobno. Grad je *jedini* finansijer pozorišta, ali nekako ni to nije čudno, jer je Sombor odavno grad kulture, grad festivala, grad raznih kulturnih

dešavanja. Grad koji izdvaja oko 9 posto budžeta za kulturu. Mislim da nijedan grad u Srbiji toliko ne izdvaja.

Spasoje Milovanović:

Niš.

Mihailo Nestorović:

Niš, eto, sjajno. Kamo sreće da svi gradovi toliko.

Ana Ilić:

Znamo koliko izdvaja Niš, kad smo već…?

Spasoje Milovanović:

13 posto.

Ana Ilić:

13 posto?

Mihailo Nestorović:

13 posto, da. I sve to kad tako pričam deluje idilično i bajkovito. Međutim, postoji ta reč magična – međutim. Borimo se sa problemima kao i svako drugo pozorište. I mene su upravo kolege ispratile na ovu konferenciju sa velikim iščekivanjem i očekivanjem. I oni su mi rekli da se ja ne vratim dok mi ne postavimo probleme i ne počnemo da ih rešavamo… Danas. Ja ne znam da li su domaćini pozvali predstavnike ministarstava

lokalne samouprave, kulture, finansija. Bilo bi divno, ja ne znam da li ima prisutnih, ali bilo bi divno da učestvuju u ovom našem zajedničkom, u našim zajedničkim problemima. Da… Presrećan sam bio kad sam čuo premijerku, ja nisam znao da se premijerka bavi toliko pitanjima kulture, jednostavno ne stižem da čitam novine, pratim televiziju, ali to je jedna pozitivna stvar. I da treba da zaista nastupamo timski. Znate. Zato mi fale nekako i ljudi iz ministarstava, kojima svakog petog u mesecu pišemo dopise i tražimo odobrenja za popunjavanje radnih mesta. Dakle, imamo probleme kao i svako drugo pozorište. I pokušavamo da ih razrešavamo. I 'ajde da vidimo kako da ih rešimo.

Ana Ilić:

Tako je, tako je, zato smo danas ovde. Upravo zato. Dr Đeriću, Vaša kuća sigurno deli slične probleme s beogradskim pozorištem jer obuhvata i operu i balet, ali bih Vas zamolila za Vašu viziju budućnosti svoje kuće i mali osvrt ako može i na vaše učešće u projektu Novi Sad - Prestonica kulture 21, i da li će taj projekat pomoći i Vašem pozorištu i uopšte izvođačkim umetnostima u Novom Sadu, pa i u celoj zemlji.

Zoran Đerić:

Ja ne bih mnogo govorio o svom viđenju zato što mislim da je institucija u kojoj sam mnogo važnija od mene, i mislim da su grešku pravili moji prethodnici kada su pokušavali da poistovete instituciju sa svojom ličnošću i da joj nametnu i neki program koji je mnogo manji nego što jedna institucija kao što je Srpsko narodno pozorište zahteva i, ovaj, mora da se poštuje. Ono što smo čuli kada je govorila Ivana, o značaju Narodnog pozorišta, isto tako možemo govoriti i o značaju Srpskog narodnog pozorišta za sva pozorišta, ne samo ovde u Srbiji, nego i u regionu, budući da je tamo najveći deo, ovaj, da kažemo, tih istorijskih početaka. I osnivač našeg pozorišta i osnivač Narodnog pozorišta su isti ljudi i mi to znamo da cenimo. I mislim da je ono što je najvažnije i što sam ja pokušao, evo sad skoro treća godina, da prepoznam u Srpskom narodnom pozorištu i da na tom insistiram, a to je da svi moraju da budu svesni onoga što je bilo, znači, tradicije, ali isto tako i da vide gde je pomak prema budućnosti. To je i tema ovog našeg razgovora. Moramo biti svesni onoga što je bilo da ne bismo pravili greške, a istovremeno da ne izgubimo one vrednosti koji smo već jednom postigli. A te vrednosti se nalaze upravo u programu, repertoaru, publici koja dolazi i gleda naše predstave. Samo da kažem jedan podatak, da smo u prošloj sezoni imali 120 hiljada prodatih karata, što je za naše uslove izuzetno. Što znači da novosadska publika voli pozorište i mi to ne smemo da zanemarimo. I upravo zbog toga smo se i trudili da, bez obzira na krize koje imaju sva pozorišta kad su u pitanju i nedostatak sredstava, i broj zaposlenih, da radimo nove programe. I to smo pokušali kroz jedan, možda ne baš tako popularan, ali barem kad su u pitanju upravni odbori, ali kroz koprodukcije.

Mi smo se povezali sa svim narodnim pozorištima, radimo sad novu koprodukciju sa Narodnim pozorištem iz Sombora, radili smo sa Narodnim pozorištem iz Prištine, imamo sa Narodnim pozorištem iz Beograda potpisan protokol o saradnji i razmenjujemo predstave redovno. Potpisali smo protokol i sa Narodnim pozorištem u Nišu, sa Narodnim pozorištem Republike Srpske u Banjaluci, i sarađujemo, naravno, i sa drugim pozorištima i mislim da je to jedan vid saradnje koji je neophodan u ovim uslovima. I mogućnost da se obogati repertoar naših pozorišta i da sve te premijere koje se dešavaju u različitim gradovima u Srbiji dospeju i do nas. I naravno naše u te gradove. I tu mislim da može da nam pomogne država, da ponovo pronađe način za onu takozvanu mobilnost i da nam zaista omogući, kad smo glomazni, da olakšamo troškove putovanja i da stignemo na sve krajeve Srbije i šire. To je jedan od načina koji znači može da pomogne i afirmaciji pozorišta. Što se tiče ovih fondacija… S jedne strane to je prednost, a s druge strane može da bude i malo otežavajuća okolnost. Sledeća godina u Novom Sadu je međunarodna omladina… Dan međunarodne omladine. I mi imamo već nekoliko projekata sa njima. Mladi autori, reditelji, pisci i glumci će imati sledeću godinu, da kažemo svoju šansu, da igraju više nego do sada. Za 2021, kada je Evropska prestonica kulture – Novi Sad, takođe imamo više projekata i svake godine učestvujemo u njima, pokušavamo da participiramo i kad su sredstva u pitanju, a ne samo prostor. Najčešće smo mi ti koji dajemo prostor, ali uspeli smo sada da dobijemo recimo jedan projekat, zove se „Publika u fokusu“, ono što smo govorili na početku. Tako da, jedan od projekata je upravo, ovaj, prošao na tom konkursu, i mi ćemo ga plasirati i izvan svog pozorišta u okviru toga. I naravno, i čitav niz drugih projekata, pokušavamo da budemo prisutni i da, ovaj, pozorište ne bude zaobiđeno kada je u pitanju ne samo atmosfera i kultura grada nego i mnogo šire. Ono što je rekao kolega – brend. Ovaj, ono je to bilo u 19. veku, bilo je i u 20. veku, ja bih voleo da bude i u 21. veku.

Ana Ilić:

I verovatno nema razloga da ne bude. Pozorište je vrlo relevantno i u 21. veku, vidimo i u svetskim trendovima da je tako. Nadovezala bih se sad na ovo što ste rekli pa bih Vas pitala kako sarađujete sa nezavisnom scenom i da li ima ili nema međunarodnih koprodukcija, zašto ih nema?

Zoran Đerić:

Pa, mi smo ranije mnogo više sarađivali sa nezavisnom scenom, gotovo da nije bilo dana da nema neke od nezavisne produkcije. Međutim, sad smo malo smanjili zato što nam je dosta našu aktivnost redovnu ometalo, probe itd. Ali i dalje imamo saradnju sa nekoliko takvih, da kažemo, producenata ili nezavisnih scena. I ove godine smo uradili nekoliko projekata sa njima, i verujem da ćemo to raditi i ubuduće, budući da su ti projekti bili uspešni, nastupali na festivalima, na gostovanjima, dobijali nagrade.

I verujem da je to jedan od načina da se opet uradi više nego što dobijemo sredstava. Drugo ste pitanje postavili?

Ana Ilić:

Međunarodna koprodukcija.

Zoran Đerić:

Međunarodna koprodukcija. Mi smo ušli u nekoliko međunarodnih projekata, i oni se sada realizuju. Sada, u toku je Kros opera, to je međunarodni projekat Kreativne Evrope, to radimo sa Modenom i sa Lincom, i to će biti realizovano sledeće godine, i 2021. I to je projekat mladih kompozitora i učestvuju ansambli iz tri kuće i pevači iz tri kuće, tako da će biti premijera i u Modeni, i u Lincu, i kod nas. I to je nešto što smo pokrenuli prošle godine i to je u toku. Imamo još jedan projekat kad je u pitanju drama, očekujemo da vidimo rezultate. I nekoliko smo još koprodukcija započeli, one još čekaju odgovore. Ja verujem da ćemo u sledećoj godini imati već prve koprodukcije, ne samo sa susedima nego i sa nekim evropskim zemljama.

Ana Ilić:

A možemo nešto da uradimo da takvih međunarodnih koprodukcija bude više, ili to samo zavisi od agilnosti prosto upravnika pojedinih pozorišta?

Zoran Đerić:

Pa, mi imamo sad dve osobe koje su zadužene da prate sve projekte i da apliciraju blagovremeno, i da, naravno, svi umetnički direktori moraju da učestvuju u tome. Znači, da blagovremeno razmišljaju i da predlažu gde bi mogli da učestvujemo, znači u kojim projektima. Tu su naravno i balet i opera i drama podjednako. Tako da, ne smemo to, znači, propustiti. Kad god postoji šansa, mi ćemo aplicirati.

Ana Ilić:

Znači, ipak je do vaše inicijative, ne može sistemski nešto da se učini da ih bude više?

Zoran Đerić:

Da, da.

Spasoje Milovanović:

Prosto, ne može i sistemski…

Ana Ilić:

Dobro, pitam. Gospodine Nestoroviću, šta su najhitniji problemi, po Vašem mišljenju, koje treba rešavati?

Mihailo Nestorović:

Pa evo, već kol'ko godina pričamo o tome, i evo i sada treba naglas da izgovorimo te probleme. Kao što je, kako se zove, ova služba za javne nabavke, uprava, oslobodila pozorišta delom, delom tog sprovođenja Zakona o javnim nabavkama, tako mislim da i nadležna ministarstva treba da ukinu ili da naprave nekakvu, ne znam kako se to kaže pravno, neku olakšicu za zapošljavanje, odnosno popunjavanje radnih mesta u pozorištu. To je ključni problem. Bar u Somboru, ovo vam pričam iz iskustva. U poslednje dve godine četvoro glumaca mi je otišlo u penziju. Da li ćemo za dve godine da postanemo…

Em postajemo staro pozorište, ili je cilj da se ugasimo, da se samougasimo? E sad, mi se tu snalazimo. A sad, da li je naš posao da se snalazimo ili da radimo i planiramo? Mislim, ja se dovijam na različite načine da upošljavam mlade glumce, nove glumce. Ja mislim da kršim zakon. I ubeđen sam u to. I svi ćutimo. I svi ćutimo i puštamo mene da kršim zakon. I ne samo ja. To ide lančano.

Da, da. Zato mi je žao što nema predstavnika ministarstava da pričamo na tu temu, kako je moguće, i 'ajde da vidimo da im postavimo pitanje kako je moguće da se oslobodimo toga, dajte nam samo da popunimo radna mesta. Dajte da se ne ugasimo, dajte da ne potonemo, dajte da ne omatorimo. Dovoljno smo mi matori u tome, znate.

Ana Ilić:

Mislite da će tu biti nekih olakšanja u skorijem periodu?

Mihailo Nestorović:

Mora da bude. Ako se udružimo i ako zajedno nastupimo i, kao što reče premijerka, da zajedno rešimo problem, partnerski da rešavamo probleme. Da ne budemo suprotstavljene strane više, aman. Dosta mi je toga. Okupljamo se, mi ćemo sad njima… Ma nećemo mi njima ništa da kažemo. Dajte da sednemo, da se dogovorimo, i da vidimo kako to da rešimo. To je jedan, to je najveći problem. Drugi problem, ja sedim ovde sa upravnicima *ogromnih* pozorišta, velikih pozorišta. Mi smo mali, mi smo džepno pozorište u odnosu na vaša tri. Al' se trudimo da budemo kvalitetni. Velike probleme imamo finansiranja. Okej, mi radimo velike projekte, grad daje novac, mi imamo, uslovno rečeno, veliki budžet za… Ako napravimo komparaciju gradskih pozorišta u Srbiji. Sve je to u redu. Ali gde je tu država? Da li će država već jednom da napravi klasifikaciju pozorišta? Pričamo o tome godinama. Da, reći ćete mi kasnije. Dakle, 'ajde da vidimo ko kako radi, da li neko ima šanse da dobije neki komad države. Lepo je da, desilo se to u Narodnom pozorištu što se desilo, smenili su gospodina Hubača, smenili su gospodina Savića, sve je to dobro, sve oči su uprte u Narodno pozorište, država se okrenula Narodnom pozorištu, svi su okrenuli… Dajte malo samo bacite pogled i na nas.

Ana Ilić:

Ma apsolutno…

Mihailo Nestorović:

E, to je moja želja, i to je moja inicijativa. Da danas sednemo i dogovorimo se.

Znači, dajte da nagradimo ta pozorišta koja rade. Da deo kolača prebacimo… Da zaboravimo konkurse. To je moja bolna tačka. Konkursi u ministarstvu. To je, kako da vam kažem…

Ana Ilić:

A možda da se dogovorimo barem koji su ti indikatori uspeha jednog pozorišta, da to bude stvarno nešto merljivo i da ne bude samo lično.

Mihailo Nestorović:

Naravno, pa čekajte, zašto imamo festivale, zašto imamo velike produkcije, zašto imamo…

Ana Ilić:

Dobro, da, ali ne samo ni u umetničkom smislu, malo i u menadžerskom smislu, da se dobro upravlja tim pozorištem. Evo Ivana ima neki…

Mihailo Nestorović:

Samo da završim koleginice, molim Vas. Evo, daću Vam… mi smo minijaturni, pa dajte nam malo od prostora. I to je jedna od tema. Decentralizacija. Ali ne samo kad su pare u pitanju, nego i mediji, medijski prostori itd. To je druga tema, to ćemo kasnije. Dakle, samo da završim. Konkursi, treba i to promeniti. I treba glasno da izgovorimo to ko dobija danas na konkursima. Neke okej, divno, samostalne grupe, nemam ja ništa protiv. Zašto mi učestvujemo na tim konkursima? Zašto ne napravimo neki drugačiji način raspodele tog državnog novca na pozorišta, kao što sam maločas rekao, a da napravimo neku klasifikaciju i da vidimo kome šta pripada. Izvol'te.

Ana Ilić:

Ivana, odgovor?

Ivana Vujić:

Hvala najlepše. Ono što sam želela da dodam to je da… ja ću dati samo jedan primer prakse Francuske kulturne pozorišne scene povodom jedne teme koja može biti nama svima korisna, zanimljiva. Znači, igrom slučaja sam boravila i proučavala različita pozorišta u Francuskoj, bila sam na jednom istraživačkom putovanju i onda su me poslali u jedno mesto koje se zove Tarb. Kad sam došla, tamo nema pozorišta. Odveli su me u samoposlugu i u toj samoposluzi je napravljeno pozorište. Le Klerk je samoposluga i oni imaju pozorište. Ali to nije priča. Direktor je pitao: „Što ste ovde došli, ovo je malo mesto?“ Ja kažem: „Pa, poslali su me da nešto pronađem, da vidim.“ Kaže: „Pa dobro. Mi sutra idemo za Španiju, hoćete s nama?“ Ja nemam ni vizu za Španiju, proći ćemo. I mi pređemo Pirineje, i odemo u Španiju. Međutim, tu se dogodilo nešto što je za mene bilo jako interesantno, mislim da je za sve nas jako korisno. Znači sve nas. A to je – tamo sam prisustvovala jednoj izvanrednoj predstavi, španskoj, u jednom malom mestu gde je ona gostovala. Sa nama, osim direktora ovog pozorišta u Tarbu, bilo je još 15 pozorišta francuskih iz okoline. I svi direktori su bili. Posle toga se odlazi na večeru. Predstava je izvanrednog kvaliteta, ona je već sledeće godine bila na Edinburškom festivalu i dobila nagradu. Ja sam naš Bitef tada bila obavestila o kvalitetu te predstave, no to nije bitna tema, bitno je da su svi ti gradovi, sve te pozorišne kuće se ujedinile, došle da vide predstavu. Ja sam bila prisutna na pregovorima posle predstave, gde su oni svi se ujedinili da naprave turneju te izuzetne španske predstave u Francuskoj, na izvestan način odmah oborili cenu te izuzetne predstave, koja u Edinburgu jako košta, ali ako ide na 15 izvođenja ona košta mnogo manje, međusobno smanjili troškove zato što jedan plati do jednog terena, pa onda vi plaćate samo od Beograda do Sombora, ili od Beograda do Niša, ili od Niša do Beograda. I ta koncentrisana saradnja svih tih direkcija zajedno, za opšte dobro… Znači, Francuska će dobiti izuzetno gostovanje, izuzetnu predstavu, publika će videti zaista jedno remek-delo, ono ima svoju cenu ali mi ćemo uspeti da je dovedemo u veliki broj teatara po jednoj pristupačnoj ceni za sve nas, naša publika će biti zadovoljna, mi ćemo biti zadovoljni. Ja sam bila fascinirana zajedničkim radom, sedenjem tih 15 direktora pozorišta u jednom malom španskom mestu. Dakle, vredelo je otići u Tarb.

Ana Ilić:

Super, hvala. Gospodine Milovanoviću, imam za Vas pitanje, ali 'ajte Vi prvo kažite šta ste…

Spasoje Milovanović:

Pa ja bih da se malo pozabavimo tim konkretnim predlozima, pošto je Zajednica profesionalnih pozorišta Srbije, zajednica koja okuplja 14 profesionalnih pozorišta, dakle opet, da kažem, južno od Beograda, imala je u aprilu dva sastanka, odnosno u martu i aprilu ove godine. Jedan je bio u Kraljevu, kad je bio sastanak zajednice i drugi put je to bilo u Šapcu, na poziv tadašnjeg upravnika i selektora… Ili možda već više nije bio upravnik, ne znam… Nije bio upravnik… Zorana Krajića… da se organizuje tribina kako opstati, dakle da se opet malo porazmisli šta se zbiva sa pozorištima, šta se dešava. Miodrag Dinulović, upravnik Kraljevačkog pozorišta i sada predsednik Zajednice profesionalnih pozorišta Srbije, i ja kao, u to vreme samo teatrolog, a sada i potpredsednik Zajednice i sve ovo što jesam, smo bili uvodničari. Miodrag Dinulović je, Miško Dinulović je zamolio sva pozorišta da ostave podatke. Ta tabela sa tim podacima mislim da je već podeljena ovde. I mi ćemo u toj tabeli videti jednu paradoksalnu situaciju. To su, dakle, pozorišta slične veličine, sličnog broja stanovnika, sa potpuno različitim pozorištima, sa potpuno različitim pozorišnim modelima funkcionisanja, različitim brojem zaposlenih i različitim budžetima. I posle tog sastanka, posle te tribine smo izašli sa kao konkretnim rešenjima, ja ću da ih sada pročitam. Institucionalna pozorišta treba izuzeti od primene zakona o platama u delu poptuno upražnjenih radnih mesta nakon odlaska u penziju zaposlenih radnika, pošto se stalnim umanjenjem broja zaposlenih dovodi u pitanje obavljanje osnovne delatnosti. Po analogiji, sa izuzećem oblasti nauke, iz 2013. godine, uredbom Vlade, ili dopunom zakona o platama definisati da pozorište u okviru zatečenog stanja mogu vršiti popune upražnjenih radnih mesta bez saglasnosti komisije. Za ostvarivanje popune upražnjenih radnih mesta mora postojati najkraći i najjednostavniji mehanizam, tj. mora biti omogućeno poslodavcu da bez pribavljanja saglasnosti komisije upućuje zahtev lokalnoj samoupravi da u okviru novopredložene uredbe ili člana Zakona o izuzeću pozorišne delatnosti odobri zapisivanje… Zasnivanje radnog odnosa na neodređeno vreme u najkraćem vremenskom roku. Ovu uredbu treba doneti po analogiji sa izmenom i dopunama Zakona o budžetskom sistemu, koji se odnosi na isključivanje zabrane potpuno upražnjenih radnih mesta za sudije, javne tužioce, ali i za nastavno-naučno osoblje na visokoškolskim ustanovama, Službeni glasnik, br. 108/13. dakle, već postoji model kako to može da se uradi. Nažalost, kao i mnogo puta do sad, ja ne bih voleo da i ovo sad prođe, eto danas smo nešto izgovorili i ništa ne bude od toga. Ja ću da vas sve podsetim da ovo nije nikakva originalna izmišljotina, zabrana zapošljavanja.

Da ta uredba, o smanjenju broja zaposlenih, potiče iz još 2007. godine, i da se stalno insistira da se nešto ljudi umanjuju, pa ćemo videti u toj istoj tabeli da je, ne znam, Narodno pozorište u Pirotu imalo dvadesetoro zaposlenih pre pet godina, sad ih ima dvanaestoro. To su, znači, glumci, direktori, tehnika. Znate, dvanaestoro zaposlenih, pa to je jedna neformalna pozorišna trupa. To je ono, evo sad ćemo mi ovde da se skupimo i začas ćemo da napravimo pozorište. Ono što je definitivno i o čemu se vrlo često priča, a da zapravo i niko i ne zna, kao šta to treba da izgleda, jeste taj zakon o pozorištu. Sad, naravno, neke kolege će reći – ne, to nam ne treba, neki će reći – treba nam, neki će to već ignorisati. Ali je činjenica da mora da postoje pravila igre. Što bi rekao Moka Slavnić: „Ljudi, samo mi kažite koja su pravila igre, da znam kako da igram.“ Ako mi znamo koja su pravila igre, onda niko neće više da hrli u Beograd. Mi imamo problem što svi žele da žive u Beogradu, ne zato što je Beograd genijalan…

Ivana Vujić:

Sad kao u Beogradu se svi drže pravila igre… Mislim, izvinite, molim Vas.

Spasoje Milovanović:

Radi se o čistoj zaradi. Radi se o medijima, rekli smo malopre. Radi se o vidljivosti. Što je sve logično. Znate, čovek koji snima film, pa ne isplati mu se da dovede glumca iz Vranja. Zato što ne postoji sistem, ne postoji sistem planiranja. Ne postoje pravila igre. Ne možete da budete na plati u Nišu i da igrate još u 72 pozorišta. I zato što igrate još u 72 pozorišta trpi repertoar gde vi primate platu. To nije normalno. Ali to mora da se reši tim sistemskim zakonom. Od toga koliki je broj glumaca, koliki je taj stalni ansambl u jednom gradu, po glavi stanovnika, ako ne postoji drugačiji model. Jer nije normalno da Kraljevo koje ima 60 hiljada stanovnika ima sedmoro zaposlenih, i da Kruševac koji ima isto toliko stanovnika ima 24. Onda imamo neki problem. Ne može da bude da Narodno pozorište Niš ima prvake koji primaju 80 hiljada dinara platu, isto kao što prima prvak u Narodnom pozorištu.

Ivana Vujić:

Ja kao upravnik nemam, imam 76.

Spasoje Milovanović:

To da ne pričam tek taj paradoks, o… Mi živimo, pozorišta trenutno u državi Srbiji žive u paradoksu. I na svakom koraku mi živimo u paradoksu. Ponašamo se kao pozorišta iz socijalističkog vremena, a trudimo se da poslujemo kao tržišno pozorište, što je samo po sebi paradoks. Zabranjeno mi je da primamo ljude za stalno, i to je u redu, ali mi ne možemo da ih primimo ni honorarno. Ne možemo da ih primimo ni po ugovoru, zato što je, 70 posto se plaćaju porezi i doprinosi. Pa čovek koji košta, njegov honorar hiljadu evra, vi morate da date hiljadu i sedamsto evra. I odmah umanjujete budžet. I onda možete da napravite dve predstave godišnje. Ako nam je cilj da se prave dve predstave godišnje, znate, u Narodnom pozorištu u Beogradu pre Drugog svetskog rata, kad je Beograd imao oko trista hiljada stanovnika, na svakih 15 dana je izlazila premijera. Jer nema toliki broj publike da može da gleda jednu predstavu non-stop. Publika traži senzaciju. Ako se donese taj zakon, taj čuveni zakon o pozorištu, a opet ću da vam pročitam dvojica ministra naših šta su rekli o tom zakonu o pozorištu, mi prvo moramo da odredimo kako hoće da nam pozorište funkcioniše. Nema tu mnogo sad filozofije, može ovako, može onako. Postoji taj severnoamerički model gde ne postoji stalan ansambl, postoji nemački model gde su ljudi primljeni na po četiri godine i postoji taj neki ostatak socijalističkog, gde može ovako, može i onako.

Ivana Vujić:

Dobro, imate i model tih nacionalnih kuća.

Spasoje Milovanović:

Da, ima i model nacionalnih kuća.

Ivana Vujić:

I nemojte, u Nemačkoj imate ansamble, jer mi smo građeni prema austrijskom, odnosno Burgteatru, prema Burgteatru narodnog pozorišta…

Spasoje Milovanović:

Da, ali ja ću samo da podsetim jednu stvar…

Ivana Vujić:

Čekajte samo da završim, samo sekund. Znači, ansambli nemačkog pozorišta izuzetno kvalitetno i ozbiljno, i svi gledamo u njih uvek sa poštovanjem, zato što su to… Ima mnogo kuća sa stalnim ansamblom, taj ansambl se razvija. Dalje, tu ima jako mnogo dramaturga koji ozbiljno pristupaju zadacima, i to su ozbiljne fabrike rada, ništa više ne želim da kažem. Država to plaća.

Spasoje Milovanović:

Dobro, ja samo hoću da Ivanu ispravim što se tiče nemačkog teatra, dakle to su ansambli koji se formiraju na po četiri godine, to nisu ljudi koji doživotno… Postoje zaslužni umetnici kojima je omogućeno da budu više-manje zauvek zaposleni u jednom pozorištu.

Uglavnom se to sve koncipira, i to je takođe još jedan probem naših pozorišta, što, kad dolazi novi upravnik on se bira na četiri godine, on po logici stvari bi trebalo da izađe sa nekim programom. Taj koga bira treba da prihvati taj program, i ako je izabrao taj program on mora da ga isfinansira. Mora da mu omogući dovoljno sredstava da taj čovek koji je to planirao može da to i uradi. I to je jedini način. Jer mi se, i to je lepo spomenuto, to jeste najveći problem. Mi čekamo februar naredne godine da dobijemo budžet za tu godinu. Znači, mi ćemo da znamo koji je naš budžet u februaru sledeće godine za sledeću godinu. A kao nešto ste dogovorili sa ljudima, a možda postoji mogućnost i da vam umanje taj budžet. Mi onda ne znamo kako se postaje prvak pozorišta. Nemamo rangirana pozorišta, nemamo rangirane festivale. Znate, u nauci i u obrazovanju postoji.

Ako objaviš, ne znam, u trećem programu radio Beograda to ti nosi 10 poena. Kako neko postaje prvak, najprostije, kako nekog čoveka odrediti i dati mu 80 hiljada platu.

Mihailo Nestorović:

Mi imamo pravilnik.

Spasoje Milovanović:

Ma, pravilnik ne može da bude tvoj prvak isti kao prvak u Narodnom pozorištu.

Mihailo Nestorović:

Naravno. Nemam mikrofon, sad vi, vas troje imate.

Spasoje Milovanović:

Evo, ja sam ga prisvojio.

Ana Ilić:

'Ajde, pa da pustimo i publiku da postavljaju pitanja.

Mihailo Nestorović:

Pa da, malo je vremena, ja se izvinjavam, malo je vremena, ova tema zaslužuje dane i dane razgovora. Ja samo ne smem da odem kući ako ne definišemo, jasno izgovorimo koji su to problemi koje ćemo mi da predočimo premijerki i timu koji radi sa njom, da rešimo u roku od… do. Znači, ja neću da idem kući, ne smem da idem, čekaju me…

Ana Ilić:

Važi.

Mihailo Nestorović:

Nema *live streaming*, ne mogu da gledaju, ali prate oni šta mi radimo ovde, sigurno neko *live* radi preko fejsbuka.

Ana Ilić:

Prenosi. Dobro.

Mihailo Nestorović:

Da, da, da. Tako da, ja Vas molim još jednom, evo ja ću da izgovorim ovo, ja to moram da kažem, dakle: program, rangiranje pozorišta, festivala, zapošljavanje, popuna, pazi, skromni smo, popuna, popunjavanje radnih mesta, ne zapošljavanje. Popunjavanje, pa nam je dovoljno. Šta smo još rekli? Decentralizacija svega. Medijska vidljivost. Dajte da progovorimo. Vidljivost kao takva. Dakle, to su stvari koje ja moram da kažem, izgovorim još jednom glasno, i da vidimo kad ćemo to da predočimo nadležnima i da radimo.

Ivana Vujić:

Ja bih zamolila zaista rešenje pitanja baletskog ansambla, mislim da su to za obe kuće, mislim da su to retki ansambli, mi nemamo nažalost, ni kao u Nemačkoj u Vupertalu je Pina Bauš napravila svoje pozorište, Kresnik je radio u Bohumu. Znači, mi nemamo tu situaciju, nažalost, a zašto je ne bismo imali u budućnosti. Vi imate prostore, zašto se ne bi formirale trupe, plesne, savremenog baleta ili kako se dogovorimo. Znači, jer postoji ta količina obrazovanog sveta, postoji, mi sada imamo i privatne škole, i naravno svoju školu, imaćemo verovatno, sad imamo i fakultet i tako dalje… Za savremenu igru. Znači, mi imamo kadrove, i ti kadrovi se umnožavaju, a mi na to umnožavanje kadrova ne reagujemo rešenjima. Znači, mi imamo zaista dosta studenata koji završavaju, moramo misliti o njima. Govorim o studentima pozorišta, muzike, odnosno muzičke umetnosti, takođe primenjene, likovne, koji takođe mogu raditi normalno u pozorištima, i to je potpuno jedan prirodan sled stvari. Naravno, a posebno ako se radi o baletu i nekom visokom obrazovanju tih ljudi.

Ana Ilić:

Tako je. To za balet moram da prekinem, ali to je u toku, rešavanje tog problema, i postoji ideja osnivanja Akademije za savremenu igru, čak možda i zajedno sa akademijom, odnosno Fakultetom muzičkih umetnosti, ali 'ajde da damo priliku i da publika postavi neko pitanje. Ja bih vas zamolila samo da budete koncizni, kratki, do dva minuta maksimalno, i da se *obavezno* na početku predstavite...

Ivana Vujić:

I oštri.

Ana Ilić:

… da bi… i oštri… da bismo samo znali s kim razgovaramo. Izvolite. Evo ga, stiže mikrofon.

Jana Maričić:

Hvala, je l' imam vremena za kratak komentar? Ili ne?

Ana Ilić:

Do dva minuta, ako možete samo nam se predstavite.

Jana Maričić:

Moje ime je Jana Maričić, ja sam pozorišna rediteljka. Htela bih da kažem, da se zahvalim pre svega na otvaranju nekih ključnih pitanja koje se tiču nas umetnika. Htela bih da kažem da je dosta problematično svako poređenje sa pozorištima, sa problemima pozorišta koje imaju milionske budžete zato što, u ovom trenutku, mi zaista takav način funkcionisanja ne možemo da zamislimo. Ja sam, poslednja predstava koju sam radila u državnom institucionalnom pozorištu imala je, dakle, morala je da bude opremljena sa 250 hiljada dinara, to je bio budžet za 15 kostima i dekor za jednu tročinku.

Ivana Vujić:

Gde ste radili?

Jana Maričić:

U Kikindi.

Ivana Vujić:

U Kikindi? Narodno pozorište Kikinda?

Jana Maričić:

Narodno pozorište Kikinda. To je 250 hiljada dinara za 15 savremenih kostima i dekor te predstave je nešto… Uslov u kojem je užasno teško pratiti savremenost, što je negde centralna tema današnje konferencije. I moram da kažem da tako neko raspoloženje dolazi od jedne izjave koja nam je, čini mi se svima poznata od koga je i od kada potekla, a to je: „Ima para, nema ideja.“ Dakle, dok ne raskrstimo sa tom rečenicom „Ima para, nema ideja“, mislim da je sve dalje iluzorno, svaki razgovor. Jer to naprosto nije tačno. I reći nama koji radimo i proizvodimo pozorišne događaje, odnosno predstave, da nemamo ideje, a da raspolažemo nekim parama, nije u redu. Završiću, imam još četrdesetak sekundi. Pored ovih finansijskih problema, mi smo takođe u situaciji da nam se porezi i doprinosi, koje je gospodin Spasoje pomenuo, ne uplaćuju, nego se naplaćujemo preko nekakvih agencija. Dakle, pošto mene moja škola nije obučila za administrativno- knjigovodstveni rad, ja agenciju nemam, i onda dobijam novac u nekakvim kovertama, od svojih kolega koji daju svoju agenciju da se ja naplatim. I to je, recimo, način na koji mene moja država, u kojoj ja uporno želim da ostanem, to je način na koji mene moja država neguje. A onda od mene zahteva nekakvu savremenost i kreativnost. I znate, to je jedna, u najmanju ruku, logička greška. A moje kratko pitanje za profesorku Vujić je, pored najavljivanja otvaranja novih scena, *hub*-a i tih ostalih stvari, ja i pretpostavljam na koju scenu mislite, i radujem se tome ako sam u pravu i tako dalje… Samo bih htela da pitam kad planirate da postavite novog direktora drame?

Ivana Vujić:

Evo sve, a ja sam htela da kažem nešto u vezi ove Vaše teme. Nema para, ima ideja, ima ideja, nema para, ima li ideja? Da li mogu?

Jana Maričić:

Da, da.

Ivana Vujić:

Ja bih podsetila na praksu, kako je Tomas Ostermajer došao na mesto Šaubinea za upravnika. Ta kuća ima budžet od 20 miliona evra, minimum. Možda 22 miliona evra godišnje. To je tako, ovo što Vi kažete, zaista, mi radimo u teškim uslovima. Ja sam u Ateljeu 212 za dekor na velikoj sceni imala 100 evra da uradim dekor. Onda sam rekla: „Hvala, uradiću bez dinara. Da l' može? Može? Hvala.“ Reći ću Vam i ko je bio upravnik, to nije nikakva tajna, ali hoću da kažem jednu drugu priču. Tomasa Ostermajera sam upoznala kada je on počeo sa svojim radom. Meni su tada rekli: „Ovaj mladić će postati novi direktor Šaubinea, posle Štajna. Idi da vidiš to, šta on radi.“ Dobro, ja sam otišla i videla šta je on uradio. Kada je Dojčes teatar, jedno od nemačkih, berlinskih pozorišta, renoviran, radnici su ostavili, čudo za Nemce, jednu baraku, koja je služila za ostavljanje odeće i tako dalje. Ta baraka je ostala. Studenti akademije su to primetili i Tomas ih je poveo, jednu grupu, dramaturg Jenshilije i njegovi glumci, i oni su, pošto niko nije reagovao, ušli u tu baraku i počeli da rade predstave. Prvo su radili „Čovek je čovek“ Bertolda Brehta, zatim „Noževi u kokoškama“, ili u kokošci, već ću grešiti, ispraviće me kolege tu, dramaturzi, koji tačno to znaju, ali on je počeo da radi sa svojim kolegama u jednoj baraci, čija veličina, evo, ovaj prostor, kad bi bili pokriveni. Znači, tu je bilo možda 15, 20 stolica, jedna horizontalna scena, i oni su radili prvo Brehta, „Čovek je čovek“, uradili su izvanredno. On je uzeo studente, svoje kolege, i ko je hteo iz Dojčesa da radi, radio je. Radili su vrlo skromno, u skromnim uslovima. Ja sam došla, to pogledala. Oni su videli da je on čovek koji menja stvari, da je ozbiljan reditelj, on tad nije imao nikakve velike pare. On je hteo da dođe čak u Beograd, ja sam htela čak da ga dovedem, bez dinara. Hteo je da spava po kućama. Kad sam to dala kao predlog, oni su rekli: „Ko je to? Nikad nismo za njega čuli.“ Ja sam rekla: „Ali sledeće godine ćete svi čuti, i on će biti jedna od svetskih pozorišnih zvezda, jedan ozbiljan čovek.“ „Ma ne znamo mi za njega, ne može to da prođe uopšte. Mi nikada nismo...“ No, nije bitno, to smo mi. Posle toga, znači, on je zaista radio najskromnije moguće, i odmah posle toga mu je data kuća i dato u je 20 miliona evra.

Lično Vas podržavam i smatram da je potrebno ulaganje ozbiljno, u ozbiljne sisteme. Ali je takođe bitno i praćenje pojave mladih, različitih talenata, koji mogu nastati i u različitim alternativnim prostorima, kao što je bila baraka Tomasa Ostermajera. Njegov dekor tada, za *Der Mann ist Mann*, čovek je čovek, bila je prazna scena sa praktikablima, gornji slojevi praktikabala sa Akademije. Ja sam posle pričala sa njim, kako su to radili, šta ovo itd. Oni su hteli u Beograd da dođu besplatno, da spavaju po kućama, bilo im je strašno bitno da se pokažu negde, jer su počinjali. Vaše drugo pitanje, veoma sam radosna da Vam odgovorim da će se to dogoditi sledeće nedelje. Znači, od 20, tako je, sve je to već u radu i tako dalje, ovo je moj 18. dan boravka. I mislim za 18 dana, to do… Ovaj… Malo… Malo, brate, malo.

Ana Ilić:

Postavljenje direktora drame, je l' tako? Postavljenje direktora drame, pričamo o tome?

Spasoje Milovanović:

Mogu ja, samo da se…

Ana Ilić:

'Ajde, mikrofon samo.

Spasoje Milovanović:

To što se tiče oko… Da li ima dovoljno para ili ideja… Znate šta, potpuno je nebitno, kako da vam kažem. Ja se, ja sam imao tu sreću da tri godine živim i radim u Kanadi. I producentski uslovi su… Producentski uslovi. Dakle, ja u ovom trenutku, kao upravnik pozorišta Vas zovem i kažem Vam: „Ja mogu da platim scenografiju 100 evra. Da li hoćeš ili nećeš?“

I tu nema pregovora. I tu nema žalbe. Mislim, to… čini mi se da nam je to vrlo bitno da osvestimo. Druga stvar, naša pozorišta su prepuna nekakvih scenografija, i nečega od pre 50 godina. Ali svako naše pozorište. Koje se čuva i koje propada i koje truli, iz nama nepoznatog razloga. Živa istina.

Ivana Vujić:

Mogu odmah da se… Ja sam užasno dosadna. Da se nadovežem. Grad Njujork, koji uopšte ne odvaja veliki novac za ozorišta, Brodvej sam sebe isplaćuje i tako dalje, poseduje nešto što se zove centrala. Centrala je prostor gde imate dekore, stare, onda ljudi doniraju nameštaj, sve iz kuće što im ne treba, i slobodne trupe mogu slobodno da dođu bez dinara, kao u samoposlugu, da uzmu velike korpe, i sad kažete: „Radim *Hamleta*. Okej, treba mi krpa…“

Publika:

Je l' će moći tako kod Vas u Narodnom? Ne znam zašto navodite taj primer?

Ivana Vujić:

Pa znate kako, ja sam sad došla, pa ko zna… Znate šta, ja sam došla, pa biće tu velikih promena. Samo Vam govorim o jednom dobrom principu. Znači, vi imate jednu centralu, u jednoj centrali sve to stoji, što imaju, na kompjuteru je to sve zabeleženo, digitalizovano, vi pogledate, kažete… ja sam gostovala u Njujorku, nismo mogli da prebacimo stvari, Amerikanci su rekli, La MaMa je rekla: „Ivana, ne brini, ima centrala.“ Otišla sam u centralu, okej, treba mi krevet, treba ovo…“

Ana Ilić:

Dobro, ali suština je – bolja organizacija i udruživanje.

Ivana Vujić:

Tako je, organizacija toga što ima, da iskoristimo svi.

Ana Ilić:

Okej. Ako možemo mikrofon sada. A, tu je, izvolite.

Miodrag Dinulović:

Da ostanemo u istom redu, hvala. Koleginice i kolege…

Ana Ilić:

Samo se predstavite…

Miodrag Dinulović:

Naravno, naravno, upravo ću, hvala Vam, Ana.

Publika:

Nije odgovorila na pitanje kad će biti postavljen...

Ivana Vujić:

Dajte mikrofon samo.

Ana Ilić:

Sledeće nedelje, odgovoreno je na to pitanje. Izvolite, izvinite.

Miodrag Dinulović:

Da, moje ime je Miodrag Dinulović i dolazim kao reditelj i direktor pozorišta u Kraljevu, ali i kao čovek koji trenutno predsedava Zajednicom profesionalnih pozorišta Srbije. Biću jako kratak, neću uopšte navoditi primere iz Kraljeva, smatram da to uopšte sada nije bitno. Targetiraću četiri problema samo, koja su jako važna. Sa Vama sede predstavnici najvećih i najznačajnijih institucija kulture, ja, čini mi se, treba da predstavim one koji su najmanji. Od najvećih do najmanjih. Sva gradska pozorišta u Srbiji, znači, trenutno u 14 gradova i opština, su u istom problemu koje navodi Nestor, koji je u vojvođanskim pozorištima, odnosno Zajednici profesionalnih pozorišta Srbije, ali kad to pomenemo, prva asocijacija su neki tamo neradnici, njih dvadesetoro hoće da imaju još troje neradnika. I šta je problem što vas ima sada dvadesetoro, bilo vas je dvadeset troje? Pa tu nema problema, radite, pa će biti bolje. Smatram da je ključni problem koji moramo rešavati, a to je – da se sa terena jedinice lokalnih samouprava i u nečemu što je Ministarstvo državne uprave, prebacimo gradska pozorišta u resor države i Ministarstva kulture. Jer ne može jedan gradonačelnik… Neću navoditi koji, koji ima četiri razreda osnovne škole, to je politička funkcija… Odlučivati o tome da li tom gradu treba pozorište. Jer pozorište mora postojati u sistemu grada, i u sistemu o pozorištu.

Spasoje Milovanović:

Pa tu je Zakon o pozorištu.

Miodrag Dinulović:

Ne. Zakon o pozorištu tu nije bitan, veruj mi, Spasoje. Tu je najvažnije…

Ana Ilić:

Da, važan je Zakon o lokalnoj samoupravi.

Miodrag Dinulović:

To je najvažnije… Zakon o lokalnoj samoupravi. Kao što biblioteka mora postojati u svakome gradu, po Zakonu o bibliotekarstvu, a i lokalnoj samoupravi, ja ću vas vratiti na to da ministar kulture meni kaže: „Ja bih Vam rado pomogao, al' to nije moj resor. Javite se Ružiću.“ Ja ne treba da se javim Ružiću, ja izuzetno poštujem gospodina ministra. Trenutno sa nama sedi Ana Ilić, savetnica predsednice Vlade Republike Srbije, mislim da je to jako ključan momenat u ovom trenutku - da savetnik premijerke, koja želi da reši problem, mora da ga reši institucionalno. Da nukleus srpskog pozorišta, nažalost i na sreću, nije potekao niti postao u najvećim centrima, nego u palankama Srbije. Tamo gde su putujući glumci u kafanama igrali i pelcovali Bačvanskog, pelcovali i Milku Grgurovu, i ona je otišla onda u veliki Novi Sad, pa u veliki Beograd. Dakle, Kruševac, 25, Kragujevac, Čačak… Čačak je osnovao pozorište, jedini gradonačelnik koji je rekao: „Da. Osnovaćemo pozorište.“ Al' on ne zna šta će više sad s njim. Koliko mu treba glumaca, da l' mu treba scenski dekor, da l' mu treba ovo? „Pozorište“, reče Minja Bogavac meni na jednom sastanku, „nisu zgrade, već ljudi i ideje.“ A ja dodajem – i državni okvir, koji kaže: „Nama su potrebna pozorišta u malim gradovima. Malim, sa sto hiljada ljudi.

Trebaju nam. Ili ne trebaju nam.“ Kažemo – ne trebaju nam, i onda direktor pozorišta iz Kikinde, on nema para, jer lokalna samouprava kaže ovako: „Ne sve, će ići biblioteci, sve će ići tamo. Pozorište i ne mora da se finansira.“ Odvajanje sredstava za kulturu. Ne može grad Kraljevo odvojiti, a jedan grad 12 posto. Minimum odvajanja za kulturu je 6 procenata. I on mora da odvoji šest. Država bi trebalo… Naravno, ako je veći grad, biće veće finansije. Ja nemam pitanja, jer mi svi sarađujemo, razgovaramo. Ovde je mnogo mladih ljudi, i to me raduje. Mojih kolega. Smatram da institucionalizacija, koja se sada, na jedan način, pežorativno gleda… Institucije su prevaziđene. Jesu, moguće je, 'ajmo da ih unapređujemo, ali da ne dajemo prioritet ni jednom ni drugom modelu. Čini mi se da iskustva sveta možemo samo da gledamo onako, da kažem: „Dobro, ovo je zanimljivo.“

Ali moramo prihvatiti i to da u Pirotu, gde 12 ljudi radi, nemamo centralu dekora. Niti ćemo imati, verujte. Ali zato možemo da se javimo Narodnom pozorištu, da kažemo: „Nemojte spaljlivati svoje kostime, dajte ih Pirotu.“ Je l' tako?

Ana Ilić:

Tako je. Apsolutno.

Miodrag Dinulović:

A pobacano je 1200 kostima kada je zatvorena scena u Zemunu. Hvala vam.

Ana Ilić:

Strašno, slažem se skroz i ja bih… Mislim da ste Vi malo i optimista. Bilo bi super da je dilema da li biblioteci ili pozorištu, ali najčešća je dilema da li fudbalskom klubu ili kulturi, što je još gore. Dobro, ima još neko pitanje pozadi, neko se javljao, izvolite.

Jelena Knežević:

Moje ime je Jelena Knežević iz BITEF-a. Ja ću samo kratak komentar, odnosno nadovezaću se na ovo što je Ana govorila, zato što mislim da je to jako bitno, zato što je kao odgovor dobila navođenje nekih primera i od profesorke Vujić i od Spasoja, iz inostranstva. Iz nekih, da kažem, sredina i konteksta koji nisu uopšte uporedivi sa ovim našim. I to moramo da vodimo jako računa kada pričamo o tome. Ja isto vrlo dobro znam kako funkcionišu sistemi u tim raznim sredinama. Znači, radi se o zemljama koje su mnogo bogatije i koje imaju razvijeno tržište. Iz pozicije nekog ko je ovde umetnik, ko nije na plati, znači to je… Jako je bitno da se izmestimo mi iz nekih pozicija koji smo na državnoj plati, dobijamo svoju platu mesečno. Znači, postoje ljudi koji su mladi umetnici, koji treba da zarade za godinu dana. A da li imaju šanse da urade dve, tri režije tokom

godine? Ja, kad sam počinjala da radim, znači, prosto su i budžeti pozorišta bili veći, mnogo je bila veća produkcija. Samim tim je ostalo prostora da se ljudi angažuju, koji nisu stalno zaposleni. Sada su pozorišta dovedena u poziciju da se racionalizuju, da koriste postojeće ansamble, reditelje, scenografe iz kuće, što znači da neki ljudi koji nisu zaposleni imaju jako male šanse da rade. To je, naravno, proizvelo taj efekat da se oni angažuju, ima sad dosta privatnih inicijativa, ali, nažalost, to su isključivo komercijalna pozorišta koja se rade po toj komercijalnoj formi. Tako da samo želim da budemo oko toga obazrivi, jer mislim, ono što jeste ključni problem, i oko čega mi možemo, da kažem, postignemo taj minimalni konsenzus, a to jeste da smo mi malo plaćena radna snaga, i da zaista radimo u nekim teš… Mislim, nepovoljnim uslovima koji omogućavaju razvoj savremenih izvođačkih umetnosti.

Ivana Vujić:

Da, je l' mogu ja da odgovorim? Jako bih, samo sam želela da kažem da ja mislim potpuno suprotno – da dobre prakse možemo primeniti. Nije tu pitanje para. Fundus Narodnog pozorišta je ogroman, nesređen. Ja sam već uradila projekat sa Fakultetom primenjenih umetnosti, sa kostimografijom i tekstilom, da oni obrade svaki kostim, da digitalizujemo, da znamo svakog trenutka šta imamo, kog je žanra, da to što nam je višak otvorimo kao ovo što sam rekla, da postoji ova u Njujorku, ova otvorena jedna, jedan *hub* otvoreni, za pozajmicu mladim ljudima. Osim što mi iznajmljujemo nekad kostime i za filmove, serije itd. I oni nam najčešće nikad ništa nisu vratili do sada, i to je ostalo njima u amanet, odnosno neko se tu dobro udomio. Ja mislim da su dobre prakse nešto što možemo da postignemo, to uopšte nije pitanje para. Da vi sredite fundus, da on ne bude brdo nabacanih kostima, a pritom imate zaposlenih, to je pitanje vašeg rada, da obiđete kuću od podruma do krova i da uđete u svaku prostoriju, da znate o čemu se radi, kad se radi, šta se radi. I da to što ste zatekli promenite. U bolju situaciju po sve nas. Mislim da je to suština. Nije tačno, postoje skupe prakse. Naravno, ja tu ne govorim o dekorima od više miliona evra, ne govorim o predstavi Petera Štajna, poslednjoj njegovoj, Faust, gde je on sazidao pozorište, i srušio to isto pozorište kao deo performansa, izvođenja predstave Fausta, i njegovih poslednjih režija. To su potpuni ekstremi u koje mi ne ulazimo, jer ne možemo ući. Ali, da sredimo stvari, da znamo šta imamo, da ne damo da tu krađa i prekrađa vodi glavnu reč, nego da znamo… I da znamo šta ćemo s tim. A ne da kažemo: „Imamo toliko, ne znamo šta...“ Ne. Da znamo šta ćemo, i da time podstičemo drugoga da lakše i bolje radi. Da se time borimo protiv neuslova i nemogućih situacija. Naravno… Samo malo, nisam još završila. Naravno, mi jesmo, ako govorimo o novcu, plaćeni tako kako smo plaćeni, ali pravo da vam kažem, ja vrlo često gledam i kako su plaćene druge kolege, i kako se kreće i ta satnica i sve to. Ja mislim da, naravno, mi moramo da se borimo za svoja prava, i da ta prava budu bolja, imamo zato sebe i svi imamo ostale kolege, i ne treba… Ta borba mora biti ozbiljna, argumentova i stalna.

Prema tome, mi se onda možemo izboriti za svaku stvar koju želimo. Ja sam sigurna u to. Izvinjavam se. Hvala.

Ana Ilić:

Izvolite.

Mihailo Nestorović:

Apropo i Aninog komentara i koleginice… I apropo sto evra za scenografiju. Sve će se izbalansirati onog trenutka kad se naprave cenovnici, a to je ono o čemu smo pričali. Znači, kad se napravi Zakon o pozorištu i znamo, ne precenjujemo plate redite… Kako, ko može da odredi da li ovaj reditelj košta 10 ili 15 hiljada evra? Velike su to pare, ljudi, mi to plaćamo. Mi to plaćamo. A imamo 100 evra za scenografiju. Dakle, kad sve to regulišemo i kad napravimo taj sistem, a to mora da se postavi kao problem još jedan, onda ćemo imati bolju situaciju na tom pozorišnom tržištu, je l'. Apropo iskustava inostranih. Što bih ja voleo da putujem kao Vi, uh. Svaka čast.

Ivana Vujić:

Znate šta, ja sam krenula jako rano da putujem.

Mihailo Nestorović:

Ne, i ja sam, ali su me zaustavili ratovi.

Ivana Vujić:

Rano sam ja krenula, a kasno sam rodila dete.

Mihailo Nestorović:

Video sam ja i nemačko pozorište, i rusko, više, malo više itd. I znam da su naša pozorišta u socijalizmu pravljena po principima nemačkog Burgteatra i MHAT-a. E, i ja sam za institucionalno pozorište, i ja zastupam tu tezu da svaki grad koji ima status grada mora da ima pozorište. Mora da ima pozorište. A apropo institucija iz inostranstva, ako vidite Slovence da skaču s devetog sprata, skačite i vi. Mislim da je to najbolji primer pozorišta u našem okruženju, a blizu su nam. Svi imaju institucionalno, svaki grad ima institucionalno pozorište, sa zaposlenim glumcima i sve što čini jedno pozorište. Dakle, ne treba da idemo u Nemačku i u Ameriku.

Komentar:

Nisu za stalno.

Mihailo Nestorović:

Za stalno su, veruj mi, svi svi svi. Znači, svako pozorište u Sloveniji ima zaposlene ljude.

Komentar:

Ali ne za stalno.

Ivana Vujić:

Ne, ima za stalno zaposlene. Dalje, Slovenija je sačuvala kontrolnu probu. Mi smo to uništili u svojim pozorištima. U Beogradu nemate kontrolnu probu. Knjiga dežurstava, ja sam je ponovo uvela u Narodnom pozorištu, i bila sam dežurna najviše, da se napiše esej, da ta knjiga ostane ako se piše monografija, iz toga znate da je glumica igrala pod visokom temperaturom, ali je odlično odigrala, da je bila puna sala, da se zna o čemu se radi, ko je igrao, ko je kako… Kakvi su se događaji dogodili. Tu su eseji iz kojih će se praviti posle materijal za našu tradiciju. Mi smo sve to ukinuli. Slovenci su sačuvali i odmarališta. Imaju odmarališta, pozorišta su sačuvala svoja odmarališta. Sami ih održavaju, svi idu da se… Ne mora svako tamo da se odmara, ako želi, ali oni svi idu da čiste, od glumaca do dekoratera, skromno. Ako želiš u kamp kućice, izvoli, ako ne želiš, dobro, al' mi smo to zadržali, nismo dali da se raskući. Imaju stanove u gradovima, ne plaćaju hotele. Znači, ponašaju se racionalno. I još jedna stvar. Godinu dana unapred se prijavljuje gostovanje na filmu, seriji ili negde. I kad glumica kaže: „Pa, ja imam nešto da snimam, je l' mogu sa Ivanine probe?“, umetnički direktor kaže: „Donesite svesku.“ Sekretarica donosi svesku, on otvara debelu svesku, gleda, kaže: „Gospođo, Vi pre godinu dana to nama niste najavili. Možete da date otkaz ili da idete sad na Ivaninu probu.“ Ona kaže: „Idem na probu, sve je u redu. Prijatno, doviđenja.“ Najnormalnije. Čisti odnosi.

Ana Ilić:

Samo imamo pitanje… Vremena za još jedno kratko kratko pitanje i kratak odgovor.

Ona se samo prva javila.

Ana Ilić:

'Ajmo samo prva, pa ćemo… samo budite, molim Vas, kratki i koncizni, da stignemo.

Mia David:

Mia David, na Fakultetu tehničkih nauka u Novom Sadu. Sada postoji i odsek za scensku arhitekturu, tehniku i dizajn. Znači, ovo je jedna stvar kojoj ne treba novac, nego treba nekakva pomoć. Mi školujemo decu i sada smo već izbacili nekoliko generacija koje mogu da pomognu onome što su iza scene ljudi, zanimanja koja mi nismo imali, recimo, dizajnera svetla, opštetehničko osoblje koje je do sada uvek imalo samo srednju školu. Da bi se ta promena desila, da bi ti ljudi ušli u pozorište, moramo da promenimo sistematizaciju zanimanja, da uvedemo visokostručnu spremu. Takođe nam treba pomoć da otvorimo posebnu sekciju u Inženjerskoj komori, da bi opet mogli da dobiju licencu, da bi mogli da potpisuju zaista te projekte. Druga stvar. Kao neko ko radi isto i na nezavisnoj sceni, smanjite poreze na autorske ugovore i vratite dostojanstvo autorima. Jer to su, mislim…

Ana Ilić:

Pokušavamo, verujte.

Mia David:

Pa to je ključna stvar.

Ana Ilić:

Da, znamo za to. Izvolite još i Vi, pa moramo da završimo.

Marina Lazarević:

Poštovanje svima, ja sam Marina Lazarević, inače bivši baletski igrač, glumica, a sada i v. d. direktor već drugu godinu Narodnog pozorišta u Vršcu, Sterija. Malo ste se odmakli od teme. Ja, Ivana, Vas potpuno razumem, tako sam i ja bila tek kada sam tek došla u pozorište Sterija koje se raspadalo, i sredila fundus, i išla po ve-ceima, sama kopala, čistila, sve, malo mi je od svega toga muka. Jer ovaj se… Budžet za pozorište se u unutrašnjosti smanjuje sve više i više. Meni je, evo, samo ove godine oduzeto 2 miliona.

Od 37 miliona, koliko ja dobijam, meni 29 ode na plate. Meni su sa plata ove godine

oduzeli samo milion dinara. Ja se potpuno slažem sa koleginicom, sa rediteljkom, da ja moram da postavim uslov da ona ima za tu predstavu 50 hiljada da napravi kostim ili scenografiju, što je jako mizerno i malo. A onda se od nas očekuje da u malim gradovima pravimo puno premijera – četiri, pet, šest, jer prosto nemamo puno gledalaca koji će dolaziti, gledati dve predstave godišnje, nego mora puno, a ja nemam pare da platim ni reditelja, a kamoli kostim i ostalo. Odmakli ste malo od teme, imamo i temu v. d. direktora, koji su po 3, 4, 5 godina v. d. direktori. Evo, meni ističe drugi mandat, šta će se s tim desiti? I *užasan* problem zapošljavanja. Ja imam trenutno 6 glumaca na plati, od čega dva muška glumca i četiri žene, od kojih su svi preko 37 godina. Ja nemam pravo da dovedem mlade. Ja svakog petog u mesecu, evo već godinu dana, Ministarstvu kulture šaljem da mi se dozvoli da zaposlim glumce, grad mi je dozvolio da zaposlim četvoro novih glumaca, ali sam ja od Ministarstva kulture dobila da mogu da zaposlim čistačicu na privremeno-povremene poslove, i pravnicu na privremeno-povremene poslove, što plaćam iz sopstvenih sredstava. Dakle, meni je užasno krivo što ovde nema nekog iz Ministarstva kulture, da sa njima porazgovaramo malo, jer do njih je teško doći. Eto, samo prosto to. I drago mi je što su tu, eto, velika pozorišta, i Nestor koji je iz Somborskog, ali ima i nas iz malih gradova i malih pozorišta koji smo jako zanemareni.

Mi imamo jedan veliki festival, Festival klasike, koji godinama nije dobio ni od jednog ministarstva ništa.

Ivana Vujić:

Mislim da je Vaše izlaganje tačno, iskreno. Zaista se mora uraditi jedna ozbiljna analiza i odmah delovati. I ne samo analiza, pa za…

(*pitanje iz publike, bez mikrofona*)

Ivana Vujić:

Znam, ima jedna samo stvar. Htela sam da kažem da što se tiče čišćenja kuće… Barba svaku svoju probu počinje tako što se čisti prostor. Dakle, moramo da se naviknemo da je to naš dom i da se time bavimo.

Vi ste izgarali u tome, ja u tom smislu govorim. S druge strane, pošto sam radila u svim srpskim pozorištima tokom svog života, koji je vrlo kratak, i biće veoma dug još, ovaj, ja sam se isto susretala sa najužasnijim anomalijama od početka. I moram da kažem da te anomalije traju već kao… Ja govorim! (*smeh*) Kakvi su nevaspitani ovi veliki tu muškarci. Tiše! Hvala. Sa anomalijama koje se, nažalost, uopšte ne menjaju. To je naš najveći problem. Mi već 50 godina imamo iste probleme. Ja sam radila u Kragujevcu, u Vršcu, u Zrenjaninu, Prištini itd. Vrlo sam ponosna na sve to što sam videla i radila, ali mi nismo, kao sistem i kao Ministarstvo kulture, nikada nije ozbiljno reagovalo ni na jedan od datih problema. Mi svi patimo, mučimo se, vučemo itd. Ja sam od kuće donosila stvari za većinu predstava, izmišljala, išla po… Ono, klanjala se raznim sponzorima, i pre, i u socijalizmu i van socijalizma, i u kapitalizmu, lagala, prelagivala, nosila, odnosila materijale i tako dalje. Mislim da ovo što Vi govorite, mislim da treba da se napravi ozbiljna studija i odmah rezultat te studije. Svako kaže gde je problem, skenira se, uradi se, odmah se razreši. Dalje, mi moramo otvoriti vrata za mnogo mladog sveta koji je već edukovan. Mi ih imamo na stotine. Mi ih obrazujemo, ja ih gledam, šta će biti njihova budućnost? Nije njihova budućnost da odu iz ove zemlje. Njihova budućnost je da dođu ovde i da poprave stvari. Ovo je njihova zemlja. I to moramo da omogućimo. To ćemo se u Narodnom truditi koliko god možemo. I kažem, da prosto to je nešto što moramo da uradimo, ali moramo obezbediti neke uslove. Znači, što se tiče čišćenja, klanjanja i rada, to mora da bude. To mora da bude, jer se suviše odnosimo olako, sami prema sebi, prema svojoj egzistenciji. Ne može. Mora da se drži, da držiš do sebe, da znaš ko si, šta si, zašto radiš, što si ti u pozorištu. Nisi zalutao ti. Kao, tamo se ništa ne radi, pa eto ide neka platica. To je isto neka patologija. Oduvek je bila. Izvinjavam se.

Ana Ilić:

Hvala, Ivana, puno. Isteklo nam je vreme, već smo prekoračili vreme. Ako ima… Možemo još, 'ajmo još jedno pitanje onda. Može mikrofon samo, molim Vas.

Olivera Milošević:

Ja sam htela samo konkretno Ivanu da…

Ana Ilić:

Samo da se predstavite.

Olivera Milošević:

Olivera Milošević, RTS, redakcija za kulturu. Pomenuli ste otvaranje nove scene. Da li je to ovo što pretpostavljamo, scena 5. sprat i da li će…

Ivana Vujić:

Ne, ne.

Olivera Milošević:

Ne?

Ivana Vujić:

Vi znate, od mene neočekivano.

Olivera Milošević:

Onda recite šta i da li ćete taj neki prostor otvoriti…

Ivana Vujić:

Ne, peti sprat mora da bude sala za probe, jer mi imamo tri ansambla, odnosno balet ima svoje probne sale, ali opera i drama rade i paralelno. Peti sprat, znate kako, ja bih otvorila sedam scena, kao u Dramatenu, ako bude moguće, ali mi imamo mogućnost sada da, u starom jezgru grada, nešto što pripada Narodnom pozorištu, što jeste njegovo vlasništvo, što jeste u upotrebi, da privedemo nameni izvođenja. To do sada niko nije radio, znači to je nešto sasvim…

Publika:

Je l' može konkretnije malo ili?

Ivana Vujić:

Znate kako, znate šta. Ne, dalje ja moram da kažem neke tajne, nemojte da se ljutite, radićete sa Jovano…

Spasoje Milovanović:

Milovanović.

Ivana Vujić:

Milovanoviću, radićete. Ali, znate kako, postoje neke i tajne. Ja u svom ugovoru o radu imam tajne…

Ana Ilić:

Ali, biće lepo iznenađenje.

Publika:

Hvala, hvala. Evo i pitanje za sve vas – da li ćete i kako otvoriti prostor za ove mlade ljude koji završavaju fakultete?

Spasoje Milovanović:

Evo, upravo je to problem koji hoćemo da rešimo, to je to.

Ivana Nikolić:

Ja sam Ivana Nikolić, glumica. Iz Beogradskog dramskog pozorišta. Da Vam kažem, jeste da u Sloveniji mogu da planiraju glumci i da prave izuzeća godinu dana unapred.

Moram da Vam kažem da je kod nas malo drugačija situacija. Ja govorim iz svoje pozicije, kao samohrane majke koja radi u institucionalnom pozorištu i divno je što imam platu, ali pošto ja sa tom platom ne mogu, mislim, znate i sami da je nemoguće da izdržavam sebe i dete, ja onda *moram* da idem na snimanje. I imam sreću da reditelj sa kojim radim, kad kažem: „Uletelo mi je snimanje narednih pet dana“, ne bude u fazonu: „Nisi prijavila pre godinu dana, ne možeš da radiš“, nego me pusti. To ima veze sa tim što mi glumci nemamo sindikat, pa mi nemamo ni minimalnu cenu rada, pa se svašta radi. Sa tim da i mi moramo da krivudamo. Mislim, nas država gura u sivu zonu time što su porezi veliki.

Publika:

47 posto.

Ivana Nikolić:

Da, 47 posto. Što polovina mog honorara je porez, a ne bi moralo tako da bude. I što…

Publika:

Ili primaš novac na crno, pa se onda nikad nigde ne vodiš, niti imaš neki staž.

Ivana Nikolić:

Pa da. Ovaj… Tako da, kod nas će biti haos dok… Evo, ja recimo ne znam šta se sve u mojoj matičnoj kući, šta je planirano da se radi, ne znam kakav je repertoar moje matične kuće za narednih tri meseca. A ne za narednih godinu dana.

Spasoje Milovanović:

Da, da, to je zaista problem kuće. I kao što smo malopre pričali, novi čovek koji sebe hoće da istakne kao upravnik za šta god, prosto mora da izađe sa nekakvim planom i programom. Taj ko ga bira, on onda proverava da li to što je ovaj čovek hteo, to i u uradio. Taj čovek, po logici stvari, bi trebalo na početku sezone da izađe i da kaže: „U ovim podelama igraju ti, ti i ti“, da bi ljudi znali. Isto tako nije normalno da vi, ako primate platu u Beogradskom dramskom pozorištu, zadržavate to radno mesto i mesec ili dva dana, ovo što je Ivana pričala, ne samo Vi, važi i za mene isto, ali radim još negde sa strane. Znate, ja… Mnogo puta sam pričao, i… Pa zato što nije normalno, zato što je logično…

Ivana Vujić:

Ja samo želim da Vas… samo da Vas podržim, da kažem jednu stvar, izvinite, Ivana. U Sloveniji glumica, znači paralela, jeste da mora da prijavljuje, ali je od države dobila stan ako je samohrana majka, dodatak, njeno dete ide besplatno u obdanište. Znam, jer mi je takva glumica igrala. Znači, ona ima sve uslove da ne mora, znači da bude obezbeđena i da onda može da se uklopi u takav sistem. Vi naravno ne možete. I mi samo govorimo o jednom principu kome možda možemo da težimo, ali onda treba da dobijete stan, dodatak. Ona je sve to imala, ja sam je obilazila. Nju i njenog sina. Ona je samohrana majka, i to je bilo sve nekako podnošljivo, država je stala iza nje jer taj njen sin je nova Slovenija. Eto toliko, hvala.

Spasoje Milovanović:

Pa lako su oni njoj napravili kad cela Slovenija ima stanovnika kao Niš.

Ana Ilić:

Da završimo? Dobro. 'Ajde samo još Vi i da završimo, već smo dosta prekoračili.

Igor Burić:

Dobar dan svima, ja sam Igor Burić, novinar i kritičar Dnevnika. Ja ću kratko reći, kad ste u problemima... Jedno komičko olakšanje ovakvim problemima... Vi se samo setite da je neuređenost naša prednost.

(*smeh*)

Ana Ilić:

Bravo, tačno. Zato što smo snalažljivi, živimo od improvizacije. Dobro, hvala vam puno u svakom slučaju. Bilo je sjajno. Mislim da ćemo svi dobiti, imati trankript cele ove diskusije, zahvaljujući Hartefaktu, pa ćemo moći da popišemo i imamo svi sve ove ideje i predloge. Naravno, ovo je samo početak, čini mi se, dijaloga. Biće još puno razloga za diskusiju. Hvala vam puno, panelisti, na učešću.

Ivana Vujić:

Hvala, hvala, blagodarimo, hvala.

Ana Ilić:

Prijatno, hvala vam. Nastavak je u 12 časova, do tada je pauza, vidimo se uskoro.

IZAZOVI I REŠENJA U SEKTORU IZVOĐAČKIH UMETNOSTI (II) – NEZAVISNA SCENA

Jelena Kajgo:

Dobar dan svima. Dobrodošli na nastavak današnje konferencije, dakle, na drugi segment, panel diskusiju pod nazivom „Izazovi i rešenja u sektoru izvođačkih umetnosti“, ali onih koji se odnose na nezavisnu umetničku scenu. Dakle, kao što već, pretpostavljam, znate, pokušaćemo da definišemo te neke najvažnije sistemske, strukturalne, investicione, finansijske, produkcione i umetničke probleme, sa kojima se suočavaju akteri nezavisne umetničke scene u Srbiji. Pokušaćemo da dobijemo neka konkretna rešenja, predloge nekih rešenja, predloge strategija koje bi pomogle da se uspostavi neka relevantna vizija budućnosti nezavisne scene i izvođačkih praksi u Srbiji. U tome će nam, naravno, pomoći naši sagovornici na današnjem panelu, i vi sa svojim, naravno, pitanjima i komentarima. No, pre nego što krenemo, evo samo da se u najkraćem osvrnem na istraživanje, pardon, koje je sprovedeno od strane Hartefakta, kada je u pitanju nezavisna scena, koje imate u materijalima. Dakle, ja ću samo vrlo kratko reći da iz ovoga vidimo da do sada nijedno sveobuhvatno istraživanje nije sprovedeno u ovom delu i ovoj oblasti izvođačkog sektora, da mu svakako nedostaje jedna sistemska podrška, da je tu odsustvo jasno definisane kulturne politike. Identifikovano je 103 organizacije, što se ipak ne smatra konačnim brojem. Najveći problemi su nestabilni izvori finansiranja i, naravno, nedostatak te sistemske podrške, o čemu naravno svedoče podaci kako ova oblast prolazi na konkursima Ministarstva kulture i informisanja, kada je u pitanju sufinansiranje projekata iz oblasti pozorišne umetnosti. Dakle, u 2017. ovoj oblasti je dato svega 17 posto od ukupnog budžeta. Nešto više 2018. godine, 25 posto sredstava su dobili na konkursu, ali to je i dalje zaista poražavajuće mali procenat. Dakle, vidimo da je ova oblast u velikoj meri ugrožena, ugroženo je kompletno umetničko stvaralaštvo i produkcija, i danas se nadam da ćemo napraviti neki pomak i doći do nekih odgovora, do prvo, je l', postavke problema, a potom i nekih mogućih rešenja kako i šta, odakle krenuti i šta činiti da se situacija popravi.

Moji sagovornici danas su spisateljica Milena Bogavac. Naravno, ja neću mnogo vremena oduzimati da ih predstavim, pošto naravno, većinu ih i poznajete. Dakle, samo ću najkraće reći. Milena Bogavac, spisateljica, dramaturg, rediteljka, aktivistkinja, radnica u kulturi. Jedan od osnivača Drama Mental Studija, sarađivala je sa brojnim produkcijama: Bitefom, Bitef teatrom, Teorijom koja hoda.

Ko-osnivačica pozorišne trupe Reflektor teatar, i od nedavno, dakle od 2018, od jula, imenovana je za v. d. direktorku Šabačkog pozorišta. Dakle, vrlo dragocena sagovornica koja nekako povezuje i instituciju i nezavisnu scenu. Sa nama je i Marijana Cvetković, diplomirani istoričar umetnosti. Završila je postdiplomske studije menadžmenta u kulturi i kulturne politike. Trenutno je doktorand na Univerzitetu umetnosti u Beogradu. Inicirala je različite projekte, od Stanice, servisa za savremeni ples, i *Nomad Dance Academy*. Kustos je Kondenz Festivala i predavač na Univerzitetu umetnosti. Potom Dijana Milošević, rediteljka, suosnivačica i umetnička direktorka DAH Teatra. Diplomirala je i na Defektološkom fakultetu i na FDU-u, pozorišnu i radio režiju. Naravno, poznajete je kao nekog ko godinama radi na nezavisnoj sceni, najviše, naravno, vezano za DAH Teatar, a sada predaje i na Institutu za umetničku igru u Beogradu. Sa nama je i Boris Mišković, diplomirani ekonomista koji je radio kao glavni organizator, a potom i kao direktor produkcije i direktor Javne ustanove „Grad teatar“. Selektor više festivala, dramskih programa, a kao nezavisni producent je… Iza njega stoji veliki broj, na prvom mestu pozorišnih projekata, veliki broj predstava, „Aveti“, „Julije Cezar“, „Jesenja sonata“, „U agoniji“, „Crvena“. Saradnja sa brojnim značajnim domaćim rediteljima. I na kraju, Milan Vračar, koji nam dolazi iz Novog Sada, diplomirani menadžer u kulturi i medijima, nezavisni producent i predsednik i osnivač Asocijacije Kulturanova. Vodio je mnoge međunarodne projekte, i sarađivao na značajnijim institucijama, poput Sterijinog pozorja, INFANT-a, Belef-a, Bitef-a i drugih. I učesnik je mnogih konferencija i radionica i pozorišnih mreža. Dakle, zaista sjajni sagovornici. Evo, da počnemo od, Milena, tebe. Kako vidiš situaciju, gde misliš da su problemi i kako bismo mogli da se mrdnemo sa mrtve tačke?

Milena Bogavac:

Je l' ovaj mikrofon? E, dobar dan svima i hvala na pozivu i prilici da govorim na ovoj konferenciji. Mislim da imam ovu jedinstvenu akreditaciju koja objedinjuje moj angažman na nezavisnoj sceni i moj angažman u instituciji. I za početak bih htela da kažem da to trenutno jeste nešto, 'ajde, da je to neka pozicija koju ja trenutno ispitujem, nekako gledam stvari i sa jedne i sa druge strane. Kada sam došla u Šabačko pozorište gradske vlasti postavile su mi, između ostalog, tokom pregovora, pitanje: „Pa, kada imate svoje pozorište, kako o nekim stvarima rezonujete?“ Tada sam pomislila: „Pa zaista, ja i imam svoje pozorište malo u okviru koga radim.“ I čini mi se da gomila nekih stvari koje su veliki problem za institucije – mi na nezavisnoj sceni nekako smo se naučili da ih rešavamo.

Ono što su problemi nezavisne scene, a to su već pominjani izvori finansiranja i nedostatak prostora, pa i bilo kakve druge infrastrukture, čini se da institucionalna scena uopšte ne prepoznaje tu vrstu svoje prednosti, ili da kažem, neke sigurnosti.

S obzirom da je ovo panel o nezavisnoj sceni, ja bih volela da predstavim ukratko rad Reflektor Teatra. Mi smo, dakle, pozorišna trupa nastala iz pozorišnog programa omladinske organizacije Centar E8. Centar E8 bavio… bavi se i dan-danas, različitim pitanjima koja dotiču mlade u društvu i u početku, naše predstave trebalo je da budu samo još jedan od vidova edukacije mladih o različitim nekim temama. Desilo se da je nekako taj pozorišni program možda nadrastao Centar E8 i da smo zbog određene provokativnosti svojih predstava počeli na neki način da sabotiramo ono što je Centar E8 i njegova glavna misija, tj. da možda zbog, 'ajde, nekog ono, javne neke vidljivosti naših predstava… Nas vrlo povezuju sa time, kada je potrebno da uđemo u škole i da radimo neke edukativne programe… Ali se desila još, mogu da kažem, jedna lepša stvar, a to je da se u okviru pozorišnog programa Centra E8, da je zapravo stasala čitava generacija mladih profesionalaca i da te neke predstave koje su planirane u početku da budu omladinske i edukativne predstave, su postale vrlo zapravo uspešne produkcije, od kojih se… Recimo, „Muškarčine“ su izvedene preko 150 puta, igraju se 6 godina na repertoaru. Tu stvarno imate situaciju da ste počeli da radite sa srednjoškolcima, koji su u međuvremenu upisali, završili akademije i radili, što sa nama, što sa drugim rediteljima i produkcijama još mnogobrojne predstave. I zapravo, negde nam je bilo važno da napravimo nekakav okvir u kome možemo da nastavimo da radimo sa istim ljudima, uključujemo i nove takođe, i vežbamo i njih da postanu neka vrsta edukatora, odnosno autora svojih budućih predstava koje se tu rade. Reflektor Teatar je, dakle, svoje prve predstave, u suštini, finansirao kroz neke druge projekte nevladine organizacije. To su projekti vezani za rodnu ravnopravnost uglavnom, i neka takva pitanja, i dakle, naše predstave su bile planirane da budu, je li, tematski dobre, kao početak diskusije ili radionice sa mladima. Međutim, zapravo, vrlo je važno i za nastanak Reflektor Teatra to što su se one negde, što su prepoznate kao umetnički relevantne i što su imale nekakav produkcioni tretman profesionalnih predstava. U početku, to je bilo tako. Dalje, već sa nekom, 'ajde da kažemo, određenom reputacijom, praktično smo producirali sve svoje nove predstave. U nekoj mešavini zainteresovanih, što pojedinaca, što organizacija koje bi učestvovale malo ili nekim delom u budžetu nekog projekta. U ogromnoj meri zavisimo od prodaje karata, i to je, čini mi se, nešto što se u institucijama uvek kaže: „Pa dobro, ali nije važno da zavisite od toga.“ Nekako, na nezavisnoj sceni smo naučeni da zaista moramo da zavisimo od toga, i čak se i nekakvi honorari, za ljude koji su radili, dobiju tek kada se predstava nekoliko puta proda. Mislim da tu, na nezavisnoj sceni smo se vrlo obučili da budemo strahovito fleksibilni, stalno dostupni, a da institucijama vrlo teško, da kažem, da uhvate korak sa tim nekim praksama. Ono što ja sada u Šabačkom pozorištu pokušavam da uradim jeste da implementiram neke provereno dobre prakse iz Reflektor Teatra, što se čini neopisivo teškim. Razlika, negde 'ajde, nezavisne institucionalne scene u tom samom umetničkom smislu je to što smo na nezavisnoj sceni sve svoje, u suštini, sve nekakve izazove, produkcione, uspeli da pretvaramo u deo svoje estetike. Nezavisna scena nema mnogo produkcija koje imaju raskošne scenografije, mnogo ljudi za koje je neophodno da opslužuju predstavu itd. Bavimo se inovativnim pristupima, ali mi se čini da je fokus predstava na nezavisnoj sceni uvek nekako sadržaj, i da se uvek vrte oko igre, samog čoveka i neke bitne ideje ili poruke koja pokušava da se kroz predstavu nekako prikaže ili, mi u Reflektor Teatru volimo da kažemo – stavi pod reflektor.

Zapravo, da pokrenemo neku društvenu debatu od nečega što radimo na predstavi. Tu mi se čini da je nezavisna scena, koja obično mnogo kuka i žali se, i govori o tim lošim uslovima pod kojima radimo, mislim da smo nekako uspeli da se tu obučimo da stvari radimo najbolje moguće i da je, u suštini, nezavisna scena postala mnogo konkurentija od institucionalnih pozorišta. Ono što mene trenutno fascinira je, evo, jedna produkciona pitalica – kada imate predstavu sa četiri glumca, evo gledam u reditelja te predstave na koju mislim, Maksima Miloševića, kada imamo predstavu sa četiri glumca i troje tehničara koji treba tu predstavu da opslužuju da bi se ona izvela, da bismo otputovali na festival na nezavisnoj sceni putovaće nas 9. U instituciji je neophodno da putuje 19 ljudi i pokušaj da se recimo taj budžet nekako smanji, barem kod mojih saradnika u šabačkom pozorištu, nailazi na veliko negodovanje i govori se o stvarima kao što su: „Ti želiš da potpuno upropastiš renome ovog pozorišta, pa nije to isto kao da je u pitanju nezavisna trupa“ i tako dalje. Čini mi se da bi trenutno, da su trenutno institucije u takvoj poziciji da mogu mnogo da uče od nezavisnih trupa. U institucijama im taj jedan, kao da ste im rekli nešto jako pežorativno: „Pa nismo mi neka valjda nezavisna trupa.“ I čini mi se da bi institucije morale da prestanu da podrazumevaju da gomila infrastrukture i sredstava koje dobijaju nekako pripadaju njima po nekom pravu prvenstva i da bi možda trebalo gledati na ta neka dobra kao na zajednička. Da u gradu gde postoji stalno institucionalno pozorište, a postoje neki pokušaji nezavisne scene, da bi bilo fer kada bi ta institucionalna pozorišta to mogla da prepoznaju i barem otvore, da kažem, termine na svom repertoaru kada bi nezavisne trupe neke stvari mogle da izvode. Što sam više u ovoj šizofrenoj poziciji, između jedne i druge situacije, to sam nekako, dobro, s jedne strane sigurna da institucije mogu da se redefinišu tako da budu malo mobilnije i fleksibilnije, ali sve više mi se čini da je nezavisna scena, uprkos ogromnim izazovima, nekako uspela da ponudi zapravo konkurentiji model. Ovo ružno zvuči, zvuči kao da potpuno govorimo o tržištu, a ja ne mislim da je u pitanju samo tržište. Mislim da je u pitanju da i vrlo kritičke predstave, prosto da je za njih važno da ih što više ljudi vidi i da su što mobilnije, što lakše, pa na kraju krajeva i jeftinije. I tu sada govorimo o tome kao: „Evo, koliko još jeftine stvari treba da budu?“ Ja uvek imam malo moralni problem sa tim, niko od nas ni umetnika, ni radnika u kulturi, nije bogat, niti je mnogo bogatih ljudi u našoj publici. Kada se, da kažem, digne zavesa i vidim raskošnu scenografiju, neprekidno razmišljam koliko se kvalitetnijeg, možda potrebnijeg i važnijeg sadržaja moglo proizvesti umesto te raskošne scenografije, neverovatnog dekora i tako dalje, karakterističnog i dalje za institucije.

Jelena Kajgo:

Hvala.

Milena Bogavac:

Hvala.

Jelena Kajgo:

Ovde je pokrenuta jedna zanimljiva tema kojoj želim da se vratim, a to je upravo saradnja nezavisne scene sa institucijama, i koliko su institucije zapravo uopšte otvorene za

umetnike sa nezavisne scene. Marijana, izvoli.

Marijana Cvetković:

Hvala, dobar dan svima i hvala vam što ste ostali da slušate ovaj panel, koji stavlja fokus na probleme nezavisne umetničke scene. Ali, dozvolite mi da prokomentarišem nekoliko velikih problema koji nadilaze polje nezavisne scene i koji zapravo prožimaju čitavo polje kulture i čitavo naše društvo sa tom kulturom, takvom kakva jeste sada. Meni se čini da je ključni problem nešto što nije pomenuto do sada, a to je jedan devastirajući i potpuno sveprisutni princip privatizacije i rasprodaje svega što imamo u ovom društvu. Ne samo, dakle, nekakvih materijalnih zajedničkih resursa, prirodnih resursa, već i onih resursa koje svako od nas ima, a to su naša savest i naša etika. U tom, takvom devastirajućem procesu, naravno da su sve institucije kulture takođe na prodaju, u ovom ili onom obliku, direktno ili simbolički, i u takvoj situaciji nije ni čudo što se pojavljuje koncept industrije, odnosno tržišta, kao jedna prizma kroz koju se zapravo posmatra naše polje. Otud ja i ovaj Savet za kreativne industrije, čije predstavnike, nažalost, ovde vidim u vrlo malom broju, shvatam kao jednu vrstu instrumenta koji dolazi u situaciji vanrednog stanja, ili ratnog stanja. Dakle, taj se savet osniva pod čudnim okolnostima kao savet premijerke, ali nejasno na osnovu kojih zakona i pravila ove države se formira jedno telo koje ima takve ingerencije kako je definisano u njegovom, u tom dokumentu kojim se osniva Savet za kreativne industrije. I saziva različite događaje poput ovog danas, na kojem se u jednom danu mora govoriti o tako velikim i važnim problemima, kao što je pitanje procesa u kojima se današnja savremena umetnost i uopšte polje kulture definišu. I ne samo to, nego pokušava da nametne koncept da je čitava kultura industrija. Naravno, danas je, jutros je premijerka, otvarajući skup rekla da ona ne izjednačava kulturnu industriju sa poljem kulture, to je rekla jednom, ali zapravo sve vreme je govorila ona, a to se može videti u načinu na koji Savet sebe definiše, upravo kao jedinu moguću prizmu kroz koju se posmatra kultura. Jer, ne bi bio problem da mi imamo savet za kreativne industrije, kulturne industrije, koji se bavi zaista onim segmentima nekakvog kreativnog polja koje funkcioniše na tržištu, poput novih tehnologija, gejminga, ne znam šta još tamo postoji, nekakvih raznih tržišnih oblasti u polju kulture, tu ne bi bio nikakav problem. Ono što *je* problem jeste da se zapravo cela kultura posmatra kao industrija i žao mi je da niko od direktora velikih pozorišta nije prokomentarisao kako se oseća i kako izgleda njegova pozicija kada je njegovo pozorište posmatrano kao industrija. Tu dolazimo do sledećeg problema koji mi se ovde takođe čini jako vidljivim, a to je odsustvo svih onih državnih struktura koje bi zapravo trebalo da proizvode kulturne politike i da se brinu o njihovom sprovođenju, od vrha na dole.

Dakle, problem nedostatka Ministarstva kulture, drugih nivoa kulturnih vlasti na ovakvom skupu i u promišljanju ovih tema je po meni vrlo indikativan. Zašto se to dešava i zašto ovo telo na taj način tretira nekog ko bi trebalo da bude zapravo tu glavni nosilac nekih mogućih političkih promena u polju kulture. Tu mi se čini da postoji još jedan vrlo veliki problem, o kome takođe niko ne priča, to je problem kulturne administracije u Srbiji. Na svim nivoima. Od ministarstva kulture do lokalnih nivoa. Svi vrlo dobro znamo kako izgledaju ljudi koji vode sekretarijate ili departmane ili već ne znam kako se zovu u različitim gradovima i opštinama segmenti zaduženi za lokalnu kulturnu politiku. Dakle, vode ljudi koji nikakve veze sa kulturnom politikom, a vrlo često ni kulturom ni u najširem smislu, nemaju. I vi kao akter treba sa takvim ljudima da promišljate uslove rada, načine realizacije programa, planiranje kulturnih aktivnosti i nekakav dugoročni, kulturni razvoj. Slično je i na nivou Ministarstva kulture, gde je administracija zapravo užasno mala. Ona je mala i nedovoljna za zadatke koji joj se stavljaju na sto. Pored toga, velikim delom ona je beskrajno demotivisana da radi taj svoj program, tako da imate ljude koji formalno vode neke sektore, a o tim sektorima zapravo ne znaju ništa osim onog što piše u nekim našim izveštajima ili u nekim našim predlozima projekata jednom godišnje. Oni, ne optužujem ih kao… Ne mislim da je to njihova krivica, oni su dovedeni u jednu situaciju u kojoj je jako teško motivisati se da se radi na taj način, da se izlazi iz kancelarije, da se prati šta se stvarno dešava u nekom polju, i da se bude koristan savetnik ministru, ili pomoćniku ministra, ili načelniku, ili nekome ko je iznad njih, u planiranju i promišljanju onoga što se radi. Zapravo, po meni, Ministarstvo kulture je svedeno na jedno telo koje treba samo da distribuira budžet. Mi smo, živimo u zemlji u kojoj Ministarstvo kulture brani državu od polja kulture i večito nastupa defanzivno tako što objašnjava kulturnim akterima raznih vrsta kako se ne može uraditi ovo, ono, i bilo šta, zbog toga što neko drugi određuje šta će se raditi u kulturi, odnosno kako će se raditi u kulturi. Dakle, oni su tu kao neki branilac kultu… Branilac države, a verovatno na taj način komuniciraju i sa premijerkom, koja je njihov šef, je l', šef tog ministra i njegovih pomoćnika i savetnika, pa mi je čudno kako to da ministarka ima jednu takvu agendu, poput agende da se reformiše polje kulture, a da u isto vreme nema agendu da postavi ministra kulture koji će tom poslu da doprinese sa svog važnog mesta. Druga stvar koja se tu provlači, kroz tu administraciju, takvu, ostavljenu u zapećku, nedovoljno… Sa nedovoljno podsticaja i isto tako i veština da se bave onim što bi trebalo da rade, imamo i taj večiti odnos stvaranja neprijateljstva, ili kreiranja atmosfere neprijateljstva između institucionalne scene i nezavisne scene. Dakle, po meni, to je jedna od ključnih stvari koje moramo prevazići svi zajedno. I ja dolazim sa nezavisne scene, iz organizacije koja se zove Stanica, servis za savremeni ples, gde stanica znači ćelija, baš onako Ivana Vujić zamišlja Narodno pozorište, gde je osnovni princip, zapravo, rada, i jedini način preživljavanja i preživljavanja u tom polju, kao profesionalaca, princip saradnje. Dakle, nezavisna scena, u svim svojim različitim oblicima, a Stanica je na primer jedna zapravo mreža, ona nije nekakva mala organizacija od nekoliko ljudi, nego je mreža ljudi koja se stalno menja. Mreža *Nomad dance academy* je jedna regionalna mreža za razvoj savremenog plesa koja postoji od početka, otkad postoji stanica. Druga scena, jedna mala opet mreža nezavisnih aktera u Beogradu, koja je pokušala da reši probleme prostora za nezavisnu scenu početkom 2000-ih, pa Nezavisna kulturna scena Srbije.

Dakle, to su principi i mreže i saradnje koji jedini omogućavaju da mi, kao male organizacije, ili kao umetnici, ili kao profesionalci u polju kulture, zapravo širimo prostor svog rada. I tužno mi je kada vidim kako se mnoge naše kolege, po pozivu, zapravo, kada se nađu u instituciji, počinju da se ponašaju kao izolovana ostrva. Evo, na primer, današnji primer, gde se priča o tome koliko je potrebno, koliko problema imaju pozorišta sa ograničenim zapošljavanjem, tenderima i tako dalje, i oni zajedno se zalažu i tamo šalju neke apele da se reši problem pozorišta. Pa da li je moguće da oni ne razumeju, ili da ih nešto sprečava da kažu da su to isto problemi i muzeja, i drugih javnih institucija, koji potpuno dele stoprocentno probleme tog tipa. Dakle, jedna vrsta gledanja van sopstvenih zidova je neophodna, kako bismo rešili mnoge od problema koje imamo. Dakle, pitanje saradnje između nezavisne scene i javnih institucija je užasno važno pitanje. I ja sam čula danas da se o tome govori kao o potrebi i od strane pozorišta, ali šta je to što nas sprečava da mi sarađujemo? Sprečavaju nas dominantne politike koje imaju potrebu da nas dele i da nas stavljaju u neke posebne kutije gde će vrlo lakše nama manipulisati.

Jelena Kajgo:

Hvala, Marijana.

(*aplauz*)

Marijana Cvetković:

I još samo, molim vas, samo još jednu stvar bih htela da prokomentarišem. Jutros je premijerka rekla kako je stereotip o Srbiji zapravo vrlo negativan, i kako se o nama u inostranstvu negde, kuda svi putujemo, gleda na vrlo negativan način. Ja se apsolutno sa tim ne slažem. Zato što se na Srbiju, kao i na prostor bivše Jugoslavije, i dan-danas, i posle svega što se dešavalo, gleda kao na prostor neverovatne kreativne energije i energije koja dolazi iz nekakvog zajedništva i sposobnosti da se ne posmatramo samo kao pojedinci, nego kao zajednice koje moraju da se drže jedna druge, ili koje moraju međusobno da se ojačavaju. A taj stereotip koji ona čuje verovatno dolazi iz političkih i ekonomskih krugova. Dakle, to je vrlo dobra poruka za naše društvo, odakle dolazi ono pozitivno što se asocira na Srbiju, a odakle dolazi ono negativno. I ukoliko bude nastavila sa svojom agendom industrijalizacije, taj će se pozitivni kredit vrlo brzo istrošiti i nestati. Dakle, čini mi se da ona ima vrlo loše savetnike, koji su joj nametnuli jedan koncept. Tako da čitavu, zapravo, svoju ulogu premijera, ona posmatra kroz to iskrivljeno staklo i čini nam svima medveđu uslugu. Hvala.

Jelena Kajgo:

Hvala.

(*aplauz*)

Jelena Kajgo:

Dijana, izvoli.

Dijana Milošević:

Dobar dan, i, takođe, hvala što ste ostali da čujete šta imamo da kažemo. Ja se, znači pre svega želim da kažem da se skroz slažem sa Marijaninim izlaganjem i u nekom smislu ću da se nadovežem na njega. Htela sam zapravo da obratimo pažnju na probleme strukture ove konferencije. Jer, naravno, doživljavam ovaj prostor kao prostor gde možemo da budemo u dijalogu i da poboljšamo stvari za budućnost. Jer struktura ove konferencije reflektuje predrasude i miskoncepcije zapravo, da kažemo, onih koji bi mogli da dovedu do promene ove situacije. Kada smo bili pozvani na konferenciju, nama je bilo rečeno da mi imamo sedam minuta za izlaganje. Ja sam pozorišna rediteljka i ja znam vrednost 10 sekundi, 21-og minuta na sceni, to je nekada večnost. Međutim, sedam minuta da se ozbiljno porazgovara o ovako velikim i raznovrsnim problemima i da nađemo i da predložimo načine rešavanja je jako kratko vreme, koje služi za informaciju, koju onda može… Znači to vreme bolje onda da se utroši na sajtovima svih naših organizacija ili nezavisne scene o, znači, već našim praksama. Hoću da kažem da vreme koje je potrebno da se o ovim problemima, predlozima rešavanja problema i tako dalje, utroši, je mnogo veće. I da u tom smislu to reflektuje upravo stav, znači, vladajućih struktura, koje se jednostavno ne bave. Ne da nemaju vremena, nego se uglavnom ne bave, ili ne posvećuju dovoljno vremena, ili jako malo vremena, ovaj, celoj situaciji nezavisne scene. Jer, na tom smo panelu. Druga stvar na koju bih htela da ukažem jeste ovaj dokument koji smo dobili na početku konferencije, koji nam nije, ja ga bar ranije nisam dobila, o nezavisnoj sceni. Radni dokument koji je okvir za diskusiju u cilju formulisanja zaključka NEW konferencije. Znači, ovaj dokument je apsolutno nepotpun. Znači, naravno da ne možemo da pretendujemo da imamo potpun dokument, ali postoji nekoliko, da kažem, konceptualnih problema, u ovom dokumentu. Jedan od njih je da dokument počinje tvrdnjom da u Srbiji trenutno ne postoji jasna slika i analiza stanja izvođačkih umetnosti, kada je reč o nezavisnoj umetničkoj sceni.

Što je samo delimično, ili uopšte nije tačno, zato što postoje odlične studije koje su istraživale i daju vrlo relevantne podatke o delovanju nezavisne scene, kao što su studije Predraga Cvetičanina, Irene Ristić, Milene Dragićević Šešić, čija je knjiga, ovih dana će biti promocija – „Kultura otpora“, gde se poziva upravo na desetine organizacija iz nezavisne scene, tekstovi koje sam ja pisala i mnoge druge koleginice i kolege. Znači, kako sa nezavisne scene, tako i iz institucija. Dakle, voleli bismo da, pre svega, znači, kada se ovakav jedan dokumentkreira za ovakvu jednu konferenciju, znači, zaista obuhvati jedno mnogo temeljnije istraživanje i mnogo temeljniji pristup. Jer šta se tu dešava? Znači, ako hoćemo da napravimo jedan problem, ili jedan sektor vidljivim ili nevidljivim, mi imamo dva stuba. Jedan je edukacija, drugi je finansiranje. Znači, radi se… Zašto ne postoje, znači, u ovoj konferenciji, svest o tome da postoje ozbiljne studije o nezavisnoj sceni? Zato što jednostavno te studije i cela ta, znači, teoretska, da kažem, nadgradnja naše prakse nije uvršćena, znači, u edukativni sistem različitih fakulteta, akademija itd. Ili se svodi na sporadične primere, kao što je profesorka Šešić ili Maja Ristić itd. Do momenata da mi čujemo da neki profesori na Fakultetu dramskih umetnosti tajno i krišom pričaju o našim praksama, a mi smo, hvala bogu, živi i zdravi i mogli bi da dođemo i da kažemo nešto o tome. Znači, ukazala bih da je jako važno da, znači, ako se već bavimo jednom ovako velikom i vrlo značajnom scenom, moramo da imamo svest ko je, znači, šta postoji od istraživanja u vezi sa njom. Ovde takođe u istom dokumentu kažu da od 103 registrovanih, pozvanih organizacija za istraživanje koje je Hartefakt uradio, da je 76 odgovorilo, što govori o tome da postoji broj i neaktivnih, netransparentnih ili, kolokvijalno, fantomskih organizacija. Postoji precizno 79 registrovanih organizacija koje čine Nezavisnu kulturnu scenu Srbije. Naravno, sa jako puno učesnika. I, znači, svih 79 organizacija je registrovano i na sajtu Nezavisne kulturne scene Srbije može se doći do informacija o tim organizacijama. Dakle, molim da se priča zaista o vrlo konkretnim faktima. I sada dolazimo do jednog momenta, a to je znači da i zaključak ovog dokumenta, da, znači, koji se nameće, da je nezavisna i samostalna scena… Znači, mi smo takođe diskutovali pre toga šta to znači nezavisna i samostalna, a onda u jednom dokumentu ovde, koji smo takođe dobili, postoji nezavisna i slobodna scena. Dakle, znači, mi moramo da naučimo da, znači, da razlikujemo pojmove. Znači, mi ovde pričamo o nezavisnoj kulturnoj sceni Srbije i u dokumentu se takođe kaže da ona najviše podleže razjedinjenosti, fragmentaciji i usitnjenosti, nedostatku konsenzusa oko potrebe reformisanja sektora, kao i samoj izolaciji ili automarginalizaciji umetnika, administratora u ovoj ugroženoj oblasti. Uz sve uvažavanje, znači, oni koji su sastavljali ovaj dokument, i ne sumnjajući u njihove dobre namere, ja moram da kažem da je nezavisna scena možda primer upravo potpuno suprotan, zato što ja ne znam nijednu asocijaciju, znači nijednu instituciju koja toliko efikasno deluje kada su… I toliko efikasno komunicira između sebe… Znači, daleko od toga da smo sami i izolovani… I toliko efikasno komunicira sa javnošću kroz, znači, vrlo efikasno urađene proglase, znači, izjave i tako dalje, gde, znači, apsolutno postoji zajednička mejling lista, postoje sastanci, postoje susreti i tako dalje. Dakle, ja mogu da kažem sve, znači, najbolje što… Ujedinjenosti, a ne razjedinjenosti ove scene. Ono što je problem, naravno, o tome će da pričaju, znači, znam da će pričati kolega Milan Vračar, takođe, to je…

Ujedinjenost scene postoji onoliko koliko ona treba da postoji. Mi smo svi, znači, kolektivi koji imaju svoje sopstvene umetničke prakse, imaju vrlo različita mišljenja o puno toga, ali, znači, ono gde bi moglo da se priča o pravom problemu ove scene, to jeste nedostatak apsolutno bilo kakve sistemske podrške. Takođe bih rekla, osvrnula bih se na nešto, ovaj, što je takođe premijerka jutros pominjala, a to je neophodnost i međusektorske saradnje. Znači, ne mogu više da se složim oko toga. Međutim, evo već u strukturi ove konferencije mi vidimo, znači, potpunu podeljenost, znači, nas kao sektora. Mislim da je potpuno prevaziđeno da se više delimo na institucionalno pozorište i nezavisnu scenu, velike festivale i male festivale. I, znači, mi, ova struktura konferencije apsolutno prati tu predrasudu, gde, znači, mi zapravo ne možemo da smo javno u dijalogu. Jer ja znam da kolege koji su ovde ostali, kao na primer kolega Đerić, i sam je rekao, i mnoge druge kolege iz institucionalnih pozorišta i te kako sarađuju sa nezavisnom scenom i ne vidim zašto se ta saradnja ne bi pojačala i zašto se to ne bi postavilo kao jedan jedinstveni panel, gde mi možemo jedni od drugih, kao što su koleginice naznačile, na početku i te kako mnogo da učimo u oba pravca. I samo da završim ovih sedam, u ovih neverovatnih sedam minuta, gde namerno neću da pričam brže, jer nije to poenta, nego je poenta da dobijemo realno vreme koje je potrebno da bi se raspravljalo ovakvim stvarima. Znači, samo da kažem još oko imidža Srbije u svetu. Ja moram takođe da kažem da nezavisna scena sa svojim programima, svojim kolektivima i pojedincima pravi neverovatno dobar imidž Srbije u svetu. Znači, mi smo gostovali od 90-ih godina naovamo, kada je zaista postojao mnogo gori imidž Srbije, i menjali taj imidž u nešto što je, naravno, ovaj, važno i dobro. Tako da, znači, ne možemo mi sada da pričamo o tome kako ćemo mi sada da menjamo imidž nekim, znači, određenim dekretima ili, znači, praksama, već se taj imidž menja već dvadeset i više godina, i radi se na njemu, ali tako što nezavisna scena zapravo radi na tome. Upravo usled toga što je mobilna, što je efikasna, što jako puno putuje i što ima mogućnosti za sve to. I evo, da završim. Moram da kažem takođe nešto što mislim da je jako velika predrasuda, i volela bih da se o tome priča zato što govorim o tome sada potpuno iz umetničke prakse koja se oslanja na tradicije velikih pozorišnih majstora, Grotovski, Barba itd. Znači, o celom mitu oko masovnosti publike. Znači, folk dive pune stadione, imaju hiljadu gledalaca, ili slušalaca. Znači, naravno da je potrebno da, znači, mi radimo na publici, da, znači, publike bude što više, ali ne zbog omasovljenja, nego da bi komunicirali sa našom zajednicom. Znači, Grotovski je napravio revoluciju u pozorištu koje, znači, takva revolucija u pozorištu ne postoji do dana današnjeg. A igrao je za troje gledalaca. Marina Abramovič je napravila svoje najveće radove za dvoje, troje, jednog gledalaca. I tako dalje, da ne nabrajam mnoge primere.

Znači, taj mit o tome da je dobro i poželjno samo ono gde postoji masovna gledanost, pa znači, znamo, imamo rijalitije, i šta se dešava, mislim, oni su masovno gledani. Tako da, evo završavam zaista, a to je da, znači, moramo da kažemo takođe da postoji mit o mladim ljudima koji čine nezavisnu scenu. Mi ovde uopšte nismo mladi. I znači, ovo je naš izbor. Znači, rad na nezavisnoj sceni, većina nas koji smo na nezavisnoj sceni nije jedan mali period, dok se ne dočepamo nekih institucija, nego je naš svesni, umetnički, etički i svaki drugi izbor. Hvala.

Jelena Kajgo:

Evo sada bih zamolila Borisa Miškovića da nam isto tako predoči kako je izgledao taj upliv njegov sa pozicije nekog ko je bio deo nekog velikog festivala u potpuno nezavisne producentske vode.

Boris Mišković:

Dobar dan svima. Uvažavajući sve primedbe koja je moja koleginica Dijana izložila vezano za organizaciju ove konferencije, što samo govori o tome da je vrlo značajna i da se dobro pripremila za istu, ja bih ipak da pohvalim Hartefakt za ovakav jedan, skoro bih

rekao poduhvat, sa svim propustima, ali valjda će biti bolje. Jer mislim da je vrlo važno da imamo priliku da sjednemo jedni preko puta drugih i razovaramo o problemima koji nas muče, jer kroz taj razgovor možemo doći do nekih rešenja i da nam svima može biti bolje, što je valjda cilj. S druge strane, što se tiče pitanja koje si mi postavila… To moje dugogodišnje angažovanje u, na festivalu Grad u teatru u Budvi je svakako, kako bih rekao, bio veliki benefit za neko osamostaljivanje i rad van institucije. Kao neka nezavisna produkcija. Ono što je stvarno, ako sam ja dobro doživio ovu konferenciju, mi treba da govorimo o tome šta muči nezavisnu pozorišnu scenu, ili bilo koju drugu nezavisnu scenu, su neki problemi sa kojima se suočavamo i ja sam kroz tu svoju neku delatnost detektovao neke stvari koje bih volio da iznesem, neke su već pomenute, kao prvo i osnovno, nedostatak scenskog prostora. I ne samo scenskog, nego mislim i do tih bizarnih stvari… Vi negde napravite predstavu i čim se završi vi negde taj dekor morate da odložite. Tako da je povezivanje sa institucijama više nego poželjno. Ovaj… Novac je, naravno, faktor koji opterećuje sve podjednako, ili nejednako. Zavisi kako se gleda. Kad kažem podjednako mislim na ove koji se bave nezavisnom scenom. Ovaj, dok naravno, čuli smo i da institucije imaju prob… Kubure sa finansijama. Pogotovo što vi u kulturu nikad ne možete dovoljno da uložite, a kamoli mnogo. Tako da mislim da, hm, ako je cilj da državi stavimo do znanja šta bi mogla da uradi za nas, je da prosto bude više tih konkursa, da bude više nekih fondova, nekih stvari da nekako može da se dođe do novca. Takođe, vjerujem da na tim konkursima, bar danas, postoji neka nelojalna konkurencija, jer kulturni centri, pozorišta i slične organizacije koje dobijaju novac iz budžeta, da kažem, podjednako konkurišu na tim konkursima i dobijaju određena sredstva od toga. Ja sam, naravno, za to, da se sistemski uveća ovaj novac za institucije, a da konkursi služe nezavisnim produkcijama i da se opredeljuju prema programu, po tome što se nudi već, ja ne znam koji bi kriterijumi trebalo da budu, jer ima toga dosta.

Svi, što kaže Dijana, ulaze sa najboljim namerama. Ne mogu svi dobiti novac, ne mogu svi dobiti jednako. Nisam tu da određujem kriterijume po kojima bi se trebalo odvijati, kako, ali svakako mislim da bi se ti konkursi malo više morali naslanjati na tu nezavisnu scenu. Neko je pomenuo, mislim Milena, i problem administracije. Ja bih zaista poželio da nezavisna scena ima neko svoje posebno odeljenje u Vladi Republike Srbije. Navešću vam primer, sopstveni. 17. jula prošle godine sam podnio zahtev, odnosno tražio stručno mišljenje…

Ta institucija postoji, možete je naći na sajtu Ministarstva finansija. Imam nedoumicu oko PDV-a, podnio zahtev za tim stručnim mišljenjem, koje se, uzgred budi rečeno, taksira sa 12 hiljada dinara. Do dana današnjeg nisam dobio odgovor. Ne zna koliko sam puta morao da idem u Admirala Geprata, gdje me uredno sačekaju, ovaj, portiri i ne možete… Ja ne znam ko je gospođa Sandić, jer nikada nisam imao priliku da je vidim, kod nje mi je predmet. Ne mogu… I ako je zovnem od kuće na telefon, ne javlja se. Kako dođem do onog hodnika, na prvo zvono. To je nevjerovatno. I ja još molim da mi kaže ako ne zna odgovor, da mi napiše da ne zna odgovor. Ona kaže: „Kako ne znam?“ „Pa zašto mi ga ne date toliko vremena, gospođo?“ I mislim, ja sam sad naveo svoj lični problem, ali vjerujem da svi ovde koji se time bave imaju neki svoj. Tako da mislim da bi stvarno, bez šale, trebalo da imamo nekakav nekog konsultanta, nekog savjetnika, nekog ko se bavi našim problemima. Ovaj, jedna od stvari koja se meni, možda sam subjektivan, ali mi se čini kao problem što se na tu nezavisnu scenu još uvijek malo gleda kao na neki niži nivo. I nedovoljno poželjan. Imam osjećaj, vidim tu i neke selektore festivala, da mi ne zamere, ako nekad mi se učinilo da, oni se rađe opredijele za Narodno, Jugoslovensko dramsko ili tako nešto, potpuno svjesni da su te predstave koje dovode gore od nekih drugih koji su sa nezavisne scene, jer svaki selektor hoće da mu je puna sala, a kad dovedete jedno Jugoslovensko dramsko sa svim tim glumcima, vi ste 90 posto, bez obzira na to što se nudi, napunili salu. I onako, moj predlog bi bio, ukoliko je to izvodljivo, da na svim festivalima na kojima država participira, da ili u okviru, ili van konkurencije budu u obavezi da pozovu jednu predstavu sa nezavisne scene. Kao afirmaciju toga i kao razbijanje tabua da je to nešto loše. Mislim, s druge strane, vjerujem da bi… Ja nemam problem zaista sa, u saradnji sa… Evo, tu je i gospodin Đerić, sa kojim sam ja napravio divnu predstavu „Anikina vremena“, u Novom Sadu, imam koprodukciju, sa Beogradskim dramskim dvije, imam u Narodnom… Lično nemam… Vjerujem da je to iz tog, taj benefit o kom sam govorio, dugog rada na Gradu teatru, pa sam sve te ljude upoznao i ni mene, i nekakav prethodni… Ali mi moramo da razmišljamo, neko ko sjutra, mlad treba da uđe u to. Mislim, neće imati te veze, kontakte, i neće se, nije imao priliku da se predstavi. Ali svakako mislim da bi trebalo afirmisati te koprodukcije, afirmisati taj vid saradnje, jer kapiram da u tom, pogotovo ako se govori o nedovoljnoj količini novca koji država ima, onda zašto da se ne iskoristi novac koji imaju privatnici. A eto, ne odvajaju ga za neke druge stvari, nego su voljni da ulažu u kulturu ove zemlje. Jer onda bi trebalo raditi na afirmaciji toga. Kad smo kod te afirmacije, još jedan predlog, a da mi država ne uzme za zlo ako sam neskroman, da bi trebali dobiti nekakav medijski prostor.

Da se malo bolje afirmišemo i da se mao bolje predstavimo i da nekako ljudi dođu do, do… Jer sad vi, kao nezavisni ili, kako se sad kaže, privatni producent, osim svih tih para koje treba da nađete, platite za neku scenu, pa da platite za materijal, za scenografiju, pa za kostime, pa za autore, pa za glumce i tako dalje, i tako dalje, jedva i za to skupite, a kamoli sad da uzmete neke sekunde na nekoj televiziji pa da to što ste uradili i promovišete. Mislim da ne bi loše bilo da se nađe nekakva formula da se i toj nezavisnoj sceni pruži neka prilika. Jer mi vidimo, sad pozorišta daju pare za reklame. To su pare koje stižu ponovo iz budžeta. Mislim, to su te pare. Ovaj, i oni imaju prostora da odvoje, mi nemamo. Odmah smo u nelojalnoj konkurenciji. Eto toliko, hvala. Je l' bilo više od sedam minuta?

Jelena Kajgo:

Prošli smo dosta naše vreme za izvođenje, ali nema veze, mislim da je korisno, naravno. I što kaže Dijana, nadam se da će biti prilike i da je ovo zaista kratko vreme da se ovako važne teme prodiskutuju, zato smo malo odužili u ovom prvom delu. Milane, izvoli da čujemo tebe, pa da krenemo polako i s pitanjima.

Milan Vračar:

Dobar dan svima. Dolazim iz Novog Sada. Ne znam odakle da krenem. Imam iskustva, dakle, iz te… I rada i institucijama, ali pre svega potičem sa nezavisne scene, i u tom smislu, naravno, slažem se sa koleginicama koje su govorile pre mene. Puno je tu problema, ali evo iskoristiću priliku i ovog skupa, kao što koristim i svaku, recimo, kod nas u Novom Sadu je sad aktuelna i ta Prestonica kulture, i tamo uvek, prosto, ja jesam čovek od dijaloga i mislim da uvek treba pričati, bez obzira na kontekst. A ove neke stvari mislim da su univerzalne i da bole celu scenu, pa bih ih evo izneo. Pre svega, sa kolegom se takođe slažem oko većih izdvajanja za kulturu, ali ono što zapravo nedostaje, a što u svakoj uređenoj zemlji postoji, je razdvajanje projekata i programa. Dakle, ne postoji ta distinkcija uopšte između ta dva vida finansiranja. I samim tim naravno to umnogome čini scenu nestabilnijom i, kako da kažem, podložnijom raznoraznim i pritiscima i kompromisima i slično. To je recimo jedna od bitnih stvari. Druga bitna stvar, kao što je Marijana rekla, dosta putujemo, dosta smo mobilni i dosta smo umreženi i dobro ja mislim da poznajemo, ne samo neku regionalnu, nego i svetsku scenu. I samim tim, je l', uključeni smo i u dosta mreža i osvajamo dosta tih evropskih novaca. Ono što je problem je da se suočavamo sa tom situacijom da praktično time sami sebi kopamo dublju rupu, zbog tog takozvanog *matching*… Kako bi se to prevelo na srpski… Kofinansiranje nije isto baš srpska reč, ali nadam se da se razumemo. Dakle, evo, recimo, u prethodnom, ovaj, konkursu Kreativne Evrope, DAH i Kulturanova su osvojili po dva projekta. I da stvar bude još gora, dobra je jedna stvar koju je uradilo prethodno Ministarstvo kulture, da je donesen taj konkurs za sufinansiranje projekata koji su podržani kroz evropske fondove. Da bi u momentu, dakle, proglašenja rezultata konkursa Kreativne Evrope, oni prosto rekli da taj konkurs za ovu godinu završen. Dakle, niste ni imali mogućnost uopšte da konkurišete. Tako da tu, prosto, to je još jedna od suludosti sa kojom smo suočeni. Rekoh, ovaj, imam i tog iskustva iz institucija, ali moje bar iskustvo iz institucija, je da oni malo imaju sluha za nezavisnu scenu. Samim tim, evo i vi Jelena znate, smo u nekoliko predstava naših u Bitef teatru, upravo za vreme vašeg mandata postavili. Naravno da bih voleo da postoji više razumevanja i, ovaj, i u Novom Sadu od strane institucija ka nezavisnoj sceni i obrnuto. Te smo tako, eto, bili suočeni sa raznoraznim, je l', dovijanjima kako da to rešimo, pa smo ono, na početku našeg stvaralaštva smo dosta radili u nekim napuštenim objektima, pa smo, to zna Minja, osvajali i Kasarnu, pa smo svašta nešto radili. Ovaj, poslednji pokušaj, evo, je bio je da smo, ovaj, otvorili svoj kulurni centar, KC Lab. Međutim, sad opet, da ne ulazim dalje u dubiozu neku, ni to, bar što se nas tiče, se nije pokazalo kao neki dobar model, tako da evo sad trenutno radimo u opet sad jednom privatnom Teatru 34. Sve u svemu, to jeste boljka cele nezavisne novosadske scene.

Generalno, prostora za, uopšte produkciju, nedostaje i to je isto jedna stvar koja ne znam kako da se prevaziđe. A evo, rekao bih još za kraj jednu pozitivnu stvar. Znači, od prethodne godine, u Novom Sadu postoji… Dakle, kao što znate ovi troškovi režijski, to je bilo izostavljeno iz svih konkursa domaćih, ali se u Novom Sadu od prošle, dakle, godine, na opet inicijativu nezavisne kulturne scene novosadske, uveo taj konkurs, dakle, za režijske troškove. I to je, mislim, to su naravno skromna sredstva, ali opet olakšavaju donekle stvar. I ono što možda ne funkcioniše baš najbolje, ali je dobro kao pokušaj, pa bih eto i to da istaknem. Znači, uvedeni su ti forumi, takozvani, za kulturu, i ideja je da se, da to prosto budu mesta susreta vlasti i scene, i da se na njima takođe i obrazlažu konkursi, odnosno rezultati konkursa, ali i donose neke bitnije strateške odluke u vezi sa kulturnom politikom grada. Mislim, naravno da se slažem da je upitno ko sedi sad u gradu i sve to. Mislim, ne sad, nego generalno ono, takva nam je prosto datost. Ali mislim da je, u svakom slučaju, dijalog bitan, tako da, eto.

Toliko za sad.

Jelena Kajgo:

Važi, da, hvala puno. Evo sad, ja sam postavila neke osnovne teze i pitanja oko kojih bismo mogli da porazgovaramo. Međutim, mislim da je važno da damo i svojim slušaocima reč, da postave svoja pitanja. Tako da ću ja samo pročitati, navesti šta sam mislila, na šta još bilo korisno da se osvrnemo, pa ukoliko stignemo, i odgovarajući na pitanja slušalaca, da vidimo nekako da involviramo ove teme u vaša mišljenja. Dakle, na prvom mestu je to, je l', finansiranje, koje smo detektovali kao problem, koje nije stalno, nije redovno, nije sigurno. Konkursi, dakle, da se možda osvrnemo na to kako se komisije zapravo formiraju, koji su kriterijumi i izbora komisija, a onda koji su kriterijumi umetnički, da se određena dela pomognu finansijski. Kakva je dostupnost fondova i sponzora, ali mislim da je to kad je u pitanju nezavisna scena manji problem od konkursa, državnih i gradskih. Regionalna i međunarodna saradnja, saradnja sa institucijama, koju smo isto pomenuli da bi bila, da bi mogla mnogo, u velikoj meri da se unapredi. Saradnja sa Ministarstvom kulture i lokalnom upravom, saradnja sa medijima, evo, neko je pomenuo, je l', od vas, i koliko bi tu moglo stvari da se pomeri unapred. I edukacija, bez koje, naravno, nikakvih ostvarenja kvalitetnijih nije ni moguće doći. Ali kažem, evo, to su neke stavke na koje ne bi bilo loše da se osvrnemo, ali pre toga, naravno, da damo mogućnost prisutnima da postave neko pitanje. Evo, izvolite.

Jana Maričić:

Hvala, evo opet ja. Opet imam kratak komentar i jedno pitanje. Osvrnula bih se na neke

stvari iz Minjinog izlaganja, pre svega na ovaj neki poluneformalni komentar, gledajući neke skupe predstave, pitam se za šta su otišle pare.

Kao neko ko doživljava sebe kao razume pozorišne mehanizme, ja mogu da, u izvesnoj meri, razumem tu konstataciju, ali mislim da je to neka vrsta govora za jedan neformalni kontekst, da ne kažem kafić. U ovom formalnom kontekstu, odnosno, na ovom mestu konferencije gde se preispituju tako važna pitanja, osećam izvestan problem u toj rečenici, jer je pripisujem jednom tonu i prethodnog panela, u kojima su neki, ne svi, neki govornici imali taj nekakav stav koji nam poručuje – budimo savesni, odgovorni, štedimo, ujedinimo se, 'ajte mi da razmišljamo kako da stvar bude bolja, da se redukujemo kada idemo na gostovanja, putovanja itd. Ja moram da vam kažem da… Skrenuti pažnju na te stvari u nekoj meri ima smisla, ali u nekom drugom kontekstu. Jer, budemo li koristili ovo vreme, ovu priliku danas, da na taj način govorimo, strašno ćemo zaličiti na jednog čoveka koji nam sa televizije svakodnevno poručuje da smo užasno lenji, da u tome leže svi naši problemi i da moramo da radimo kao Nemci. Mi znamo, svi koji smo ovde, da užasno puno radimo, inače ne bismo bili ovde, verovatno. Tako da to mislim da ne bi trebalo da bude predmet ovog današnjeg govora. Jer tu postoji problem i umetničke relevantnosti, znate. Jer vi, ako se bavite samo društveno-političkim temama u kreiranju pozorišnih predstava, a ne postupate kao autor u odnosu na nešto što je umetnički kontekst, i umetnička, kako da kažem, trenutna pravila igre, da ne širim sada, ali držim se teorijskog konteksta… Onda gubite relevantnost svog dela, odnosno proizvoda, odnosno predstave. A Savet za kreativne industrije nam valjda služi da se pokrenemo u pravcu savremenosti i relevantnosti kao umetnici. Dakle, nije dovoljno da ja smislim kao autor o čemu ću da govorim, i da me nešto tišti. Ja moram da imam nekakav umetnički postupak u odnosu na postojeće prakse, i da izađem sa nečim da bi se ono što ja radim zvalo umetnošću, a ne publicistikom ili javnim govorom, ili ovim ili onim. Makar na institucionalnoj sceni, koju ja za sada mnogo bolje poznajem. I s tim u vezi bih želela da pitam gospođu Milošević. Od 90-ih godina naovamo, dakle, za sve vreme vaše aktivne prakse, koliko puta i u kojim prilikama je bilo koja vrsta državne strukture prepoznala Vaše uspehe u inostranstvu? Važno mi je nekako da to danas čujem od Vas jer, ako nije, ili ako ne prepoznaje u proteklih par godina, onda nam džaba da budemo vredni, savesni, štedljivi i tako dalje. Jer evo, Vi dolazite sa nezavisne scene, imate malo ljudi, imate male budžete, imate neke relativno siromašno opremljene predstave koje su tamo negde relevantne, a šta ste za to dobili ovde? Hvala.

Jelena Kajgo:

Izvolite, Minja, ti ili Marijana.

Milena Bogavac:

Pa dobro, ja ovaj, se izvinjavam na svom tonu, ako nije dovoljno formalan, ali ono što zapravo ovaj komentar navodi, i sve što su kazali ostali govornici i govornice, me zapravo navodi da kažem da ta podela na institucionalnu i nezavisnu scenu nije potpuno tačna. Ona polazi od nekih uslova produkcije. Stvarna podela, i podela bazirana na sadržaju bila bi podela na ljude koji žele da se bave kontekstom umetnosti, i ljude koji žele da se bave umetnošću samom, odvojenom od konteksta. Kao što ste, evo, mogli da vidite, na panelu posvećenom nezavisnoj sceni, gde je ideja i neka preporuka bila da u sedam minuta predstavimo svoj rad, evo, imamo koleginice sa nezavisne scene koje su sedam minuta utrošile na tome da objasne šta je uopšte kontekst tog rada. Pa mislim da smo tako nekako, je li, mislim da su tako nekako i ostali govorili. Institucije dalje imaju potrebu da naprave same od sebe kontekst i da se nekako zatvore u tom društvenom smislu. Ja ne kažem da je izjava koju sam dala, u odnosu na to, kao, šta je racionalna potrošnja troškova, jeste negde moja autorska stvar. Jeste u pitanju neka vrsta moje umetničke prakse, gde stalno procenjujem da, u društvu koje ima toliko mnogo problema, nekako je poenta umetnosti i kulture da pokušava da interveniše da se ti problemi reše, mnogo pre nego da pokuša da nas neverovatno zadivi nekom svojom, 'ajde da kažem… Pa, dekorativnošću. Nešto na tu temu. A što se tiče svih ostalih, je li, nekih priča o finansiranju i konkursima… Mislim da nije toliko pitanje većeg broja konkursa, koliko pitanje toga kako ti konkursi funkcionišu. Za početak, mi nemamo nikakvu, ne postoji nikakva procena toa šta je neko pozorište do sada uradilo, kakvi su rezultati i uspesi tih predstava. Da li je neki novac koji je država, ili bilo ko do sada ulagao u njih, dao neke stvarne rezultate. Da li se ta predstava stvarno gledala i negde videla. I to nije nikakav, da kažem, nije nikakav parametar toga da li ćete dobiti novac, da više ikada uradite sledeći projekat i slično. I mislim da ne treba govoriti o jednoj predstavi za nezavisnu scenu na festivalima, nego raditi na toj potpunoj promeni paradigme oko toga šta su zavisna i nezavisna scena, od toga šta je institucionalno i nezavisno ka tome šta je profesionalno pozorište uopšte. Vrlo često institucionalna pozorišta se posmatraju kao profesionalna, a nezavisna pozorišta su kao neka mala pozorišta i trupice. Mislim da je jasno da i mi na nezavisnoj sceni ozbiljno govorimo o profesionalnim pozorištima. Pre svega su tu školovani ljudi, drugo, tu su ljudi koji od toga žive, dakle, to rade profesionalno. I mislim da je svaki pokušaj da kažemo da su profesionalna pozorišta samo institucionalna, u suštini je udaljavanje nezavisne scene od ozbiljnog njenog posmatranja i njenih dometa.

Dijana Milošević:

Hvala na pitanju. Mislim da je to važno pitanje, pa evo, ovaj da… Koja je situacija naša posle 27 godina rada. Mi i dalje, znači, nemamo nikakvu sistemsku podršku. Što se tiče bilo koje, ne samo Ministarstva kulture, da ne pričam o Gradu Beogradu. Znači, gde smo stvarali desetine i stotine programa, festivala, dovodili strance, znači, razvijali turizam na taj način i tako dalje. Znači, mi i dan danas, znači, sami plaćamo svoje kancelarije, snalazimo se gde ćemo da igramo, i nemamo, znači, jedan telefon plaćen. Znači, ja mislim da bi bilo jako dobro da imamo više ovakvih razmena zato što, ovaj, u našem sektoru, upravo između institucija nezavisne scene velikih i takozvanih malih itd. Jer neke kolege ne mogu uopšte da zamisle šta znači 27 godina raditi profesionalni teatar bez ijedne plate. Znači bez ikakve, ikakve, ikakve podrške. Dakle, mi, znači, konkurišemo, nekada dobijemo sredstva, nekada ne dobijemo. Ta sredstva su uglavnom jako mala. Naravno, mi konkurišemo na brojne fondacije i znači, evropske, ovaj, programe i tako dalje. Ali, znači, to govori o odnosu. Pre dve i po godine je izdata prva knjiga o DAH teatru u Americi. Znači, o čemu mi govorimo? Ovaj, eto upravo o tome. Mislim, da ne bi bila potpuno ovako crna slika, moram da kažem da Ministarstvo kulture ipak raspisuje grant za mobilnost, ipak učestvuje u kofinansiranju. Ali sad tu postoje dva problema. Jedan problem je, kao što je Milan rekao, znači, moramo da budemo realni sa datumima. Znači, ako imamo rezultate konkursa Kreativne Evrope, dakle znači, taj konkurs za kofinansiranje treba u odnosu na to da se raspiše, kao i to da stoji da to kofinansiranje može da bude od jednog do trideset procenata. Znači, mi ako dobijemo dva procenta, mi nećemo moći da realizujemo projekat, znači svi. I tako dalje. Mi smo dobijali, moram da kažem, u DAH teatru, više, ali mislim to je prosto sada tako, što ne mora da znači. Jer upravo dolazimo do problema kriterijuma. Koji su kriterijumi, ko određuje kriterijume, ko određuje kriterijume za, znači, članove komisija, ko određuje, znači, vrednost… I, znači, da li mi koji postojimo 27 godina ili još neke druge organizacije treba da se isto tretiraju kao, znači, neko ko je napravio pravu fantomsku organizaciju, pa je konkurisao i dobio mnogo veća sredstva i tako dalje. O gradskom konkursu neću ni da govorim. Mislim da je to skandalozno. O Gradu Beogradu. Da je to sramotno, da je to potpuno netransparentno i mislim da kolege koje učestvuju u komisijama u tim konkursima moraju da vrlo transparentno kažu šta oni tamo rade. I tako dalje, i tako dalje. Samo još da kažem povodom Borisovog predloga oko jedne predstave – to je nedovoljno. Znači, to je, uz sve uvažavanje svega što si rekao, i, mislim, dobru volju, mislim da najbolji festivali u svetu, uključujući i Bitef festival, uključujući i Budva Grad teatar, upravo pokazuju suprotno, a to je da je tu znači jedna velika lepeza predstava sa institucija, kolektiva nezavisnih, *ad hoc* projekata i tako dalje. Mi smo bili, na primer, skoro u Sibinju u Rumuniji, gde je… to je znači, zovu ga istočnoevropski Edinburg, gde ima nekoliko stotina predstava dnevno i znači, apsolutno su razne, razne forme zastupljene. Tako da, znači, treba da idemo… a ne sad eto, mi treba da budemo srećni što postoji jedna predstava. To ne dolazi u obzir. To nije dovoljno. Kao što takođe, mi smo na našim festivalima zvali i pozorišta. Znači, Bitef teatar je gostovao na festivalu DAH teatra. Zašto da ne? Tako da, znači, to je… Više razumevanja oko toga.

Boris Mišković:

Samo da se razumijemo. Što se mene tiče, može svih sedam da bude nezavisne produkcije, ali sam samo hteo da kažem da se napravi neki mehanizam da se natjeraju ti ljudi da i ovu drugu stranu medalje posmatraju. Pa, mislim, i najduži put počinje prvim korakom. Da krenemo od jedne pa ćemo možda… Na kraju kraja, možda nije ni loša ideja da se razmisli o nekom osnivanju festivala nezavisnih produkcija. Ako tako nešto ne postoji, da ja znam ne.

Jelena Kajgo:

Ja bih htela samo da se osvrnem na ovo što je Jana rekla, i mislim da je tu zapravo, i Milena i ona su u pravu. S jedne strane, zaista je degradirana nezavisna scena i često svi imaju te predrasude da su tu nekakvi amateri u odnosu na profesionalne izvođače koji su u institucijama, što je naravno apsolutno pogrešno. Kvalitet predstave potpuno nema veze sa tim da li neko radi na nezavisnoj sceni ili instituciji, ali isto tako se slažem da novac čini, naravno, krajnji utisak, i da često su te scene, naravno, Milena ima iskustvo rada u vrlo kvalitetnim produkcijama koje su, da tako kažem, uslovno rečeno, siromašne produkcije. Ali često, naravno, u drugim slučajevima se to svede samo na puki aktivizam, i tu gubimo taj kontakt koji mislim da je Jana htela da napomene, visokoumetnički ili kvalitet koji nekako zaista moramo povezivati i sa finansijama, bez obzira što ima sjajnih, naravno, predstava koje su sa vrlo malo sredstava urađene, a vrlo su i angažovane i kvalitetne.

Marijana Cvetković:

Izvinjavam se, blizu sam mikrofona, pa samo da kažem da se sve vreme priča ovde o predstavama, a zanemaruje se sve ono što čini svet izvođačkih umetnosti, uopšte savremenih umetnosti, i što u velikoj meri ostaje nevidljivo i neprepoznato kao element koji zapravo doprinosi stvaranju umetničke produkcije.

Pričamo o obrazovanju, o teorijskom radu, istraživanju. O raznim vrstama istraživanja. O eksperimentalnim praksama koje nisu namenjene ni velikoj publici. Vrlo često ni publici, a koje su neophodne da bismo dobili uopšte bilo kakve predstave i bilo kakvu umetničku produkciju. I moram još nešto da podsetim sve nas, a to je da su i neke od naših najvažnijih i najvećih institucija, uključujući i institucije izvođačkih umetnosti, nastale kao inicijative građana. Dakle, nastale kao neka vrsta nezavisne scene. I to namerno ne kažem kao inicijative pojedinaca, nego upravo kao inicijative grupa koje… Umetnika ili profesionalaca, koji su prepoznali ili koji su prosto se udružili da bi stvarali određena umetnička dela ili nekakve kulturne programe u svojim sredinama. A onda, vremenom su iz njih izrasle institucije. To je slučaj i sa Narodnim pozorištem u Beogradu i sa Maticom srpskom u Novom Sadu. Čuli smo i da je somborsko pozorište tako nastalo. Bezbroj je takvih inicijativa koje su bile u jednom momentu prepoznate kao relevantne za tu sredinu i za čitavo društvo i pretvorene u nacionalnu instituciju. U ovom trenutku, Srbija je daleko od toga. Vi imate čitave organizacije i inicijative koje su prave institucije, ne samo po kvalitetu i raznovrsnosti programa i uključenosti različitih profesionalaca, nego i po njihovoj međunarodnoj saradnji i međunarodnim mrežama. Pa otud i ono zašto smo prepoznati negde kao vrlo relevantni i važni, a ovde svedeni na marginu i nazvani nekakvim amaterima. Dakle, sve je to deo tog istog konteksta, tog istog zapravo, iste grupe problema o kojima ovde treba pričati i na koje treba skrenuti pažnju.

Jelena Kajgo:

Apsolutno, izvolite.

Biljana Srbljanović:

Ja sam htela nešto vrlo kratko. Ja sam Biljana Srbljanović, ovde pričam ispred Hartefakta. Samo nešto vrlo kratko, što zapravo i nije ključno za ovu diskusiju, ali čini mi se da se diskusija iscrpela u tim neključnim temama. Najpre, oko koncepta samih panela.

Pošto sam ja lično komunicirala oko toga koliko se priča i šta se priča, nije nikada rečeno da imate sedam minuta, nego je rečeno da imate od pet do sedam minuta uvodnog izlaganja, a nakon toga sat i po do dva da otvorite diskusije potpuno neomeđeni, to je citat, na sve teme koje smatrate relevantnim. I ja i dalje očekujem da otvorite tu diskusiju na ovom panelu. Zatim smo insistirali na tome da materijal koji vam je podeljen, koji je samo početna analiza jednog od istraživanja, koje smo više puta komunicirali kao *non-paper*, znači, kao radni materijal na osnovu koga *tek* uz vaše predloge, primedbe, korekcije treba da se dopuni nekakav konačni dokument. I onda mi je neobično da potrošite tih sedam minuta uvodnog izlaganja na analizu nekog radnog materijala koji ste dobili tu, da li ima greške, kao u korekturi. On nije štampan na kao vaši leci, obostrano, protiv kapitalizma, koje je vaša grupa podelila, nego je to jedno stvarno parče papira na osnovu kog je trebalo da mi otvorimo diskusiju o ključnim problemima u čitavom sektoru. Čini mi se kao da problema nemate, nego ste rekli da ste vrlo vezani, da imate odličnu mejling listu i da to nekako vrlo ponosito ističete. E sad, ono što je meni neobično je u tome kad kažete – priznat je u inostranstvu i da li Vam je država nešto dala zauzvrat. Ja mogu da kažem da sam *ja* takođe mnogo priznatija u inostranstvu nego ovde, i takođe ima mnogo više knjiga o meni i mojih u inostranstvu nego ovde, pa ne očekujem da mi država plati telefon i da mi da kancelariju zbog toga. Tako da mi se čini da, nekako se… Ne govorimo o suštinskim stvarima, nego imamo nekakav antagonizam, pre svega prema strukturi konferencije, što je totalno okej, ali uopšte nije primordijalno. Koga boli uvo kako je organizovana konferencija? Uzmite svojih sat i po i recite ono što je ključan problem, a ne da pričamo o tome, da izađe sad iz ovoga nekakav dokument da država treba da plati telefon i kancelariju. Meni bi bilo dosta neprijatno da mi država plaća telefon i kancelariju, mnogo bih više volela da na konkursima na kojima i Vi učestvujete ja nekad dobijam neki novac za finansiranje nekog svog rada, što uglavnom ne dobijam. Tako da mislim da je to nekako ključnija tema nego da mi svi zapravo stvaramo neku sliku da želimo da budemo umetnici koji su plaćeni da idemo u neke kancelarije i da nam se plate telefoni i time ćemo biti zadovoljni. Mislim da je to poslednja stvar koja je ovde važna, kao što je i poslednja stvar koja je važna koji ste radni materijal dobili. I mislim da je mnogo ključnije da se nekako, barem u završnom delu ovog panela koncentrišemo na ovo što je Jelena Kajgo navela kao teme za diskusiju koje zapravo nisu ni dotaknute. I da se nekako izvuče koji su ti ključni problemi, ne samo naše-vaše scene, pošto ja, ovaj, ne pripadam ni ovoj ni onoj sceni, nego konkretno kada govorite edukacija, kada govorite programi koji nisu namenjeni publici i tako dalje. Ja nekako očekujem, kao zainteresovana strana u publici, da čujem ko su ta imena, šta su oni uradili, šta konkretno za koga može da se uradi, zbog čega je to važno i tako dalje. Ovako govoreći, mene krišom predaju na fakultetu, ja sam redovna profesorka na tom fakultetu i nikad nisam čula da neko nekog predaje krišom. Štaviše, znam da Vaše radove predaju potpuno normalno, čak i mojim studentima. Ili, s druge strane, ima mnogo onih koji… Volela bih da čujem konkretno i šta konkretno za te ljude može da se uradi ne bi li onda taj *non-paper* postao pravi *paper*, gde ćemo ispraviti i te slovne i pravopisne graške. Hvala vam.

Milan Vračar:

Ako mogu ja, uz naravno, dužno poštovanje i Vas, Biljana, a i mojih koleginica, ako ste me čuli, ja sam baš o tim problemima i govorio.

Biljana Srbljanović:

Da, jeste, govorila sam samo koleginicama.

Milan Vračar:

Da, ali, ovaj, mislim. Naravno, opet, svaka prilika za dijalog je dobrodošla, ali samo ja mislim, ja sam bar razumeo to kao da bi bila još konstruktivnija zapravo, da je postojalo još izvora iz kojih bismo mogli još dalje da razvijamo tu diskusiju. Eto, toliko.

Dijana Milošević:

Ja sam rekla, manje-više, šta sam imala. Samo ću da odgovorim, da ovo ne bi bilo repliciranje na repliku, da smo mi pozvani ovde, između ostalog, i da diskutujemo o samoj strukturi konferencije. U Vašem mejlu, Biljana. Tako da, znači, ja sam rekla koji su problemi u odnosu na tretman nezavisne scene koje reflektuje struktura ove konferencije.

Toliko.

Jelena Kajgo:

Još neko ima ili možemo da nastavimo dalje? Izvolite.

Mihailo Nestorović:

Sad sam zaboravio šta sam hteo da kažem. Ovaj, Mihailo Nestorović, direktor somborskog pozorišta. Direktor budžetskog pozorišta. Ja potpuno razumem ozlojeđenost triju gospođa, gospođica, ovaj, na današnju situaciju *off* scene u Srbiji. Pre 30 godina, ja sam kao klinac imao svoje pozorište i pravio, zarađivao pare i tako dalje, i tako dalje. I to je jako teško. I hvala bogu pa sam zaposlen već 25 godina, pa nemam taj problem. I direktor sam pozorišta. I nikako mi se, koleginice Minja, ne sviđa ta vrsta demagogije, i nemojte samo da Vas čuju odbornici u mojoj skupštini u Somboru, da je nama preglomazan aparat, da nama ne trebaju toliki ljudi u pozorištu. Nama treba i svaka tetkica u pozorištu, nama treba i svaki obućar, i svaki stolar, i svaki dekorater. Ne mislim da je to preglomazan aparat. Naprotiv. Tako da, znam i šabačko pozorište. Igrao sam tamo 20 godina, odlazio. To mi se negde u Vašem tonu nije svidelo. Možda to govorite iz pozicije nekog ko vodi trupu koja je uspešna. Kažite.

Milena Bogavac:

Ovo je panel o nezavisnoj sceni.

Mihailo Nestorović:

Okej, ali mene ste negde, ovaj, naterali da ustanem i da Vam kažem šta mislim. Ja čvrsto branim to budžetsko pozorište i takvo pozorište, repertoarsko, koje vodim već kol'ko godina. Dakle, to je jedna stvar.

Ovde treba da postavimo stvari, tj. da postavimo prava pitanja. I da ne ponavljam, to su sad reči Biljane, čini mi se. Prava pitanja. Šta je to? Da ne budemo suprotstavljeni, mi smo budžetski, vi niste. To je zamka. To je zamka i mi se tu vrtimo, to je začarani krug 30 godina, ja 30 godina pratim ovu scenu. I mi ne treba da budemo suprotstavljeni, nego treba da vidimo kako da se napravi izvor finansiranja za *off* scenu i za ovu budžetsku, o kojoj smo malopre pričali. To je suština našeg razgovora ovde. I ne treba mi sad da raspravljamo o tome da li je skupa scenografija loša ili ne. Ne bre, pa zašto ne. Pa ja imam predstavu od 5 miliona dinara. Pa to je najskuplja produkcija u Srbiji ove godine. I ne mislim da je potrošen i jedan dinar bezveze. I mislim da je scenografija savršena, i mislim da je predstava savršena. Ne samo ja, mnogi. Tako da ne mislim da je to uzalud utrošen novac i ne mislim da repertoarska pozorišta treba da prave jeftine predstave ili male forme i tako dalje, i tako dalje. Znači, to sad ja Vama pričam kao direktor jednog ozbiljnog pozorišta. Eto toliko.

Milena Bogavac:

Morate nešto da razumete. Ja ne kažem – otpustite obućare, i ne kažem – otpustite tetkicu, i ne kažem ništa u tom smislu. Samo kažem da, ako postoji institucija u jednom gradu koja time raspolaže kao resursima, institucija mora da bude dovoljno odgovorna da zna da mora da ih deli. Vama građani toga grada plaćaju tetkicu. Zašto je onda problem da neki ljudi, koji takođe rade pozorište i Vaše su kolege, dva dana nedeljno tu nešto igraju, gde je očistila tetkica koja je na plati Vašeg rada. Isto tako, taj obućar. Da li ste spremni da kažete da može da napravi povremeno i cipele koje su potrebne za nekog drugog? Ono o čemu mi ovde govorimo, i Vi i Jana, mislim da su to vrlo slična pitanja… Jano, sami ste rekli da bolje poznajete kako funkcionišu institucionalna pozorišta. Ja nekako poznajem i jednu i drugu stranu. Kada radite za institucionalno pozorište, predate svoj komad, eksplikaciju, i znate kome to treba. Dođe direktor pozorišta i kaže Vam: „Ovo je potrebno našem narodnom pozorištu. Mi ćemo Vas platiti, omogućiti Vam sve uslove da to uradite, ali ta produkcija je potrebna nama, za neke razloge koje zna ta institucija i onaj ko smišlja njen repertoar.“ kada ste na nezavisnoj sceni i radite nešto od nule do jedan, prvo pitanje koje postavljate je šta treba, kome treba? Kome zaista drugde u društvu, nema odgovora na pitanje, evo, treba nama, mi ćemo Vam to producirati. Producirate sami i gledate ko je grupa, ko je grupa koja ima neki izvestan problem koji možda možemo da im rešimo. Koji problem naš lični možemo da iskomuniciramo? Samo se radi o toj nekoj, 'ajde, drugačijoj perspektivi u pogledu na jedno te isto pitanje. Ja nisam, daleko sam od osobe koja bi zabranila bilo kakav vid stvaralaštva. Opet, i Vi, vodite ozbiljno pozorište, pregovarate sa svojim ozbiljnim finansijerima. Ako ih Vi ubedite nekako da je potrebno da imate veliku produkciju i oni se sa tim slažu, ja ne želim da Vas u tome sabotiram.

Samo govorim o tome šta su načini, koji su možda vrlo efikasni, nezavisne scene, koje bi institucije mogle da nauče jer su vrlo često, ne govorim da je somborsko pozorište tome primer, vrlo često sklone da se zatvore same u sebe, kao neku vrstu tvrđave, i da im vrlo često fali mnogo uslova da nešto počnu da rade. I u tim svim institucijama, znate dobro, ne mislim da bilo koga treba otpuštati i tako dalje, ali ima mnogo ljudi koji su zaposleni, mnogo više nego što rade, i koji su u mnogo boljoj pozicije, tretirani kao profesionalci i tako dalje, sa sigurnom platom i slično, nego, pa recimo ovde prisutna koleginica Dijana Milošević, koja je jedna od ključnih autorki savremenog pozorišta u Srbiji u poslednjih 27 godina. Ali koja tu nešto nekako gura sama. Samo na to mislim. Ne govorim da treba zakonski zabraniti velike produkcije, samo govorim da treba resurse koji su tu u opticaju posmatrati kao zajedničke i tretirati ih odgovorno.

Spasoje Milovanović:

Evo, ja sam se prvi javi javio, ja se izvinjavam, Spasoje Ž. Milovanović. Ja ću ponovo da se vratim na ono što smo pričali malopre. Nama bez ikakve sumnje fale pravila igre. I znate šta, potpuno se slažem sa Minjom, i sa Nestorom, da prosto ne mogu da budu suprotstavljene strane institucionalna i nezavisna scena. Svaka ima svoj prostor i svaka ima svoj način funkcionisanja. To što, međutim, mi opet imamo jedan drugi ozbiljan problem. Način finansiranja. Kol'ko znam, Andrej već ima gotov predlog da zapravo mora da postoje dva različita fonda. Jedan koji finansira institucionalno pozorište, drugi koji finansira nezavisno, nezavisnu pozorišnu scenu. Opet se vraćamo na istu priču. Vi kao neformalna pozorišna trupa, svi smo mi probali da budemo neformalna pozorišna trupa. Ili neinstitucionalna pozorišna trupa. Ili kakvo god nezavisno pozorište. I mi snosimo rizik. Čitav život funkcioniše po principu produkcije i koprodukcije. Ako ja prihvatam, kao što, ne znam, Boris Mišković ili DAH teatar radi, ali oni onda prihvataju i rizik da iznajmljuju salu. Nekad institucionalno pozorište dozvoli, a nekad izvoli, molim te lepo, iznajmi ovu salu pa igraj šta god hoćeš. Ali to nije naša izmišljotina, niti sam ja nešto mnogo pametan. To se prosto radi. Odete u Kanadu, za 50 dolara možete da otvorite pozorište. Igrajte gde god hoćete. Zna se kol'ko košta sat za probe, kol'ko košta sat za igranje. I kraj priče.

Jelena Kajgo:

Da, Spasoje, ali da li ste obratili pažnju koliko se izdvaja nova za nezavisnu scenu? Znači, tu se vraćamo na to finansiranje. Kad bi ljudi dobijali više para plaćali bi institucijama da koriste njihov prostor, sa novcem koji dobiju, i tu možemo da se na ovaj, slažem se, skandal sa gradskim konkursom, gde se ionako dodeljuju bedna sredstva. Komisije se formiraju po nekim sumnjivim kriterijumima. Dakle, mislim da možemo da se vratimo, eto, na možda neke predloge rešavanja tih, da kažem, gorućih i baš bolnih problema, kada je u pitanju nezavisna scena. Da… izvoli, Andrej.

Andrej Nosov:

Ne, ja sam samo hteo pošto je spomenuo, Andrej ima predlog za neki fond, pa da ne bude posle nešto je bilo ispod žita, pa da neko misli… Dakle, i to smo izgovorili, sve vreme. Dakle, radeći na ovom istraživanju, kako god ga procenjivali, jedan od ključnih problema, imajući u vidu konkurse ministarstva, grada i ono što su dostupna sredstva kod nas, i za ove međunarodne fondove, dakle taj *co-sharing* mehanizam, zovimo ga tako.

Došli smo zapravo do toga da, pred toga što treba, naravno, više para, i što je neophodno da se u čitavu produkciju i savremeno stvaralaštvo ulaže mnogo više novca, da je neophodno razviti zapravo mehanizam koji će omogućiti, bilo to institucionalnoj, bilo nezavisnoj sceni, kako god se sad deklarisali, mogućnost da dovoljno unapred može da razvija svoje produkcije. To znači da se definiše mehanizam koji neće parčati čitav taj novac koji tu negde postoji, i koji neće činiti čitavu stvar, kako da kažem, birokratizovanom, već zapravo postoji jedan mehanizam gde vi dođete sa predlogom svog programa, predlogom svoje predstave, svoje inicijative, bila ona samo produkcija u pozorištu, ili tu bih se isto složio sa vrlo važnom stvari koja se tiče obrazovanja, istraživanja, teorije itd. I sad, kad to sve kažem, mislim da nama nedostaje, ovako bukvalno izgovoreno, jedan produkcioni fond. Istražujući te razne mehanizme, došli smo do toga da u 9 zemalja Evropske unije postoje, i verovatno znate, mi smo dobijali od, mnogo od aktera koji su danas tu, dobijali smo i sredstva od tih, nekih od tih fondova, ili nekih od tih fondacija. Postoje već ti fondovi, postoje već takvi mehanizmi. Možda je put da tragamo ka takvom mehanizmu kao, 'ajde da tako kažem, zajednica, ako je to moguće, koji bi obezbedio, kako da kažem, jednu vrstu veće stabilnosti i mogućnosti za neku direktniju komunikaciju i koordinaciju između različitih organa. I samo, kao organizator, dakle, ispred Hartefakta da kažem, nije tačno da nema predstavnika Ministarstva i nije tačno da nema kulturne administracije ovde u prostoru. Ima ih. I sad ne bih da prozivam – eno, onde onaj sedi, ovde ovaj sedi.

Dakle, slušaju oni ljudi sa kojima smo se dogovorili da ćemo u ime tih institucija to pratiti. To je prva stvar. I druga stvar, samo pojašnjenja radi. Kada govorimo o nezavisnoj sceni i tom *non-paper*-u, naša refleksija nije bila samo u odnosu na jednu asocijaciju. Uz duboko poštovanje onoga što predstavlja Asocijacija, kao važan korak u ujedinjenju, u nekakvom zajedničkom glasu, u javnom zastupanju, plašim se da je u međuvremenu, od formiranja Asocijacije do danas, nastalo još dosta organizacija, dosta glasova, koji takođe treba da predstavljaju nezavisnu scenu, a ne samo jedna asocijacija koja postoji i koja ima neke svoje određene zajedničke vrednosti. Mislim da je vrlo važno da, kad razgovaramo o svemu ovome nekako, poput ovog produkcionog fonda, možda vidimo koji su mehanizmi nastavka ovog razgovora. Niko nije mislio da će jednim razgovorom od sat i po vremena na jednoj konferenciji razrešiti bilo šta. Pa recimo, eto predloga da neko od aktera ko je danas ovde pokrene taj proces, a da zajedno svi radimo na rome da taj proces uspe, u odnosu na specifične, određene oblasti, kako god ih sad zvali metodološki, podoblasti, nezavisna scena, ili bila to institucija ili nešto slično. S tim u vezi, znam da recimo u martu, pošto si ti mene ofirao, moram i ja tebe, ovaj, da u martu ima festivala u Nišu, te je taj nulti, ili prvi festival, zapravo predložilo Narodno pozorište iz Niša da neki nastavak ovog razgovora bude već u martu, na jedan malo drugačiji način, sa jednom drugačijom perspektivom, u okviru tog festivala. Tako da ja mislim da jedan proces u kome… Naravno da ovde i u sali nema dovoljno ljudi, nisu ovde svi ljudi. Postoje drugi ljudi koje treba zvati i uključiti u ovaj proces. Ali mislim da ovo treba da vidimo, ja to bar tako vidim, kao jedan trenutak, jedan korak u kome ćemo možda napraviti iskorak, možda. Bez obzira na sve kontekste. Ja moram da vam kažem, sa dobrim delom vaše analize konteksta u kom se nalazimo mogu da se složim. Tako da, ali, uprkos svemu, ja mislim da je put u tom iskoraku, a ne zapravo u samoizolaciji ili nekakvoj vrsti drugačijeg pristupa, to je moj odnos.

Marijana Cvetković:

Evo, dobar ste mi šlagvort dali da prokomentarišem nekoliko tema, pošto je očigledno potrebno da se o tome više priča. Jeste, u sali ima ljudi koji rade u administraciji, ali možda dvoje ili troje, neki su moje kolege tako da ih vrlo dobro poznajem. Ali, ja sam mislila na to da oni ne učestvuju u ovoj vrsti zajedničkog promišljanja, dijaloga i rada i da to smatram velikim problemom. Drugo, zašto ne govorimo na ovom panelu o nezavisnoj sceni, samo o nezavisnoj sceni, ili barem je to moja poenta. Moja poenta je upravo da treba prevazići stalno stvaran i podstican *gap* između nezavisne scene i javnih institucija.

Mislim da je to užasno pogrešno i da nas dovodi u ovakve teške situacije nerazumevanja. Ali želela sam da prokomentarišem format ovog skupa i njegovu pozadinu. I dozvolite da to prokomentarišem onako kako sam na početku rekla. Dakle, ja smatram da ovo nije mesto na kome mi treba da mapiramo probleme koji će nam pomoći da bolje uredimo *tržište* za izvođačke umetnosti.

Ja mislim da je to užasno pogrešna tema, i sve vreme se ona, taj filter se sve vreme ponavlja u diskusiji, pričamo ko će da iznajmi, ko će da dobije pare. Pare naravno jesu problem, i uvek će biti, i bile su uvek. Ali nije poenta u tome. Poenta je sa kog stanovišta mi posmatramo sopstvenu ulogu i sopstvenu odgovornost kao intelektualaca u polju kulture, odnosno u širem društvenom polju. To je problem. I meni je način na koji je *frame* ove konferencije stavljen, a to je da je kultura isto što i kulturna industrija problematično. U redu, okej, možete posle da kažete, ali iz svih dokumenata, iz svih izjava, iz svih stvari koje smo mogli da pričitamo i da čujemo, to je za mene prizma kroz koju vi posmatrate. Ja znam da ste vi svesni da kultura ne može biti jednaka kulturnoj industriji, ali se ovim, ovakvim konceptom razgovora, na to ukazuje.

Evo, možda se niko ne slaže sa mnom u ovoj sali oko toga, to je moje mišljenje, i ja zato imam problem da pričam o nekim specifičnim rešenjima koje iz svoje prakse možemo da ponudimo i da, ne znam, razmatramo zajedno i rešavamo problem. Dakle, ponovo i ponovo se vraćamo na to ko ima više para, ko će da dobije pare, kako ćemo da rasporedimo i ko će kome da plaća rentu itd. Dakle, objasni.

Jelena Kajgo:

Imali smo… izvoli, Biljo.

Biljana Srbljanović:

Samo sam htela opet da preciziram, dakle, da nigde, ni u kakvom materijalu se ne spominje da su kultura i kulturna industrija isto. Mislim da ste napravili jednu grešku već u svom prvom izlaganju kad ste rekli da je u uvodu bilo reči o industrijalizaciji. Ja mislim da je bilo reči o toj kao četvrtoj industrijskoj revoluciji, što je sociološki termin, odnosno iz studija kulture, a ne o industrijalizaciji, što podrazumeva otvaranje fabrika itd. Znači, o tome zaista nije bilo reči, niti iko od nas ovde, pošto govorite o pozadini skupa, pripada tom, kako bismo rekli, tržišnom delu. Mislim da je takođe važno reći da svaki razgovor o novcu i finansijama ne podrazumeva razgovor o kapitalizmu i tržištu. Naprotiv, mislim da su naša kultura i obrazovanje, srećom, još uvek predominantno okrenuti prema tome da se finansiraju iz fondova, iz javnih sredstava, i da pokušavamo i ovom konferencijom da utvrdimo pravedniju raspodelu tih sredstava, a ne na ovaj način na koji to postoji.

Nijednog trenutka nije ideja nikoga od nas, niti to postoji u bilo kom materijalu, da se na bilo koji način mešaju tržište i kultura i da se nameće taj tržišni princip, nego on samo postoji kao jedan od mogućih. I to mislim da je manjinski u našoj zemlji, mnogo manji nego ovaj sufinansirani, odnosno kompletno finansirani deo koji ide praktično na teret javnih finansija. I kulturne industrije kao nekakva reč koja je sada postala, kako da kažem, kao ona neka banalnost ranije, kao derogacija svih vre…

Pad svih vrednosti i tako dalje. Mislim da tu postoji neko malo elementarno nepoznavanje elementarne terminologije. Znači, ne radi se o industrijalizaciji, nego o toj četvrtoj, ovaj, kako bih rekla, industrijskoj revoluciji, za koju ja sasvim nisam sigurna da zaista postoji, mislim da još uvek traje treća, ali to je zaista za studije kulture, odnosno sociologije. I mislim da je na neki način malo, onako, neodgovorno govoriti o tome da administracija, odnosno Ministarstvo kulture treba u sceni da traži neformalne savetnike koji će ih izvesti iz kancelarije, kako ste jako dobro rekli, i ukazati im na *prava* događanja u samom sektoru, a da onda s druge strane, kada ima nekih od nas takođe nezavisnih i samostalnih umetnika kojima, da ponovim, niko ne plaća platu, telefon ili kancelariju, to rade u jednoj instituciji, onda je to problem, jer je to tržište, zašto to radi i tako dalje. Onda dođe do nekog problema da – zašto to ti radiš, a ne neko drugi? I zavrti se nekako stvar u tome da se usitnjavamo i dalje, ono, na kadrovanju, ili na tome da l' smo mi protiv ovih ili ne. Mislim da izlazimo na iste konkurse, tražimo od istih resursa i jednako smo odbijani, i Vi i ja, štaviše mislim ja više nego Vi. I uprkos tome, i dalje pokušavamo da radimo. Tako da sama ideja, da sad konferencija ima neku pozadinu, tržište, industrije itd, mislim da je potpuno nerelevantna i netačna za ove razgovore. Hvala.

Marijana Cvetković:

Biljana, samo Vas mi recite zašto onda na sajtu Saveza za kreativne industrije piše da će Savet, između ostalog, raditi i na tome da ova privredna grana, odnosno kultura, bude bolje podržana, ili bolje pozicionirana. To je citat sa prezentacije Saveta za kreativne industrije.

Biljana Srbljanović:

Je l' Vi mislite da ja kao umetnica i profesorka i građanka treba da budem odgovorna za to što piše na sajtu Saveta za kreativne industrije i za privrednu granu?

Marijana Cvetković:

Ne znam, Biljana.

Biljana Srbljanović:

Možda su mislili na programere, verujte mi, niti ja ubeđujem to. Ono što ja radim tu, i ako je to jedina tema ove koneferencije, pogotovo ovog panela, u Savetu za kreativne industrije, je da ističem koji su problemi problemi konkretno mog sektora, a moj sektor je pozorište. Pa da navedem da postoji nezavisna scena koju nepoznavaoci u administraciji tretiraju kao amatersku i da im dokažem da ona nikako nije amaterska. A onda, kad imamo ovakve razgovore, ja ne znam šta da im dokažem. Što razgovaramo o papirima, i razgovaramo o veb-sajtu koji nema bukvalno nikakve veze ni sa konferencijom, a pogotovo ne sa mnom. Nemam pojma što to piše, niti znam šta znači.

Marijana Cvetković:

Dobro, evo, ja sam to pročitala na zvaničnoj prezentaciji.

Biljana Srbljanović:

Good for you. Ali, to je njihova prezentacija, ja nemam veze s tim.

Marijana Cvetković:

Pa kako nemate, je l' ovo organizuje Savet?

Biljana Srbljanović:

Ne, ovo organizuje Hartefakt fondacija.

Marijana Cvetković:

Ali, to je tamo na onom istom sajtu.

Biljana Srbljanović:

Ne, oni reklamiraju konferenciju.

Marijana Cvetković:

E pa, onda ne znam.

Biljana Srbljanović:

Mislim, onda da vas pitam šta sve piše na *SeeCult*-u, gde mi takođe imamo baner. Pa treba da odgovaram za svaki sadržaj *SeeCult*-a. Mislim da je to potpuno besmislen diskurs za ovaj panel.

Jelena Kajgo:

Da li, samo moram da pitam da li imamo vremena još za neko pitanje ili moramo da završavamo? Nemamo, nažalost. Počeo je ručak, tako da… Kažite? 'Ajde, 'ajde još jedno pitanje. 'Ajde.

Irena Ristić:

Čisto kao mali rezime, ja sam htela da pitam naše sagovornike i sagovornice, odnosno obrnuto. Izgleda da niste zadvovoljili, niste odgovorili na očekivanja ove konferencije, niste bili dovoljno dobri. Kako se osećate po tom pitanju i šta je to trebalo vi da ispričate da bi organizatori bili zadovoljni?

Dijana Milošević:

Pa evo, tu su organizatori, pa onda oni mogu da nam kažu, ovaj, čime bi oni bili zadovoljni. Jer upravo ovoliko kritike na moju kritiku, ili našu kritiku konferencije je *pravo* gubljenje vremena, i zaista smo se udaljili od teme. Tako da, ovaj, evo, možemo i njih da pitamo, ovaj, ja ne odgovaram za njihov, ovaj, osećaj zadovoljnosti ili ne.

Jelena Kajgo:

Da, žao mi je što u ovom tonu završavamo. Svakako mislim da je, bez obzira na sve ovo, bilo korisno. Hvala vam…

Publika:

Ja ne znam šta reći o ovome što se pričalo do sad… Ja znam šta ću reći o tome šta su govorili u budžetskim pozorištima. Dakle, ja sam vrlo dobro razumela šta su njihovi problemi. Šta ste vi pričali, ja zaista ne znam šta bih prepričala.

Jelena Kajgo:

Evo završavamo, hvala vam puno svima i nadam se da ćemo imati još jednu ili više prilika da ponovo diskutujemo na ove teme, pošto očigledno ima potrebe za tim. Hvala vam puno, ručak je u potkrovlju, pa se nastavlja sa sledećom sesijom, sledećim panelom.

Hvala vam.

IZAZOVI I REŠENJA U SEKTORU IZVOĐAČKIH UMETNOSTI (III) – FESTIVALSKE POLITIKE I PRAKSE

Milan Lučić:

Dobar dan, dobrodošli na nastavak ovog našeg druženja. Prvo, mislim da bi bilo dobro da se u ovom narednom ciklusu malo fokusiramo više na konkretne probleme onoga što opterećuje rad u ovom izvlačenju. Imate sreću da, ovaj, bavimo ovim lakim delom, koji se zovu festivali. Ali, da pokušamo kroz ovu prizmu da sagledamo koje su sve to stvari koje utiču na ovaj, rekao bih, jedan jako bitan element pozorišnog života i izvođačkih umetnosti uopšte. Mislim da su festivali, s jedne strane, pre svega, upravo te manifestacije koje definišu vrednosti i kriterijume u samoj našoj profesiji. S druge strane, svakako obavljaju jednu vrlo važnu funkciju koju su, istorijski gledano, kroz Bitef bile nekakva spona sa spoljašnjim svetom, mesto dijaloga, mesto diskusije, mesto gde su se osvajale slobode i i dalje se osvajaju. I čini mi se da polako, kako se približavamo današnjici, svakako, festivali u neku ruku čine zapravo i suštinu i promovisanje identiteta nekog grada, neke zemlje, sredine u kojoj oni nastaju. Ja danas imam čast da razgovaram s ovom grupom ovde, koja je pored mene, i naravno, jako sam srećan i počastvovan što imam priliku da razgovaram sa festivalima koji zaista poslednjih godina i decenija stvaraju velike uspehe. Ali, u svakom slučaju, čini mi se da bi bilo dobro da ovo pretvorimo odmah i što pre u neku vrstu radnog sastanka, da se fokusiramo na nekakve teme koje su konkretno vezane za festivale, da pokušamo da ih prelomimo i na ove druge oblasti koje čine rad, naš rad u oblasti izvođačkih umetnosti. I takođe, da čujemo neka lična iskustva, ali ovaj, svakako moramo da vodimo računa da zapravo, mislim, voleo bih da pokušamo da vodimo računa da kroz sopstvene primere zapravo dajemo jednu preporuku za opšte uslove i da sagledavamo, bez obzira što su ovo verovatno najprestižniji festivali u zemlji, da kroz svoje izlaganje takođe pokušate da se fokusirate na one koje nisu još etablirani, koji su na nezavisnoj sceni. Da pokušamo da dođemo do toga da vidimo šta je sama suština, promene koje su definitivno potrebne.

Ja neću puno govoriti o samom istraživanju, svi ste dobili te papire i svi znate koji su nekako osnovni problemi sa kojima se festivali suočavaju. Tako da ćemo krenuti iz jednog razgovora, zaista bih voleo da ovo pokušamo nekako da pretvorimo u jedan radni sastanak. Pored mene je Miki Radonjić, kritičar i direktor Sterinog pozorja. Pored njega je Andraš Urban, reditelj i direktor subotičkog pozorišta, kao i festivala *Desire*. Jelena Knežević, producentkinja i operativna, izvršna direktorka, ovaj, Bitef festivala. Gospodin Nemanja Ranković, koji je umetnički direktor pozorišnog festivala, Jugoslovenskog pozorišnog festivala u Užicu. I Aja Jung, koreografkinja, osnivačica i umetnička direktorka Beogradskog festivala igre.

I, na početku, ja sam nekako zamislio da krenemo, po dužini trajanja festivala, da krenemo od Mikija i da njega pitamo šta on misli da su glavni problemi i koje su to stvari koje možda sa sistemske strane mogu da se preduzmu kako bi se festivali učvrstili, da kažem, i poboljšali.

Miroslav Miki Radonjić:

Da, hvala Milane. Dobar dan s moje strane. Najpre, želim da izrazim zadovoljstvo što sam danas ovde na ovoj konferenciji, mislim da je jako bitno da se okupljamo. Ovo je prvi put, koliko mene sećanje služi za ovih dvadesetak godina koliko sam u tim nekim krugovima pozorišnim, da se ovakva vrsta konferencije organizuje, i to je za svaku pohvalu. I mislim da je bitno da zaista detektujemo neke osnovne probleme. Naravno, ovde sad sede ljudi uglavnom istomišljenici, naravno, uz određene, različito poimanje stvari, i mi dobro znamo koji nas problemi muče. Ali, nije loše da se to još jednom onako detektuje jasnije, i da se eventualno delegira neka vrsta rešenja, ili neka vrsta ideje koja će doprineti, ovaj, rešenjima i olakšati delatnosti svih, ovaj, modela organizovanja u izvođačkim umetnostima, i pozorišta, i pozorišnih festivala, i nezavisne scene. E, kad je reč o Sterijinom pozorju, naravno, ja mislim da nema potrebe nešto tu posebno da govorimo. Sterino pozorje je, naravno, festival, samo vrh ledenog brega delatnosti Sterinog pozorja. Sterijino pozorje je jedna kompleksna institucija sa čitavim nizom svojih delatnosti koje postoje već 63 godine. I ono što je bitno, mislim da ovde sede predstavnici festivala koji imaju jasno definisanu koncepciju. I svaki od njih ima svoje mesto na našoj festivalskoj sceni, uopšte na kulturnoj sceni Srbije. Ja, kad sam dolazio na ovu konferenciju i mislio sam da možda više govorim o tim nekim, da detektujemo zapravo te probleme koje tište sve nas, i da možda artikulišemo neke ideje koje bi mogle da budu predložene na tim višim instancama, našim osnivačima, na kraju krajeva i Vlade Republike Srbije, koja bi mogla, sasvim sigurno, da utiče da se oni razreše. Naravno, mi se suočavamo sa sličnim problemima. I ovde se već o tome dosta govorilo. Imamo taj Zakon o javnim nabavkama koji je zaista vrlo problematičan kad su institucije kulture u pitanju. I ja bih mogao da napišem jednu apsurdnu komediju o svojim razgovorima sa Upravom za javne nabavke, unazad 5, 6 godina. To je… To su bili zaista neverovatni razgovori. Ali, nažalost, oni su bili posledica toga što smo mi u jednom momentu imali budžetsku inspekciju i inspektor koji je došao je meni rekao: „Ohoho, zemljače, pa ti nisi raspisao javnu nabavku za žiri Sterijinog pozorja.“ (*smeh u publici*) I mislim, moj odgovor je bio: „Pa čoveče, da li si ti normalan?“ A onda dalje nastavak nije za javnost, naravno. I onda moj pokušaj da Upravi za javne nabavke predočim da kultura, pozorište, pozorišni festivali su dosta specifični. Njihov odgovor je bio: „Pa, znate, ali zakoni se ne pišu za pojedinosti, nego za uopštene stvari.“ „Pa dobro“, rekoh, „ali, šta mi da radimo?“ „Pa držite se zakona.“ „Pa kako da se držimo zakona kad je nemoguće da se to sprovede u praksu, znate?“ Ja imam nekad osećaj da ljudi koji pišu pojedine zakone, da je to popadalo s Marsa sve i da jednostavno ne shvataju kako stvari funkcionišu u praksi. Druga stvar je, naravno, zabrana zapošljavanja, koja jeste ozbiljan problem, pogotovo za institucije. Mislim, Sterijino pozorje je, nažalost, u tom segmentu doživelo zaista, ovaj, vrlo neprijatnu situaciju. Sterijino pozorje je pre dvadesetak godina imalo dvadeset zaposlenih, sad nas ima deset. Znači, mi smo institucija koja je doživela da ima sad pedeset posto manje zaposlenih, pri čemu su delatnosti koje Sterijino pozorje sada ima u odnosu na one pre dvadeset godina nemerljivo veće. Mi smo i koproducenti, sad imamo

Šest predstava koje su koproducirane u Pozorju. Imamo konkurs za dramski tekst, naša međunarodna saradnj a je kudikamo veća nego tada, izdavačka delatnost je veća i sve ostalo. Naravno, onaj prvi problem zapravo je da mi na nivou Republike imamo budžet koji počinje sa nula, za kulturu, nula zarez nešto. Kad nešto počinje nulom, to je ništa.

Znači, to je ozbiljan problem. Znači, kad bismo dobili taj jedan zarez nešto, onda bismo mogli reći da se u našoj zemlji kultura doživljava, kultura, umetnost, savremeno stvaralaštvo, doživljavaju kao temeljne vrednosti na kojima treba da počiva jedna zajednica. Ovako, kad imate nula zarez nešto, nažalost, to nije takav slučaj. I naravno, onda ministar kulture, objektivno govoreći, on nema manevarski prostor. Koji manevarski prostor ima ministar kulture? Pošto, naravno, po meni, nažalost, kultu… Ovaj, politika se uplela u sve segmente društva, očigledno je da mi u budućnosti moramo imati za ministra kulture jaku političku ličnost. Bez obzira koliko on zna nešto o kulturi. Jer jaka politička ličnost onda može na toj Vladi, verovatno da se izbori za neki status koje kultura i umetnost treba da imaju. Postoji još čitav niz problema, recimo vezanih za tim zadovoljavanjem zakona, budžetskih zakona. Jer naravno, mi recimo nismo u situaciji da ozbiljno konkurišemo na nekim međunarodnim programima i projektima zbog toga što mi nemamo projektno planiranje, i imamo budžetsko planiranje vezano za fiskalnu godinu. I sad znate, ogroman je problem, recimo, konkretno za Sterijino pozorje. Mi planiramo, dakle, budžet za narednu godinu u momentu kad naš selektor počinje da gleda predstave. Znači, u tom slučaju direktor treba da bude Nostradamus koji treba da, ono, predvidi koje će predstave selektor da odabere, jer nam se selekcija završava 15. marta, 20. marta se objavljuje. I sad, u novembru ili oktobru mesecu, znate, nije isto da li će selektor da izabere devet predstava koje dolaze iz Zagreba, Ljubljane, Budimpešte sa pedeset ljudi, ili sedam predstava kamernog tipa. Dakle, to menja red veličina. I onda, naravno, to podrazumeva problem javnih nabavki i slično. I onda, povrh svega, znate, mi dobijamo iz Ministarstva finansija, recimo, pre nekoliko meseci smo dobili… Ne znam da l' je to neko još od vas dobio u institucijama, ovaj, nekakve tabele su nam poslali i nešto što se zove FUK. To su neke unutrašnje kontrole, ili ne znam šta je. I onda, između ostalog, tu je traženo da, pored gomile besmislenih podataka koje je trebalo da popunimo, ovaj, između ostalog je bio zahtev da svi zaposleni treba da opisuju i popisuju svoje radne procese i onda sam ja odgovorio da mi to nećemo raditi i napisao sam dopis Ministarstvu finansija, i poslali smo im akt o sistematizaciji radnih mesta u Pozorju i rekao: „Vidite, to rade zaposleni.“ I tražio sam da mi objasne na koji način će se povećati efikasnost rada ako zaposleni opisuju i popisuju svoje radne procese, umesto da te radne procese izvršavaju. Znači, mi se suočavamo sa nizom nekih birokratskih problema, zakona koji su neusklađeni, očigledno, ovaj, jedni s drugima. I to znači da nam apsolutno nedostaje, konkretno u slučaju pozorišta, zakon o pozorištima. Nažalost, Zakon o kulturi, time kako je usvajan, i on se porađao godinama, ovaj, i očigledno nije predvideo sve okolnosti. Meni je drago da sam čuo ovo danas, da je premijerka rekla da će društveno odgovorne kompanije, ako to uopšte postoji, biti stimulisane da ulažu u kulturu. Mislim, pa taj zakon je trebalo da se donese pre dvadeset godina u našoj Skupštini, da, naravno, svi koji ulažu u kulturu budu stimulisani i da sredstva koja ulažu budu olakšice u poreskom sistemu. Pazite, mi imamo apsurdnu situaciju da Naftna industrija Srbije, evo sad je reklamiram, ovaj, sponzorišu Sterijino pozorje i plaćaju PDV na to. Pa koji je interes njegov?

To je sad primer jedne, je l', kompanije, ali i bilo koje druge kompanije. Koji mu je još interes da ulaže ako će još da bude dodatno oporezovan. Još jedna stvar koja bitno otežava da se u kulturi na ozbiljan način govori jeste odsustvo strategije kulturnog razvoja Srbije. Mi, na sreću, sad u Novom Sadu imamo, ovaj, strategiju razvoja kulture grada Novog Sada od 2016. do 2026. godine. Milan Vračar je ovde pomenuo koji su rezultati tekovine tog strateškog plana. Naravno, ja sam igrom slučaja bio u timu za izradu akcionog plana za period od dve godine na osnovu strategije. Dakle, 2016-2018. Mi smo formirali forum za kulturu koji je potpuno otvoren. Dakle, forum za kulturu je jedan od najdemokratskijih tekovina koja je donela ta strategija i akcioni plan, gde svi akteri kulture u gradu Novom Sadu mogu da delegiraju svoje teme o kojima se raspravlja na tom forumu, a članovi komisija koji dodeljuju sredstva su dužni da budu na tim forumima i obrazlažu svoje odluke. Ja sam svojevremeno bio član nekih komisija i u Republici i u gradu i stvarno, taj postupak nije bio transparentan. Sada jeste transparentan. I druga stvar, i konkursi u Novom Sadu su dosta unapređeni. Naravno, nije idealno, mi ćemo sad u novom akcionom planu predvideti i unapređenje gde ćemo definisati preciznije oblasti na koje se odnosi to finansiranje. Tako da to su neki od problema, ja sam ovde sebi zapisao, imam podsetnik, ali ću možda u drugom delu razgovora… Da, eto. Hvala.

Milan Lučić:

Ne, ovo je odlično, mislim da ćemo se vratiti na ovo poslednje, mislim da je to i jako zanimljivo. Jelena, kako ovo tebi zvuči? Kako sa tvoje strane gledišta izgleda raditi na festivalu? Da l' su ovo svi problemi koje…

Publika:

Mikrofon!

Milan Lučić:

Izvinjavam se, izvinjavam se svima. Znači, ako mogu da te zamolim samo da sa svog stanovišta reaguješ na ovu temu i da kažeš da l' su to sve isti problemi koji muče Bitef.

Jelena Knežević:

Pa, problemi su dosta slični. Ne samo… Slušajući prethodne panele, zapravo mislim da sam prepoznala nešto što sam želela da kažem. Tako da, ovaj, ne bih možda da se ponavljam, pogotovo u ovom uvodnom delu. Mislim da sada, razmišljajući, shvatila sam da zapravo želim da možda istaknem najveći problem, pošto je nemoguće baviti se svim problemima. Mi jesmo zaista dobili od organizatora ovaj zadatak da identifikujemo problem i da kažemo koje rešenje. Svakako, jedan od najvećih problema oko koga svi možemo da se složimo jeste to finansijsko planiranje koje je, prosto, ključna stavka u celokupnom procesu planiranja. Svi se, naravno, slažemo da taj budžet koji se izdvaja od ukupnog državnog budžeta treba da bude veći i mi kao kulturni radnici zapravo tu treba da pokažemo solidarnost i da se borimo da se, prosto, odvajaju veća sredstva. Ali, ono što ja želim da naglasim jeste da je u problemu međunarodnih festivala, kao što je Bitef, ovih gabarita, jedna od ključnih stvari to što se informacije o budžetu dobiju prekasno. I to sad, pošto ja imam i poziciju Bitef teatra i Bitef festivala, u Bitef teatru je to jako nepovoljna okolnost, ali s obzirom, da kažem, onog trenutka kad mi poslujemo u lokalu, delimo svi istu sudbinu, imamo razumevanja prema tome, i to je samo otežana stvar. Ali ako ste izloženi tom međunarodnom tržištu, da tako kažem, možda nije skroz adekvatna reč, onda je to zaista okolnost koja onemogućava da poslujete. Evo, skroz ću da koristim te reči. Znači, prosto da biste dobili neka velika imena, da biste bili deo međunarodnih projekata morate da potvrdite stvari dve, tri godine unapred. Mi kao državni festivali čak i nemamo prava da idemo na rizik, da tako kažem, i da potpišemo neki predugovor dok ne dobijemo zvanični dokument da možemo, da smo dobili ta sredstva i da sa njima možemo da raspolažemo. Tako da je to, da kažem, jedan od gorućih problema. I ono što uvek volim da kažem, to je ta razlika između nominalne i realne vrednosti. Znači, ako mi imamo deset miliona za ovaj neki program, ako znamo tri godine unapred da imamo taj budžet, to je, i ako samo tri meseca unapred, to je ista nominalna vrednost, ali drugačija realna vrednost. Znači, prosto mnogo više možete da uradite sa deset miliona ako znate tri godine unapred. Tako da mislim da je to ključna stvar. Okej, znamo da živimo u siromašnom društvu, ili možda ne živimo, ali iako čak kažemo da ne mogu da se povećaju budžeti, visina budžeta, mislim da može prosto jednim planskim, ovaj, boljim planiranjem da se ta realna vrednost poveća. I, mislim, konkretno rešenje za to je uvođenje tog dugoročnog sistema finansiranja. I to je sad, znam da je to problem zato što nije to samo sektor kulture, nego je to promena na nivou cele države. I ja moram da kažem da je to Bitef apostrofirao u prvim kontaktima koje smo imali i sa Savetom i sa premijerkom kao problem, i da za razliku od svih prethodnih sagovornika koji su to odmah, kategorički odbijali, ovde naišli na razumevanje. I evo, možda će, ovaj, Biljana i Andrej moći više da kažu o tome, da se na tome radi i da to sad nije potpuno nemoguće, nego da prosto postoji razumevanje da se na tome radi.

Milan Lučić:

Da li nešto od drugih problema… Pardon, ja se izvinjavam svima. I ako mogu samo da zamolim za papir i olovku, otišla mi je baterija na kompjuteru. Ovaj, samo ako mogu… Da li imamo možda još neki problem?

Jelena Knežević:

Još neki? Ono što je isto korpus tih finansijskih stvari jeste ta, da kažem, ta težnja da se ide ka finansijskoj diversifikaciji, da se prosto prikupljaju sredstva iz više izvora. Ja mislim da je Bitef dobar primer za to. Da mi zaista, ovaj, prosto tim procentima se uklapamo u neke svetske standarde. Ono što isto može da se uradi, a što nije samo stvar para, jeste da se stvori ta adekvatna atmosfera da se stimulišu ljudi koji se bave privredom da ulažu u kulturu. Ali to ne samo kroz tu vrstu poreskih olakšica, nego da se prosto ti ljudi afirmišu nekako, da dobiju neku društvenu potvrdu. Ja znam da je svojevremeno postojala nagrada koju je Ministarstvo kulture dodeljivalo za najbolje partnerstvo između privrede i kulture. I to je neki mali možda, da kažem, mali gest, ali kad bi postojalo više takvih stvari, kada bi se dodeljivala državna medalja ili orden za nekog ko je najviše uložio u kulturu…

Ja mislim, kad bi se na tom nivou radile neke stvari da bi se stvorila ta pozitivna atmosfera i klima i da bi se možda povratilo to da je ulaganje u kulturu, u mecenarstvo i mislim… Neka poželjna stvar, društveno poželjna stvar. Jer za sada to nije tako.

Milan Lučić:

Dobro.

Jelena Knežević:

Hoćeš još problema ili? (*smeh*)

Milan Lučić:

Ne, ne, ne, ovo je dovoljno šlagvort, ovaj, kako se zove, za jednu dobru…

Jelena Knežević:

Mislim, imam, evo samo ću dva još navesti možda, ali neću ih elaborirati, pošto onda izlazim… Mislim, svakako su i ta pitanja kadrovskog planiranja veliki problem, i evo to ću da navedem. Sada je na nivou grada, od… Bili su mandati od četiri godine za umetničke direktore svih festivala, znači svih gradskih festivala. Samo, sad su dve godine. Znači, birati umetničkog direktora bilo kog festivala na dve godine je, 'ajde kolokvijalno da se izrazim, suludo. Jer za dve godine, mislim, vi dve godine unapred morate, da kažem, da izaberete neku predstavu da bi je dobili. Tako da je to jedan isto, ovaj, od problema i nemogućnosti. I svakako isto mislim, to je isto pomenuto, da bi trebalo da se uradi nekad kategorizacija, ovaj, festivala, i da se prosto…

Milan Lučić:

To smo načeli i tom ćemo se svakako, ovaj, kako se zove, Nemanja, molim te.

Nemanja Ranković:

Šta, da se nadovežem na Jelenu?

Milan Lučić:

Da, samo se, ovaj…

Nemanja Ranković:

Najpre, želeo bih samo da ovu vrstu formata razgovora, o svim ovim problemima, istaknem da je ovo zaista značajno. Da smo prvi put u ovakvoj prilici. Mislim, mi međusobno sarađujemo, imamo komunikaciju i svi problem i su manje-više zajednički. Ali, s tim što festivali tipa Jugoslovenskog pozorišnog festivala, koji već 23 godine uspeva da opstane sa tim konceptom koji se zaista u celom regionu pokazao kao jedinstven i bitan, mi za razliku i od Bitefa i od Sterijinog imamo jedan dodatni problem, a to je društveno odgovornih firmi, koje su nekada pomagale festivalu, pozorištu, a nažalost, danas kada su one privatizovane vi apsolutno… I centralizovanih svih ovih drugih sistema, banaka i tako dalje… Tako da, što se tiče *fundraising*-a, dodatno je otežana komunikacija i nalaženje nekih dodatnih sredstava. Ono što je glavna snaga Užičkog festivala jeste upravo publika i njihova želja da taj festival opstaje i to je ono što je u ovom trenutku jako bitno napomenuti. A Jelena je, sad poslednje, dotakla se kontinuiteta. Ja smatram da je zaista za svaku instituciju, za svaki posao, kontinuitet nešto što je jako bitno. Jer ne možete vi godinu, dve, tri, pa i četiri odlučivati i pomerati i doprinositi u nekom daljem razvoju. Jer vama je potrebno neko vreme da prvo sagledate gde ste došli. Da vidite šta su problemi, kada na koji način vi možete nekome pristupiti i na koji način nešto možete menjati. Tako da, mislim da jedna od osnovnih reči koje bi možda dosadašnjem, ovaj, razgovoru mogli da istaknemo, to je kontinuitet. Kontinuitet i jasan koncept šta se hoće.

Jelena Knežević:

Samo još da se na ovo nadovežem jednim istim primerom, konkretnim, da kažem, primerom pozitivne prakse, jeste da postoji taj sistem smene selektora i umetničkih direktora, da vi prosto kao umetnički direktor znate godinu dana unapred. To je sad, naravno, za ove javne institucije, ovaj, gde vi godinu dana unapred znate da nećete biti umetnički direktor, i znate godinu dana unapred da ćete biti umetnički direktor. I onda prosto postoji taj period kada jedan direktor odlazi, a drugi dolazi i kada i oni rade zajedno. Ja mislim da je tu isto Bitef prosto, igrom slučaja, prosto, zaista pokazao jedinstven primer u Srbiji, gde su, kada Anja zapravo više nije bila selektorka i kada je Ivan dolazio, jer su oni godinu dana radili zajedno, znajući da Anja više neće raditi. I upravo taj prenos, prosto se nije išlo, kako da kažem, sve prethodno je zaboravljeno, nego je Ivan zapravo nasledio tu tradiciju festivala.

Milan Lučić:

Da, mislim da smo to negde poentirali oko kontinuiteta, vratićemo se ponovo na tu temu. Ali mislim da, Aja, ovde da je bilo dosta šlagvorta za tebe. I jako mi je zanimljivo da čujem sa tvoje strane kako izgleda ceo taj proces planiranja, kontinuiteta i podrške. Jer ti svaki put krećeš od nule.

Aja Jung:

Da, a nekada i iz minusa. Međutim, festival raste. Mi praktično svoj festival, narednu ediciju, počinjemo već… Postoji ono što je program, glavni program festivala i postoje programi. To je jedan od možda najvećih mojih gurua, direktor Bijenala igre u Lionu, Jorgos Lukos, izgovorio baš na jednoj sličnoj konferenciji, gde je tema bila igra. I prosto ne smete publiku da ostavite u stanju hibernacije između dve godine. Tako da smo mi odlučili da, još pre nekoliko godina, sve svoje paralelne aktivnosti pomerimo na period pre festivala i tome smo sad čak dodali i neke predstave. Tako da će se upravo 17. decembra, odnosno sad u ponedeljak, igrati predstava Hristosa Papadopulosa, jednog vrlo popularnog, važnog, mladog grčkog umetnika koji je nedavno potpisao ugovor sa pariskim teatrom *De la Ville* , i time praktično ulazimo u ono što je zagrevanje publike za glavnu ediciju koja počinje 22. marta i završava se 12. aprila. Naravno, program je objavljen još u septembru, u svim inostranim časopisima koji su nama bitni, koji se bave umetničkom igrom i pozorištem. I karte se prodaju, to je već od septembra meseca. Ali evo, nešto vezano baš za današnju temu, ovaj… Uzela sam jedno pitanje i jedan odgovor baš ovog grčkog umetnika za Srpski telegraf, gde ga je novinarka pitala: „Kako gledate na scenu u Grčkoj?“ A on kaže: „Mislim da ponekad specifične socijalne i političke okolnosti podstiču umetnike da stvaraju. U dubokoj krizi, gde je stvaranje i preživljavanje sve teže i teže, umetnici nemaju drugu mogućnost nego da preispitaju svoj rad, načine na koje se predstavljaju i postavljaju. Pritisak stvaranja bez podrške je ogroman, tako da se trud isplati samo ako imate nešto snažno da poručite i ako to radite bezrezervno. Ali, ne mislim da nam je potrebna kriza kako bismo stvarali. To je ozbiljan društveni potres koji može da vas opusti ili uništi. Ako niste dovoljno jaki, ako nemate ideju i želju, jednostavno ćete nestati.“ E sad, ono što me je zapravo navelo da razmišljam jeste da je za Grčku neka vrsta krize u finansiranju kulture relativno nova pojava, u savremenoj istoriji. Jer oni su od vojne hunte, početkom 70 -ih, imali jedan dugi period blagostanja, možda 40- ak godina, dok sada nisu ušli u ovu jaku, intenzivnu i već dugu krizu. Međutim, kod nas je kriza mnogo duža. Ona je kao neka konstanta, jer je praktično novija istorija donela i nemaštinu, i ratove, i probleme, i jedino što je fenomen, praktično naše krize, jeste da ona nikad nije uspela da iskoreni višak. Znači, načini na koji se kod izdvaja novac su uvek, barem koliko ja, evo, pamtim, dovodili u pitanje kriterijume, podrazumevali deljenje kolača na mrvice i na kašičice, često kao gest vraćanja nekih usluga, nekog podmazivanja osrednjosti i nekvaliteta. Takođe, potvrđivanja nekih grupa i pojava na našoj sceni. I taj neki fenomen, da kažem, milovanja serdara i vojvoda, je prisutan u svim oblastima umetničkog delovanja.

Međutim, čini mi se da u oblasti, po mojoj proceni naravno, nekako je najprisutniji u formi, znači, umetničke igre. Jer u regionu ta umetnička igra nema ni dobru tradiciju, ni dugu tradiciju, a ni dobro poznavanje i prepoznavanje. Kao takva, ova oblast možda najviše predstavlja neku vrstu oaze, i za amaterizam, i za eksperiment. I u ovoj oblasti se možda i amaterizam i eksperiment najviše pletu sa onim što bi trebalo da bude važno i što bi moglo da vodi do nekih merljivih rezultata i do pomeranja lokalne scene, ako ne u nekom dobrom, onda barem u nekom zanimljivom pravcu. Eto sad, mislim da, ukoliko u tom smislu želimo da nastavimo da… Ukoliko želimo da postojimo u… Ne samo u svojim okvirima, nego u okvirima regiona i Evrope, da nam je neophodna, kol'ko god to teško možda zvučalo, možete je nazvati sistematizacija, kategorizacija, klasifikacija, ali svakako nešto od toga. Na osnovu i kvaliteta, i rezultata, i uspeha koji se konkretno meri ulaznicama, brojem publike, objavljenih tekstova, najava, odjeka na televiziji, u medijima. Ako je u pitanju produkcija, onda sigurno da govorimo o broju izvođenja, inostranih gostovanja, kritika. A ako pričamo o festivalima, kao ovde, onda svakako govorimo o međunarodnoj prepoznatljivosti, o gostima koji vam dođu, o produkcijama koje možete da najavite godinu ili dve unapred, ili ih ne uzimate onda kad su gotove i kad su se već pojavile na pet mesta, nego ih uzimate onda dok su još u mašti umetnika. To je način na koji se pravi festival koji je referentan u svetu. Nekako mi se čini da je decembar upravo pravi mesec za ovu konferenciju, to je mesec praznika i darivanja, od Hanuke, preko srpskih slava, do katoličkog Božića, i da je to ujedno i mesec sumiranja rezultata. Znači, kada svi normalni ljudi gledaju ono šta je bilo, i nekako u svom životu i u oblasti kojom se bave sumiraju ono što su uradili. U tom duhu bi trebalo omogućiti da svaki projekat koji je dobio novac, kako to vole ljudi da kažu, od poreskih obveznika, da ima priliku, prosto, da se javno evaluira. Odnosno da nam saopštite svoje, ovaj, rezultate. Znači, tu bi smo razgovarali o rezultatima, ne bismo razgovarali o idejama i mogućnostima, pošto ideja i mogućnosti ima mnogo, ali bi smo razgovarali bez filozofije, i sa nekom vrstom određene matematičke preciznosti. Ako je u pitanju to decembarsko darivanje, volela bih da, eto, prihvatajući nečiji uspeh i održivost, i sami pokušamo da postanemo možda uspešniji ljudi, odnosno da darujemo sebi neku dimenziju normalnih ljudi koji se međusobno uvažavaju i koji se međusobno poštuju. I to nikako nije ljubav u pitanju, nego onaj odnos koji ovde često, nažalost, nije praksa. U konkretnom slučaju Beogradskog festivala igre, pošto je to ono što nas možda razlikuje, ja bih molila da nam, eto, apelovala bih da nam se konačno, posle 16 godina u Srbiji i u Beogradu, oprosti to što je festival privatni, i, odnosno, možda što je moj. I to bi, verujem, bilo dovoljno za početak, jer privatnih inicijativa u kulturi moramo da imamo više. I moramo da podstaknemo i da ohrabrimo neke mlade ljude i da kreiraju, kao što moramo da prihvatimo i one koji prave neke programe, koji ulaze u rizike, koji nalaze sponzore, donatore, koji ostvaruju saradnje sa domaćim i međunarodnim institucijama. I ako misli neko da je to lak posao, samo neka proba. To je super da prosto probate, da vidite kako to izgleda. Eto, to želim da apelujem, da ne smemo te inicijatore unapred da nešto mrzimo, ili da verujemo da njihov projekat ne može biti izvrstan samo zato što nije tradicionalno uzgajan.

Milan Lučić:

Da, mislim da tu ima dosta elementa, i da smo i u prethodnoj, da kažem, u prethodnom izdanju čuli zapravo da ovo treba da bude inkluzivna rasprava i da, naravno, treba svi zajedno da raspravimo o tome kako sistem može da pomogne jedan festival. Tako da mislim da tu imamo dosta tema za razgovor, još u narednom, ovaj, krugu. Andraš, kako stvari izgledaju u Subotici? Kako iz tvoje perspektive izgedaju izazovi? Ti si imao skoro svoj, oko finansija, kako se to razrešilo za ovu godinu i kako, ovaj, koje su sledeće stvari koje planirate da uradite i kako sistem vama može da pomogne da nastavite to što ste započeli?

Andraš Urban:

Pa, u Subotici je dobro.

(*smeh publike*)

Andraš Urban:

Ništa novo. Ovaj… Da, pošto si spominjao Suboticu, ovako sad, naš festival se zove, je l', *Desire Central Station*, pa pošto smo sad tu ovako, ja stalno to i… Zato želim da naglasim, da pokušavam ih zvati *Desire Decentral Station*. Znači, mi stalno pričamo o toj nekoj decentralizaciji, ali aj da pogledamo malo u sebe. Mislim, Beograd je Beograd i to je to, je l'… I jako često unutar zemlje se i ne vidi van granica Beograda ili, pa dobro, možda važi obrnuto, no… I ja mislim da, na neki način, dokazujemo da se dešavaju neke stvari i van glavnog grada. Naravno, onim načinima koj e, eto, imate. Koristite ona sredstva što imate. Eto, *Desire* festival je projekat pozorišta Kostolanji. I dalje se trudimo da to ostane unutar teatra, kao svojevrsni projekat, a ne da postane samostalna institucija, bar za sad. Ovo, ja mislim da, ja čak i verujem u to da, pa nijedan zakon, statut vam neće reštiti festival. Mislim, festival će vam rešiti… Ili projekat će vam rešiti ljudi koji rade u određenoj instituciji. Ne postoji recept zbog čega će to biti dobro ili ne. Gledali smo razne festivale. Miki je sve nabrojao, sve moguće ludosti sistema, i posle Jelena dodala i tako dalje. Stvarno, Zakon o javnim nabavkama, zabrana o zapošljavanju, to je ludilo neviđeno. Na šta nas tera… Evo, sad samo bizarni primer. Ja malo sad skačem u temama, ali neću pričati predugo. Ovako, recimo, sad, Zakon o javnim nabavkama koji vas tera, recimo, da napravite taj neki svojevrsni tender u toku godine. Recimo, sad pričam o pozorištu, u kojim radnjama ćete kupovati odeću, ako se ne šije.

Znači, dođete u Beograd grad da radite u nekom pozorištu, ili bilo gde, 'ajde kod nas, i onda imate tri radnje u gradu gde možete kupovati, zato što je pozorište moralo da sklopi ugovor sa određenim, znači da izabere određene radnje. Mislim, onda šta je, Zakon o tenderu je napravljen baš da ne dođe do korupcije, da bi mogli, je l', konkurisati razne firme, a na ovaj način vi dolazite do baš suprotnog. Bukvalno terate, bukvalno postavljate monopol situacije, gde ne možete kupiti ako nema… I onda ćete tamo kupovati… I ja mislim da na taj način, samo niko ne priča rado o tome, direktore u stvari natera sistem na to da, u tom preživljavanju, da ne mogu raditi, ja bar, za sebe kažem, 'ajde svi ostali su okej, pa ne mogu pravilno da radim posao. Mislim, stalno moramo ulaziti već u neke zone, što nije, nije, mislim, ako gledate striktno neki pravilnik, ne možete. Što se finansiranja tiče, samo mi je glupo, imam osećaj da ponavljam prethodne govornike. Evo, mi, ne znam, mi u toku godine ćemo saznati koje su naše finansije. Evo, mi smo festival revijalnog tipa, znači, gledamo, možemo gledati ceo svet, šta ćemo doneti, ali vrlo je, mislim, lažno je govoriti sad o podnaslovima i konceptima festivala kada, kako god gledamo, ipak to određuje finansijska neka pozadina. Mislim, ako neću imati, ne znam kol'ko para, neću imati da razmišljam o Kastelučiju, ili ne znam o kome. Mada, mada sam ubeđen u to, i pretpostavljam da, 'ajde, nekim radom i to dokazujemo da nije istina da su festivali pitanje samo finansija. Nisu samo pitanje finansija. Festivali jesu pitanje određenog duha. Mislim, određene neke priče, koncepta. Ali ne mislim, sad mi stalno imamo te koncepte u administrativnom smislu. Možete imati i svetsko ime, pa nećete imati festival. Mislim, imaćete taj kapitalistički model festivala, evo, imali ste program, platili karte, pogledali pa ste otišli kući, i oni su to isto odradili, svima je to… Ali dobro, festival ipak bi trebalo, 'ajde da ne mistifikujem taj neki duh ili to neko dešavanje, ali valjda je to neki prostor, možda i nekog susreta i 'ajde da ne ulazimo dalje u to. Meni je to kao projekat, kao rediteljski projekat, samo u nekom drugom smislu. Ovo što se finansija tiče, pa dobro, mi evo… Zakon o kulturi, koji određuje da, mislim da i vi, svi mi konkurišemo za sopstvene festivale kod svog osnivača. Više to ni ne možete, znači neko drugi konkuriše za vaš festival kod vašeg osnivača, na primer. Osećam sad, užasan mi je naglasak, ali… No, stalno idete u to. Bez obzira da recimo, mi smo stavili *Desire* festival u redovan program pozorišta Kostolanji. Znači, to je naša redovna produkcija. I dalje moramo ići na određeni konkurs, čak i kod grada Subotice, koji sad, evo, u tom političkom, ne znam kako, rvanju, dođemo do toga – evo, biće toliko para. Al' to ćemo videti, ne znam, najverovatnije u maju. I tako je i sa Ministarstvom kulture. Mislim, kad mi saznajemo razultate konkursa? Uopšte nije nemoguće da jednostavno ove godine niste dobili. Nikad nisam saznao zašto nismo dobili onih godina kada nismo dobili. Mislim da smo uvek… i Desire festival i Kostolanji pozorište, koje ja mislim da ostvaruje znatno više nego koliko sredstava dobija. Ja mislim da je sistem gluv na to. Apsolutno ne sluša. Mi imamo zakone koji su napravljeni za pravljenje puteva. A uopšte se ne prepoznaje speifičnost određenih segmenata. Što je… I kažem, ja stalno imam osećaj da u, možda kada pričamo o Vojvodina putu, ili ne znam o čemu, onda tenderi funkcionišu, 'ajde, kako-tako, tu sferu ne poznajem, ali kad isti taj zakon, isti taj princip pokušavate svesti na pozorište, onda bukvalno ništa ne radite nego terate ljude da u stvari, baš u koruptivni momenat ih terate, još šta, mislim, 'ajde da ne pričam o tim tenderima kakvi su ti tenderi. Ili, jedva smo izašli iz toga da ne morate pisati tender za reditelja. Ili za određenog glumca. Da uzmete ekonomičnijeg ili ekonomičniju

predstavu za festival.

Milan Lučić:

Jasno. Mislim da smo, neke teme smo identifikovali kao zajedničke, koje mogu da budu, mislim, ne znam da li publika želi da idemo dalje u finansijama, mislim da smo tu nekako nekoliko preporuka… Gledam da li ima neko da još nešto doda na tu temu. Ali mislim da smo to apsolvirali i mislim da je to jasna preporuka, da se mora pogledati Zakon o budžetu, višegodišnje planiranje, sam proces planiranja. Čini mi se da je jasno da je ta zabrana zapošljavanja je opterećujuća, da se Zakon o javnim nabavkama se sigurno neće ukinuti nikada, niti treba da se ukida za pozorište, ali treba da se prilagodi da bude takav…

Andraš Urban:

'Ajde, 'ajde za, mislim, ja isto mislim da, 'ajmo pustiti finansije, jer to svi znamo, i niko ništa neće uraditi, niti će se time baviti. Ali, šta znači za Zakon o… Mislim, o zapošljavanju, zabrana zapošljavanja? Mislim, jasno nam je šta, kol'ko godina samo razmišljam: „A šta može time da se postiže, da ćemo imati određeni broj ljudi na ugovoru, pa kad dođe ponovna racionalizacija biće lakše njih oterati sve, ne znam već gde.“ Mislim, evo, racionalizacija nas je skoro totalno uništila, ja govorim o tome svuda, i to baš niko ne čuje. Ili dolazimo, *Desire* se finansira delom iz Mađarske, bez obzira da to uopšte nije sad neki nacionalni festival. Baš nije tih nacionalnih romantika, kako već da kažem. No... Ali sve je to opet neka naša priča, pošto mi, nas petoro, pišemo razne konkurse, idemo, ili tu postoji određena politička volja koja kaže, ajde daćemo im neke pare. Ali uvek moramo na taj način raditi.

Komentar:

Neću da pitam da l' ležu te pare na budžetski ili ovaj, račun sopstvenih sredstava.

(*smeh*)

Andraš Urban:

Pozorište Kostolanji funkcioniše sasvim legalno i svaki iznos koji dobijemo ulazi preko Narodne banke Republike Srbije do naših računa.

Komentar:

Ne, ne, oba su kod Narodne banke, znaće ministar, ovaj, kako se zove… Izvolite.

Jelena Knežević:

Ja bih samo o još jednom problemu. Da, evo, sad razmišljam, postoji još jedan problem koji nije, da kažem, striktno vezan za festivale, ali festivali mogu mnogo da doprinesu, ovaj, u tom problemu, a to jeste da je prisustvo srpske, srpskih umetnika, i da kažem, srpske produkcije, barem u izvođačkim umetnostima, u svetu jako mala. I da, prosto, to je nekako zajednički problem. I zato mislim da festivali jesu u obavezi da… Prosto jedan nivo festivala jeste kada mi dovedemo najznačajnija imena, najbolje predstave i prikažemo lokalnoj sredini. To je potpuno legitimno i opravdano, jer na taj način, prosto, ljudima, publici i stručnoj javnosti omogućavamo da vidi presek neke internacionalne scene, što je i deo edukacije, inspiracije za umetnike itd. I to je jedan nivo. Ali ono što je drugi nivo, koji, sad kad kažem, vas prebacujem na drugi nivo igrice, ako se bavite festivalom jeste vaš doprinos u tome kol'ko vi zapravo omogućavate jačanju lokalne scene i koliko vi radite na tome da lokalni autori budu prisutni u svetu. I mislim da to zapravo treba da se stavi festivalima, prosto pod moranje, da se time bave. I da kažem, Bitef ima prosto tu praksu, ne mogu da kažem da sad hvalim sebe, jer to nije nešto što ima veze sa nama, nego prosto sa tradicijom Bitefa, da je on uvek koristio to što je mogao da dovede najznačajnija svetska imena, kao, da kažem, taj proces, i da plasira ovdašnje reditelje, i neki od njih su zaista ostvarili značajne međunarodne saradnje. I mi kad pričamo o tome, o evaluaciji, i ovaj, što je pomenula Aja o darivanju, mi uvek volimo da to da istaknemo pre nego broj publike i ostalo, iako to ne zanemarujemo. Ali, nama su nekako referenca neki umetnici koji su, ovaj, ostvarili te neke internacionalne karijere zahvaljujući možda nekom pojavljivanju prvom na Bitefu. A samo, evo kratko, ono što je Andraš pričao apropo vizije. Nekako je… To nismo ni pominjali, ja mislim da je to ključna stvar. Pre finansija, sve, da ljudi koji vode festival imaju jasnu viziju, jasne ideje, da prate savremene kuratorske prakse u koncipiranju festivala. Nego sam nekako podrazumevala kad ste nas pozvali, da smo mi prepoznati kao neko ko to već, ovaj, radi i ima. Eto, samo prosto mislim da je ta stvar pre finansija. Završavam.

Milan Lučić:

Ja samo hoću da pojasnim šta je bila moja namera, znači da sa jedne strane raščistimo ove stvari koje nisu do nas. Mislim na… Pre svega mislim na zakon, na finansijske uredbe, a mislim da treba da se okrenemo ka praksama i evaluaciji onoga što uradimo.

Ali, pre nego što pitam Mikija pitanje vezano za to, hteo bih Aju da pitam još malo oko zakona. Negde smo ovde čuli da je potrebno da se korporacijama da olakšica kada ulažu u kulturu. A tvoj festival je jedan od retkih festivala koji ima ozbiljnog korporativnog donatora i sponzora. Kako to funkcioniše kod tebe i da li sa svog stanovišta, kada se okreneš na ovu, da kažem, drugu stranu… Drugu… Stranu onih koji su pomognuti od strane države, da li je tu sve preduzeto što može da se preduzme? I da li tu postoji nekakva, nekakav okvir koji bi možda institucije mogle da preduzmu, ili misliš da oni rade sve što je moguće da se to dešava u tom nekom…?

Aja Jung:

Ako me konkretno pitaš o sponzorima Beogradskog festivala igre, nikada nismo dovodili u pitanje taj njihov povraćaj investicije. Mada, naravno da bi to bilo divno u tom nekom smislu.

Komentar:

Znaju oni da vrate svoju investiciju.

Aja Jung:

Da, da. Ali smo uvek dovodili u pitanje ono što Beogradski festival igre mora da im vrati u smislu brojki, u smislu broja objava, njihovog prisustva itd. Tako da od početka te moje dugoročne saradnje i sa VIP-om i sa Niveom i sa Hemofarmom, znači, to su sve saradnje koje traju preko deset godina. Da ne valjaju, ne bi trajale, sigurno. I bukvalno se u tim saradnjama svaki korak meri. I uglavnom se potpisuju ugovori na dve ili tri godine, što mene obavezuje da danas znam svoj program, ne za 2019, nego i dvadesetu i dvadeset prvu, jer sam takav ugovor potpisala. To ne znači možda da znate kako se zove produkcija, jer ona ne postoji, ali znate i programski, znači, i okvir toga glavnog programa, i šta ćete sve ponuditi sponzoru. Imate praktično pun sponzorski paket. I to je model koji, ja mislim, treba da postane i model kada ste u komunikaciji sa državom ili sa bilo kojom državnom institucijom. Ta vrsta profesionalnog odnosa. Ja bih, eto, ja mislim da stalno pominjemo ono što možda nama nedostaje ili što su problemi. Ja, bogu hvala, nemam ni javne nabavke, nemam, mi smo privatni festival, znači da taj deo zapravo nemamo.

Imamo tri zaposlena od početka, kada se festival, uključujući i mene, ovaj, osnovao. I to je nama sasvim dovoljno. Međutim, ovaj, zaista mislim da moramo i mi malo da se promenimo i da razmislimo o svojoj odgovornosti i o svom profesionalnom odnosu. Znači, 'ajde da damo program za tri godine, i 'ajde da kažemo kako će on izgledati, pa da vidimo ko će to da podrži.

Milan Lučić:

Da, jasno. Ali da li sistem može nešto da uradi, ovaj, da pomogne i ostalim festivalima da dođu do takve vrste...? Mislim, ko, šta je tvoje iskustvo, šta misliš da treba da se uradi da bi se došlo, 'ajde, do sponzora? Da li to može da reguliše jedan zakon ili kakva vrsta prakse?

Aja Jung:

Ne. Apsolutno. To je kao i svuda u svetu, veoma jedno lično i uzajamno poverenje, jedna odgovornost koja se preuzima, i ono što znate da ponudite i da prodate i da zaista to bude tako. To je, to je jedan odnos u kome ne može niko da vam pomogne, znači. Bilo bi super da imate neke okvire koji dodatno, znači, kao što imate u Italiji, pa imate klasifikaciju gde opera i balet dobiijaju… Za operu… Za doniranje u oblasti opere i baleta, ili reastauracije starih crkava, objekata i tako dalje, dobijate najveći povraćaj, ovaj, tog, tog…

Milan Lučić:

Znači, to je ipak zakon nekakav?

Aja Jung:

Tačno. Postoji zakon, postoji okvir, pa ne znam kako se klasifikuju, ali mislim da je pre svega, da niko ne bi uložio u Milansku Skalu, ili niko ne bi uložio u program opere Arene

u Veroni da on ne valja i da nije dve, tri godine unapred napravljen, i da on jasno ne nudi kompaniji Intimissimi, ili Folksvagenu, ili UniCredit banci tačno ono što je zapravo neki

sponzorski paket, vrlo jasno definisan.

Milan Lučić:

Da, jasno. Dobro, tu je onda, znači stvar zakona.

Jelena Knežević:

sam ja navela, mislim da je do te neke, da kažem, atmosfere koja može da se pravi. Ja ne znam, evo, ali, recimo, najveći sponzori Festivala igre, ako bi bili pohvaljeni, sad koristim stvarno banalnu reč, od neke države, u vidu neke nagrade koju bi dobili. Mislim, možda su to banalne stvari, ali ako bi postojao niz takvih stvari, ja mislim da bi se ti ljudi osećali važnije. Jer kad su radili, mislim, postoje neka istraživanja koja sam ja isto čitala, uopšte nije prva stvar zbog koje neko ulaže u kulturu poreska olakšica, nego upravo to, ta neka vrsta društvene… Osećaja da oni doprinose društvu i to. Ja mislim da to kod nas…

Aja Jung:

Verujte mi, ja se zaista ne slažem. Ja mislim da njih to uopšte ne greje. To da dobiju nagradu, to ih uopšte ne greje. Ovaj, ono što oni insistiraju jeste da imate sve duži i sve veći pres kliping, da se oni pominju, da budu prisutni, da izmišljate stalno događaje ili, kako se sad u novoj terminologiji kaže, *event*- e koji njih predstavljaju, gde oni mogu da svoje poslovne prijatelje… Znači, apsolutno, to da dobiju značku, to im ništa ne znači.

Jelena Knežević:

Ali ne, na taj način dobijaju… Kažem, to su banalne, ali upravo na taj način dobijaju tu vrstu medijske prisutnosti o kojoj Vi pričate, zar ne? Mislim, nekako…

Milan Lučić:

Da, 'ajde… Mislim da vidim, jasno mi je gde smo i šta smo. Hteo bih da, ima još dosta stvari o kojima bih hteo da govorim, ali bih se vratio na onaj novosadski forum. I vratio bih se na ono nešto što pripada nama. I mene, Miki, zanima da nam kažeš š ta po tebi predstavlja uspešan festival? Kad se završi Pozorje, ti se okreneš i kažeš… Koji su to kriterijumi i šta, ili u novosadskom forumu ili nekakva imaginarna buduća komisija, buduća instanca, na šta bi trebalo da obrati pažnju i kaže – aha, ovo je taj festival koji valja podržati. Jer definitivno, svi se listom slažemo da je potrebna klasifikacija, prioriteti i tako dalje. Kako da dođemo do tih prioriteta?

Miroslav Miki Radonjić:

Pa naravno, procenjivanje umetnosti je krajnje relativna kategorija i teško se tu, šta su zapravo kriterijumi? Naravno, konkretno za Sterijino pozorje, šta je uspešan festival? Znate, Sterijino pozorje je vrlo specifična institucija, festival, i to je bilo od svog osnivanja i prati ga, evo, svih 63 godine. Znate, Sterijino pozorje nije samo pozorišni festival, to je jedan društveni događaj par ekselans. I naravno da mnogi od nas znaju da su se ozbiljna društvena, politička, ideološka dešavanja u našoj državi, ma kako se ona zvala unazad 63 godine, prelamala i kroz programe Sterijinog pozorja. Ono što je činjenica, da jedan festival kao što je Sterijino pozorje ne može da bude bolji i uspešniji od onoga što je ponuda u našim pozorištima. Dakle, nije zadatak Sterijinog pozorja, ja sam o tom govorio i prošle godine kada smo imali ono, onu nesreću da žiri nije dodelio nagrade, pozivajući se na to da Sterijino pozorje ima misiju da dovodi najbolje i, ovaj, iznadprosečne. Nikada misija Sterijino pozorja nije bila da dovodi na svoj festival remek -dela, znate. Remek-dela su retka u umetnosti, pogotovo u pozorištu, i ako bi dovodio samo remek-dela, onda Sterijino pozorje kao festival ne bi imalo u prethodne 63 godine skoro, ne znam, hiljadu predstava, nego bi bilo jedno deset predstava, i podeljene tri nagrade. Dakle, festival kao što je Sterijino pozorje, koje je pre svega i izvan svega, nacionalni pozorišni festival, je tu da pokaže, naravno, na osnovu, ovaj, kriterijuma selektora, šta je to što je trenutno relevantno u našoj pozorišnoj umetnosti, zasnovanoj na domaćem dramskom tekstu. I da se u našem programu, međunarodnom programu Krugovi, dovedu takođe relevantne predstave iz okruženja, iz Evrope i stavi ih u jedan kontekst. Naravno, uspešnost jednog festivala se može meriti i, ovaj, brjem posetilaca, objavama i medijima i slično. Još jedna stvar je jako bitna. Ja mislim da, recimo, ta ideja koja se provlači kod nas već 15, 20 godina, da kultura, umetnost, pozorište, festival, treba da izađu na tržište, potpuno besmislena. Koje tržište? Kakvo tržište? Čega tržište? Elitna kultura, u najboljem smislu te reči, mora biti, mora imati dotaciju od države. Jer zamislite vi sad Srpsko narodno pozorište. Opera. Srpsko narodno pozorište da izađe na tržište.

Kakvo crno tržište? Pa treba da Đerić naplati kartu 80 evra da bi izašao na tržište. Kakvo crno tržište? Ljudi, nemojmo se, mislim. To su potpuno neverovatne stvari. Dakle, zna se šta je misija nacionalnih institucija, festivala i ostalog. Oni moraju biti dotirani od države ako hoćemo da imamo umetnost, kulturu, promociju savremenog stvaralaštva. Ako hoćemo da imamo komercijalizaciju, može i to. Onda možemo ići na tržište. Al' nemojte očekivati onda da ćemo o kulturi i umetnosti govoriti kao o vrhunskim vrednostima jednog društva, nego 'ajte onda svi da gledamo ovo, ova čudesa što nas zasipaju sa televizija s nacionalnim frekvencijama.

Milan Lučić:

Meni je to potpuno jasno, mislim da niko u ovom… Opet mikrofon, izvinjavam se svima. Ovaj… (*smeh*) Ovaj, potpuno mi je jasno, ovaj, gde smo. Ali, mislim da je moje pitanje bilo vezano za jednu drugu priču, jedan kriterijum po kome ti znaš da je jedan festival uspeo. Ne u tom smislu određenog broja gledalaca. To naravno, ko želi da ima sponzora nema govora da će to, da će ovaj, što Aja kaže, gledati kol'ko je puta reklama, kol'ko je tu, mislim tu je vrlo su stvari crno-bele i nema nikakve mistifikacije.

Miroslav Miki Radonjić:

Da, ali mislim…

Milan Lučić:

I nama je jasno, mi hoćemo da ovde definišemo svi zajedno, po kom osnovu ćemo znati da je bitnije uložiti u… Sad ću da radikalizujem, ali, ovaj, u Novi Sad, nego u Užice.

Miroslav Miki Radonjić:

Pa naravno, sve to stoji. Ali, mislim da nije sad zadatak nas koji pravimo te festivale i koji učestvujemo u organizaciji da mi *sami*, ovaj, procenjujemo da l' su oni, mislim… Stručna pozorišta…

Milan Lučić:

Složili smo se da će neko drugi, to nije dobro.

Miroslav Miki Radonjić:

Stručna pozorišna javnost, a možda i najširа javnost, na kraju krajeva, treba da prosude i tome da l' je nešto kvalitetno ili nije kvalitetno. Kao što će, ne znam… pazite, mislim, sve je to relativno. To je isto kao da pitate sad, ne znam, ovaj, Miloša Crnjanskog, na koji način ocenjuje svoje Seobe. Pa ne može on da procenjuje svoje Seobe. Pustite vi da o tome sudi neko drugi i da neko drugi to svrsta u kapitalno delo srpske književnosti 20. veka.

Nemojte sad očekivati da ću ja da ocenjujem festival u kome neposredno, u čijoj neposrednoj realizaciji učestvujem, i da sam sebe hvalim i kažem: „Pa to je najgenijalniji od svih mogućih festivala.“ Naravno da ja vrlo dobro znam i kad selektor objavi selekciju, pošto, eto, igrom slučaja i ja dosta pratim produkciju, je li, na ovim prostorima, da znam da nekad to nije idealna selekcija. Ali, znate, to je ocena jednog čoveka u datim okolnostima. Kol'ko god bi selektor svaki trebalo da bude objektivan i da zanemari svoj lični, pozorišni senzibilitet i ukus gledalački, naravno, to na kraju krajeva bude jedna subjektivna procena. Naravno, idealno bi bilo da se on potrudi da to zanemari potpuno i da izabere ono što je relevantno u datom momentu, ali opet se postvalja pitanje referentnog sistema. Šta je referentni sistem u procenjivanju, ovaj, dometa umetnosti?

Komentar:

Šta je ono što je relevantno?

Milan Lučić:

Evo, odma', molim te, ovaj, za referentni sistem.

Nemanja Ranković:

Pa ne, ovo što Miki priča mislim da je više nego jasno, ali sam taj problem teranja umetnosti, kulture, u ekonomske okvire, odnosno u potpuno istu klasifikaciju. Da vi imate parametre koji kažu – da, užički festival svake godine, svaka predstava 700 gledatelja, na okruglim stolovima po 200, plan i program realizvan. To je, dakle, ta ekonomska, i prihodi koliki su ostvareni. To je jedna strana. Mislim, može i to, ali onda 'ajmo da se svi bavimo rijalitijima i tako dalje, kao kakva umetnost, kakva kultura, 'ajmo samo šta je komercijalno, šta je isplativo. Mislim da je to najjednostavnije i najbanalnije. Ali uvek se moram kretati u tim nekim poljima, šta mi za neku budućnost koja dolazi, šta mi ostavljamo za sobom? Šta će, 'ajde, ja ću se držati mog okvira, to jest Užica, zapadne Srbije. Na koji način ta publika koja stasava uz taj festival, uz to pozorište, u kom pravcu će krenuti, u kom će se ona dalje razvijati? Mislim da je to mnogo bitnije nego koliko je ljudi bilo. Znači, mi imamo i te kriterijume, ali i ovi kriterijumi o kojima ste pitali i Mikija i mislim da je Miki vrlo mudro rekao, pustiti to da vreme procenjuje i da vreme kaže šta je relevantno više ili manje.

Milan Lučić:

Da, ja pokušavam da napravim, ja se izvinjavam, ne kontriram, nego samo pokušavam da napravim diskusiju u smeru da mi pokušamo da damo neku preporuku nekakvoj, nekoj komisiji koja će sutra sesti i, ovaj, i mislim, znam da ste dali, ali da, ovaj, podelim…

Jelena Knežević:

I ja sam dala kriterijume neke, tako da već imamo ih dosta.

Milan Lučić:

Imamo, imamo, ovaj, uputa u smislu, kada govore o tome šta festival donosi. Jer, svakako, mislim, mi sa jedne strane, ovaj, imamo naravno, to me zanima, i za Andraša i za Jelenu s te strane. Jer mislim da oba festivala na jedan fini način neguju inovaciju u pozorišnom izrazu, koja je i te kako bitna, i bitna kol'ko se, kako osiguravamo da to bude prepoznato? Jer, meni se čini da je nemoguće da svi festivali dobijaju podjednako i da nećemo nikada doći, apsolutno sam siguran u to, da ne postoji nijedan jedini sistem koji će svima dati kol'ko budu želeli.

Možda ima, ovaj, kako se zove, nešto sam… Ali ne verujem da će do skoro do toga doći, prema potrebi. Znači, čini mi se da je, barem je moje neko mišljenje, molim vas, kažite suprotno ako vam se tako čini, ali čini mi se da zapravo mi sami, koji sedimo u ovoj sobi, treba zajedno da formulišemo šta su to kriterijumi, da li se gleda… I mislim da, ako mislite da možemo da mimoiđemo neke stvari koje, zanima me… Teršeling recimo, holandski festival, kako se… To je jedan od najvećih festivala tamo, kako on meri svoj uspeh, jer je to, ne znam koliko je bitno to za tu zajednicu, koju ostvaruje tamo. Eto, to je moje pitanje. Znači, na koji način možemo da se obratimo, što se kriterijuma tiče? Evo, hoćeš ti oko inovacija i toga gde samo država može da pomogne?

Jelena Knežević:

Pa da. Mislim, onog trenutka kada vi ne dobijate sredstva iz države, vi zaista niste ni u obavezi da stvarate to javno dobro. Onog trenutka kada dobijete državne dotacije, vi ste to u obavezi. I mislim da su mnogo manje problematični privatni, odnosno komercijalni festivali, nogo je veći problem možda nekih javnih institucija koje su dotirane od strane države, a koje zapravo ne stvaraju to javno dobro, odnosno, mnogo je veći možda problem komercijalizacija državnih pozorišta. Znači, Bitef neguje te eksperimentalne forme, to nikada ne može da izađe na tržište i da bude samoodrživo, ali to opet ne znači da treba da se uljuljkamo, da kažem, to je jedno od tvojih… Provokativnih pitanja, jeste bilo to da li su, ovaj, sa druge strane javne institucije ušuškane, samo očekuju da dobiju državne dotacije i neće da se bave time. Ja evo, ako bih zanemarila Bitef, mislim da i ostale kolege iz Narodnog pozorišta, Jugoslovenskog dramskog, Ateljea, u poslednjih godinu dana rade vrlo na tome i svi imaju svoje sponzore. Naravno, ovaj, možda je to nemerljivo sa privatnim festivalom, ali prosto nemam utisak da je napravljena, pogotovo u pozorištima, takva klima da se javne institucije ne trude. Između ostalog, da kažem, taj prvi veliki, prva institucija, odnosno organizacija u kulturi, koja je dobila međunarodni konkurs, još Kultura 2007-2013 je bio Bitef, kao jedna državna institucija. Znači, nije bilo ni privatnih, ni nekih inicijativa na nezavisnoj sceni, i to je bilo još pre, pre potpisivanja tog memoranduma. Tako da, ja mislim da nisu baš skroz uljuljkane državne institucije, mislim da treba da budu ti kvantitativni kriterijumi svakako, i broj publike, i prosto ta neka, možda ne budžet, ali finansijska diversifikacija, da se vidi da vi prosto možete da dobijete, crpite izvore iz različitih resursa, broj tih partnerstava koja stvarate sa, ovaj, kako sa privatnim akterima, tako i sa medijima, tako i sa nezavisnom scenom. Tako da, nije to baš nemerljivo, postoji ta neka javna vrednost koju, ovaj, isto stvarate, koja je na nekom kvalitativnom nivou merljiva. Aja je pomenula pres kliping. Znači, kako da kažem, ne samo pres kliping u zemlji, nego i to da imate pres kliping na tom nekom svetskom nivou. Broj gostiju koji dolazi, koji je zainteresovan za vaš festival, tako da… I ono što je jako bitno, u stvari, da vi stvarate vrednosti. Znači, da vi kao festival ne dovodite samo najveća imena, nego da zapravo vi uspete da prepoznate, ovaj, neke vrednosti, da postanete na taj način relevantni u tom nekom svetskom kontekstu. I to je zaista retkost za, ovaj, naše uslove. Prosto, u takvoj smo poziciji. Ali, Bitef je imao tu sreću da je 70-ih godina to zaista i uspeo.

Milan Lučić:

Dobro. U redu, Aja…

Aja Jung:

Samo kratko.

Milan Lučić:

Samo kratko, i onda ćemo na Andraša da idemo, i publika, molim vas… Evo, tu, uuh, imamo svašta. Izvinjavam se.

Aja Jung:

Ja, da… Ja ne bih, ne bih rekla zaista da ako je nešto privatno da znači da je komercijalno. Mislim da je to jako loš izraz, jer… Prvo, festival, ako se, ako prosto želi da bude prepoznatljiv u nekom međunarodnom okviru... Mi smo sad imali jedan veliki događaj u Izraelu, gde se okuplja čitava savremena scena, i prosto i festival u Monpelјeu i Beogradski festival igre, i festival u Lionu, i amsterdamski festival igre i venecijalnsko Bijenale igre. Svi već imaju program za 2019. koji je došao tamo odštampan i svi su distribuirali svoj program. Što znači da bi moj festival bio sasvim van, van svih svetskih tokova i događanja da nije već predstavljen u ovom trenutku, ne samo tamo, nego svuda u svetu. To je jedna stvar. Znači, ja preuzimam rizik da imam program, iako prosto znamo da se konkurs nije desio, da će se možda desiti tek u januaru, da ćemo sredstva možda tek dobiti kada se, kada se festival već bude bio zatvorio, zatvorio poslednju zavesu, jer je u proleće. Tako da, eto, preuzima se ta vrsta rizika, ali ona razlika koja je jako velika između onog što je državno ili gradsko u odnosu na ono što je privatno, jeste što vi taj rizik preuzimate i što znate da, ukoliko ne stvorite taj novac, da vas nema. Znači, nema ni vas ni vaše porodice, ni bilo čega. Znači, to je jedna, onako, ogromna razlika, ali zaista bih išla na to šta su naši predlozi. Ja nešto što vidim isto kao veliki problem jeste što apliciramo na hiljadu konkursa. Znači, ne apliciramo samo jednoj instituciji, nego apliciramo na više institucija. Bilo bi dobro da postoji fond koji objedinjuje i koji se bavi samo festivalima, jer se meni kao nekome ko aplicira u okviru umetničke igre, dešava da budem među mnogobrojnim eksperimentima, amaterskim priredbama, smotrama baletskih studija i tako dalje. Gde Beogradski festival igre zaista ne pripada.

Znači, 'ajde da vidimo da napravimo možda listu od pet, ili možda od sedam festivala koji su važni, međunarodno prepoznatljivi, i koji treba da opstanu u godinama koje dolaze, i da iz nekog centralizovanog fonda crpe sredstva. Kada je država u pitanju.

Milan Lučić:

Jasno, kriterijumi. Andraš, izvoli, ti si hteo da se…

Andraš Urban:

Ali, ima…

Milan Lučić:

Ima, aha. Evo, 'ajde, izvolite.

Đura Mrđa:

Dobar dan, pozdravljam vas. Ja sam Đura Mrđa, dugogodišnji direktor Festivala klasike Vršačka pozorišna jesen, a sada sam samo selektor. Slušao sam vas šta ste govorili i mogu sa vama u mnogim tačkama da se složim, ali u nekim i ne mogu da se, ovaj, složim. Mogu da se složim da su festivali jako bitni. A zašto su bitni? Bitni su da žive predstave, bitni su zbog publike, bitni su onda zbog marketinga, zbog neke vidljivosti o kojoj govorimo. Festival klasike, samo ime govori kakav je to festival. Znači, nastao na dramskom, klasičnom dramskom tekstu, i književnom, koji je adaptiran. Šta se dešava na tom festivalu? Pa, stasavaju novi mladi reditelji koji rade klasiku, stasavaju glumci, ne znam da li ćete se složiti sa mnom, al' mislim da je to jako bitno. Ali, sad govorimo o finansiranju. Novca nema i neće ga biti, to vam govorim iz mog, ovaj, iskustva. Ali, kako klasificirati sve naše festivale? Nije isto festival u Beogradu, Novom Sadu, i u unutrašnjosti. To zna Nemanja, to znam ja i mnogi drugi koji rade festivale koji se održavaju u Šapcu, Aleksincu, Zaječaru. Drugi su interesi u pitanju. Druga je medijska vidljivost. I tu moramo da vidimo kako ćemo i kojim putem. Moj predlog je – pustite elitizam, i oni u Vršcu su željni da vide dobru predstavu. Mi smo u Vršcu, Aja to dobro zna, dve godine sarađivali, dva festivala.

I festival Vršačka pozorišna jesen i Beogradski festival igre. I sala Narodnog pozorišta je bila prepuna, preko 600 ljudi je bilo. Svake godine na festivalu u Vršcu…

Aja Jung:

I naredne godine idemo u Vršac.

Đura Mrđa:

Pa, daće bog. Ovaj, svake godine preko 4 hiljade ljudi, gledalaca, prođe. U glavnom programu i pratećem. Ali, mi nemamo sredstava. Evo, ovde je sadašnja direktorka festivala. Znači, problem je podrške. E, ja sada predlažem da napravimo jedan pilot, da Ministarstvo i premijerka, koja je danas govorila, mene je to malo ohrabrilo, neka njena priča. 'Ajmo da vidimo koja su to neka sredstva, da se stvore i da svi dobijemo. Taj pilot neka traje dve godine, da vidimo kako možemo. Jer ja vam garantujem da festival u unutrašnjosti je moj problem. Lični problem kao direktora festivala. Novac koji nabavim nabavim preko ličnih veza, poznanstava. Mi smo imali, sad ću da se nadovežem, molim vas, samo da čujete. Znači, odgovorne firme. Hemofarm, koji je 24 godine stajao uz festival. Kada je došao 25. festival, nisu stali iza nas. I onda nastaju problemi. Ne možete da podelite nagrade, ne stoji iza vas Ministarstvo kulture, ne stoji Pokrajina. E sada, ja predlažem da ministarstva, republičko i pokrajinsko, moraju da sarađuju. I moramo da shvatimo da i Subotica ima potrebu, i Vršac, i Somborski maraton, i Aleksinac i svi, i da festivali *treba da se održe*. Hvala.

Milan Lučić:

Jasno, hvala puno. Hvala. Da li hoće neko da prokomentariše? Ako ne… imali smo koleginicu, vi ste hteli da se…

Jana Maričić:

Da, ja sam htela. Jana Maričić, ponovo. Imam dva pitanja. Svoje prvo pitanje upućujem muškom delu panelista i tiče se više nekih kreativnih stvari. Savremenost nam nekako diktira da pozorišna predstava nije više samo neki događaj koji ima svoje trajanje, od osam do deset, već ima neke druge refleksije u javnom prostoru.

I u tom smislu, 70-ih godina se smatralo da pozorišni diskurs, ono nešto što traje kol'ko jedna predstava, danas znamo da nije tako i da su podjednako relevantne i neke druge medijske reprezentacije tih pozorišnih događaja. Recimo, dokaz tome je RTS-ov režirani prenos „Olimpa“, koji se može tretirati kao referentno umetničko delo, podjednako relevantno kao što je i sam i živi događaj na sceni Sava Centra. Tako da bih time prosto htela i da se osvrnem i na ovu kritiku, sa nove… Koja dolazi od strane nove levice, oko ove terminologije. Dakle, zato se radi o industrijama i o nekom transdisciplinarnom, postmedijskom, višemedijskom stvaralaštvu, a ne zato što svi mi mislimo da treba da pravimo tezge koje će da se naplate od skupih karata itd. Ovaj, u tom smislu bih pitala vas, kao upravnike određenih festivala, šta se dešava sa okruglim stolovima kao tačkama preseka određenih mogućih događaja? Da li oni poprimaju neki novi oblik u ovom trenutku i koji, ako je tako? Da li je to samo neko mesto susreta kolega koji razmenjuju neka mišljenja ili se kreira neki poseban, novi diskurs oko tih okruglih stolova? Jer znamo, i mi u Srbiji imamo umetnike pozorišne koji se naprosto mapiraju na domaćoj sceni tako što aktivnije učestvuju i aktivnije se bave sopstvenom reprezentacijom na društvenim mrežama, u informativnim medijima i tako dalje, nego što ulažu u neku, ne znam, bogzna kakvu energiju i znanje u režiranje samih predstava. Tako da je sigurno da su nastupi takvih umetnika zanimljivi kada su okrugli stolovi u pitanju. To je moje prvo pitanje. A drugo pitanje bih uputila gospođi Jung. Nedavno je jedna televizija objavila da je pokrajinska vlada preraspodelila više novca vašem festivalu nego, recimo, Sterijinom pozorju. Dakle, preraspodelila, kažem, novca poreskih obveznika, jer to *je* novac poreskih obveznika, a nije što ja volim tako da kažem, kao što ste rekli da ljudi vole tako da kažu. Pa nije, nego je to jedna činjenica. Ovaj, tako da u tom smislu, pored tog Vašeg dobrog odnosa sa sponzorima, ja bih htela da Vas pitam na koji način, kao što ste spomenuli, podstičete mlade… Podstičete mlade na kreativnost? Odnosno da li deo tog novca usmeravate na, recimo, nekakve besplatne master klasove i radionice tokom Vašeg festivala, sa relevantnim stručnjacima? Koliko sarađujete sa domaćom strukom? Recimo, evo ja ću spomenuti samo jedno ime, gospođe Bojane Cvejić, čiju pamet pola Evrope koristi, a u Srbiji samo jedan privatni fakultet, i to povremeno. A veoma je referentna i relevantna autorka i teoretičarka kada je savremeni ples u pitanju. Dakle, sa koliko domaćih stručnjaka sarađujete i kako nekako taj Vaš festival, osim toga što ljudi kupi kartu pa vide šta se dešava u svetu, a što je opet Vaš lični izbor, odnosno Vi ste lični neki referentni okvir da nam kažete da je to baš relevantna umetnost, ili uključujete tu još neku struku koja, sa ove domaće strane, sa kojom se savetujete? Eto.

Milan Lučić:

Hvala Vam. Okrugli stolovi, ko će da… Hoćeš ti?

Andraš Urban:

Ja bih voleo. Ali ja sam imao četiri druge rečenice, sad sam već zaboravio.

(*smeh*)

Andraš Urban:

Ovaj, mada mi je drago da Bitef i *Desire* su, ja mislim, isto ono, zajedno, na neki način. Ali, uvek smo bili i sa Ćirilovim, i sa Ivanom prijatelji, i sada smo prijatelji, pa nikako da ih napadamo, već kako bi zaslužili. Šalim se. Ovaj, ja sam uzeo reč samo zato jer sam baš ja hteo da spominjem okrugle stolove, što se tih festivala tiče. 'Ajde da se ne pravimo. Stalno imate utisak kao, nekada da je postojao okrugli sto. Tako smo socijalizovani i to je bitno za određeni festival. Vi odete na festivale i vidite čisto formalno, najdosadniji, najprazniji pokušaj nekog razgovara gde onaj koji to vodi ni ne zna, samo formalno to odradi, sede tamo dvojica, trojica iz publike, dva medija možda, i mi se pravimo da smo na okruglom stolu. I uglavom formalno, evo, postavili ste pitanje zašto ste izabrali taj komad da radite, a vi se bavite nekom, 'ajde, ekperimental… Kako već, 'ajde, savremenim teatrom, i teraju vas da govorite o Stanislavskom, o ne znam o čemu…

(*aplauz*)

Andraš Urban:

Mislim, to se dešava. Znači, imamo određene forme koje pokušavamo stalno, i živimo i u društvu takvom, jer kao, sve stalno imamo doživljaj kao, kao neki retro paket. Znači, ništa ovo nije stvarno, mi se ponašamo *kao* da pravimo festival. Mi se ponašamo *kao* da pravimo pozorište. Mi se ponašamo kao da radimo određene stvari. I još jedno. Jako, kratko, pa ću predati. Samo, zaboraviću. Evo, u novoj, 'ajde… U jednom vojvođanskom gradu jednom sam pričao sa nekim čovekom koji je savetnik za kulturu za… U nekoj ovoj novoj vlasti. I sad isto, on kaže: „Ali da, ali ja imam… Ubeđen sam da u stvari kultura i pozorište mogu da zarade.“ I onda znate o čemu je reč. I o čemu će biti reč. I onda on kaže: „Evo, ali gledaj, mi…“, jer su oni finansijeri, je l', politički predstavnici vlasti se predstavljaju *kao* da su sponzori, al' nema veze s tim, je l'? I onda on kaže: „Pa vidi, mi ulažemo...“, 'ajde da sad ne bude prepoznatljivo, „85 miliona u pozorište.“ A šta oni rade?

A ja da uzmem 85 miliona, pa mogu dovesti iz Beograda sigurno 100 predstava. Znači, sigurno bolje prolazim, je l', beogradske predstave će biti ipak dobre. Znači, pazimo sa tim nekim kriterijumima što se komercijalnosti tiče, to će nas odmah pojesti, a… Još moram to, je l', to mi je tu, je l'. Kad utvrdimo, a šta se finansira? Je l' imamo nacionalne ustanove, te velike nacionalne ustanove? A zašto, zašto svi prihvatamo da najgore funkcionišu? Svi znamo, od početeka maltene do gore. Mislim, ne mislim sad, Geri, sedi tu pa da… ne napadam. Nego svi znamo, koji sindikati, koje… Mislim, na koji način se upravlja tim fabrikama, 600, 500, 300 zaposlenih. Kako to funkcioniše? I to nikad nije upitno finansiranje. U stvari, malo jeste, jedan deo toga jeste postao upitan. Ali, ali, svi to prihvatamo kao, pa dobro, to su ti mamuti koji funkcionišu tako. Pa zar ti mamuti nisu za nas, nisu naše, je l'? Mislim, u tom kontekstu da treba da go… Da treba da budu bitne, sveže, ne znam, i za sponzorstva. Izvini, odmah ću predati, neću više ni reč. Kad pričamo o sponzorima, super, svi treba da imamo sponzore. Ali, sećate se kad smo počeli kao: „E, imate evropske fondove.“ I vidite, i ono… To se pojavilo kao u kulturnoj sredini, gde od upravnika nadalje ljudi nisu znali da napišu dve marketinške rečenice, a kamoli da konkurišu na evropskom fondu. A, i onda, 'ajde, došli mladi ljudi, svi naučili engleski, pa krenuli da eto… Šalim se, ali šta. Počeli smo da pretvaramo državne institucije u kancelarije za pisanje konkursa. I više ne radimo… Pokušavamo, ne radimo više to što mislimo da treba da radimo, nego što će proći na nekom evropskom konkursu, pa ćemo posećivati jedan drugoga pola godine ili dve godine, ispunjavaćemo razne neke… Pa svi znamo o čemu je… Mislim i kako, i onda za samu pozorišnu produkciju na kraju ćete sedeti i videti, pa isto mi je ostalo tri hiljade evra kao inače.

Milan Lučić:

Nemanja, ti si hteo kratko, pa da idemo na Aju.

Andraš Urban:

Izvinite.

Milan Lučić:

Ja se izvinjavam, jer imam…

(*aplauz*)

Milan Lučić:

…Imam divnu tu dužnost da držim, ovaj, oko na satu, ali molim te, ti pa Aja.

Nemanja Ranković:

Sad sam ja, što bi Andraš rekao, zaboravio šta sam hteo da kažem. No, hteo sam svakako da se nadovežem, ovo je apsolutno u pravu, što se tiče i projekata, i pisanja projekata i tako dalje, i to vam odvuče i najviš energije, pogotovo u manjim sredinama i manjim pozorištima, gde vi nemate posebno producente, posebno ljude koji su obučeni, nego uglavnom, u mom slučaju, ja pokušavam nešto da pišem i tako dalje. A što se tiče okruglih stolova, hiljadu puta sam se pitao, ali zaista, čemu nakon… Pogotovo to je užasno maltretiranje za izvođače, za glumce, da nakon odigrane predstave sad sednu tu pred publiku, bez mogućnosti da se malo odmore, da srede prvo sami sa sobom svoje misli da bi mogli da ih dele. No, međutim, to se u Užicu ispostavilo kao jedan paralelni program, ovo što je Aja govorila, da pokušaj priče da se okrugli sto ne treba održavati, organizovati, kome je to namenjeno? Ja sam imao prilično veliku pobunu od strane publike. Evo, tu je i Aleksandra Glovacki, koja je već koliko godina jedan od vodit elja našeg okruglog stola. A okrugli sto je koncipiran da prvo selektor bude prisutan i da objasni zašto je ta predstava tu. Potom, tu je voditelj i kritičar koji treba sa stučne strane da kaže. I verujte mi, zaista se, to je ono što je čudno, da na svakom okruglom stolu, nakon predstave na užičkom festivalu imate od 150 do 200 ljudi. I to je bukvalno nešto što je dragoceno. Eto, to sam samo hteo da kažem na temu okruglih stolova.

Milan Lučić:

Aja.

Aja Jung:

Evo, ja imam nekoliko pitanja, hvala na njima. Ovaj, ja nisam, naravno, bila u komisiji Izvršnog veća Vojvodine pri odlučivanju, ovaj, na ovom poslednjem konkursu, ali mi smo dobili nešto umanjen odnos u odnosu na onaj novac za koji smo aplicirali, za ona sredstva koja smo aplicirali. Izveli smo za taj novac dve velike predstave u Srpskom narodnom pozorištu. U pitanju je bilo gostovanje Sidnejske kompanije igre, 42 ljudi, i Hong Kong baleta, 64 ljudi. Tako da, negde preko sto ljudi je stiglo iz Azije i odigralo te dve predstave. Sala je bila puna, ali, ovaj, ono što je meni zanimljivo jeste da, festival je dobijao u vreme kada je Bojan Pajtić bio predsednik izvršnog veća Vojvodine duplo veća sredstva, i sa tim sredstvima smo putovali u Zrenjanin i u Sombor i u Vršac, i u Pančevo, i zaboraviću sigurno neki grad. Tako da je ta mreža naša po Vojvodini bila mnogo još veća i ozbiljnija. I zaista, nikome tada nije smetalo, odnosno tada me niko nije pitao, kao ni kad je festival jedne godine bio pod pokroviteljstvom predsednika Tadića, kad se održavao, niko nije uputio neku, ovakav neki komentar. Eto, tako da je to to što se tiče te podrške.

Znači, ona je, verujem, opravdana. Naredne godine idemo u Novi Sad i u Vršac, a ovaj, i to sa tri predstave u Novom Sadu, sa jednom u Vršcu. I to je saradnja koja će se sigurno nastaviti. Jer festival ne može da funkcioniše samo na beogradskim scenama. Prosto, on je suviše veliki da bi to tako trebalo da bude. Ovaj, ono što je takođe zanimljivo, što možda niste primetili, jeste da je na konkursu ovogodišnjem, Ministarstva kulture, Beogradski festival igre dobio milion dinara. Što mislim da je za jedan ovakav festival baš i nije dovoljno, ali ja Vas pitam, pošto je na toj poziciji otprilike bilo 14, 15 miliona ukupno za umetničku igru, odnosno ostalo je još 14 miliona, odluka komisije je bila da tih 14 miliona preusmere na lokalnu plesnu zajednicu. Pa bi bilo zanimljivo da vidimo, danas kada je kraj godine, koji su to projekti bili koji su obeležili ovu godinu u nekom međunarodnom, ili 'ajde barem u regionalnom okviru. Kako mi podstičemo mlade na kreativnost? Pa, Beogradski festival igre je jedini koji je napravio svoju školu. Baletska škola i Škola za savremenu igru postoji u Kolarčevoj 3, sa velike četiri sale, i tamo se tokom čitave godine održavaju besplatni majstorski kursevi baleta ili radionice savremene igre. Tokom avgusta gostovali su nam gosti iz holandskog Teatra igre, dve igračice koje su radile sa našim mladim igračicama i sa našom decom. Naravno da to ne izaziva neku veliku, spektakularnu medijsku zainteresovanost, niti to može da dođe do običnih ljudi, ali svi koji znaju da se mi time bavimo, znaju da su *redovno* organizovane radionice i dolaze pedagozi iz Izraela, iz Holandije, iz Francuske. U saradnji sa Francuskim institutom i iz Italije, evo sad nam dolazi maestro Emilijano Pikoli, besplatna radionica za svu decu. Znači, dolaze deca iz Subotice, iz baletske škole „Raičević“, dolaze deca iz Novog Sada, iz Pančeva, iz Beograda, naravno, iz svih škola, i radionica je za sve, odnosno majstorski kurs je za sve otvoren i za sve besplatan. Ja mislim da niko to ne radi tokom čitave godine i na taj način. Što se tiče naših umetnika koji žive u inostranstvu, pokušali smo i napravili smo, i ustanovili smo jednu nagradu, zove se „Vip poziva “, to je nagrada našeg sponzora, vrlo vredna, koja dovlači, dovodi i predstavlja nam te ljude koji žive u inostranstvu i koji tamo stvaraju, koji su jako uspešni.

I oni dođu na po jedno desetak dana u Beograd i urade i ostave nešto beogradskoj publici. Ja sad, onako *briefly,* mogu samo da se setim Gale Jovanović, Aleksandra Antonijevića, Aleksandra Neškova, Gradimira Pankova, Zorana Markovića. To su zaista veliki i značajni umetnici koji su dolazili na Beogradski festival igre i pokušali da podele nešto od svog znanja i sa decom i sa mladima, i sa mladim igračima. I sa, uostalom, svima, sa svima koji su bili zainteresovani da nešto čuju. Okrugli stolovi, radionice, sve organizujemo u toku festivala, i za novinare edukaciju, tako da ne kažu ples, nego umetnička igra. Znači, zaista imamo, ovaj, jedan širok spektar tih druženja sa važnim koreografima, od Kilijana, do ne znam, Mari Šuinar, i ja zaista…

Milan Lučić:

Samo, samo, hvala Vam, ja se izvinjavam.

Aja Jung:

I ovo poslednje, ja mislim da u današnje vreme ja zaista ne moram nikome da objašnjavam ko je Ohad Naharin, ko Dada Masilo, a ko je, na primer Sidi Larbi Šerkauji. To su gosti narednog festivala igre. Mislim, mladi gugluju ta imena i začas znate gde igraju, šta stvaraju, kakve nagrade i kakvu karijeru imaju iza sebe.

Milan Lučić:

Hvala vam svima puno, ovaj, ja opet imam tu divnu dužnost da gledam u sat. Mislim da je ovo bilo jedno dobro otvaranje ove velike teme. Žao mi je što nismo stigli do, ovaj, do… Znam, znam da ima, ali sam zamolio Željka, da bismo se držali ipak nekog sata, da prosto… Ovaj… Biljana hoće? Mora? Organizaciono? Kad završite? Aha, aha, organizacije, praktično… Rekoh, nisi valjda tražila protekciju. Hajdemo samo da završimo ovu raspravu. Želeo bih da napravimo možda i jedan mali uvod u narednu… Ali sam bio popustljiviji pred Biljanom, dvoumio sam se da l' da je propustimo. Stvarno vam jako puno hvala. Žao mi je, jer zaista mislim da je ovo jako koristan razgovor, da je bilo još jako puno tema, da smo samo malo zagrebali po površini. Mislim da tu ima jako puno priča, pogotovo o onome što se tiče kriterijuma. Moja, naravno, nadam se da je to probilo, da ja nisam zastupao tezu da festivali moraju da se okrenu komercijalizaciji, tržištu.

Mislim da to niko od nas u ovoj sobi ne misli, niti da je to neka preporuka, ali mislim da to možda nije ni loše da se, ovaj, nekako naglasi, da to nema, da je to potpuno besmisleno, kao i Zakon o… jednako kol'ko Zakon o javnim nabavkama, u ovom obliku. Hvala vam puno, prošli smo preko nekih zakonskih rešenja, preko nekih rešenja koja se tiču samih finansija i na kraju praksi, ali nadam se da će se ovaj razgovor nastaviti, hvala vam još jednom.

Biljana Srbljanović:

Je l' mogu samo sekunda jedan, praktična stvar samo? Prvo, hvala vam na divnom panelu i sve. Drugo, da vam kažem sad samo bukvalno pet minuta pauze zbog toga što suštinski nismo prekinuli da razgovaramo o ove tri teme, nego ovaj poslednji panel je panel o svim prethodnim panelima. Pa bih vas zamolila da samo, ono, par minuta, kol'ko da se priberemo i da odmah nastavimo, da sve što nismo rekli na prethodnim panelima zapravo na ovom poslednjem kažemo. Hvala vam. Milane, bio si najbolji.

(*smeh*)

IZAZOVI I REŠENJA U SEKTORU IZVOĐAČKIH UMETNOSTI (IV) – REČ IZVEŠTAČA

Ana Martinoli:

Gledam organizatori kad kažu da možemo da krenemo. Može? Možemo. Okej.

Dobar dan i od mene, dobrodošlli na poslednji panel za danas. Ja imam zadovoljstvo da sa najmlađim učesnicima ove konferencije danas, ako ne grešim, razgovaram o njihovim utiscima i o tome kako su oni razumeli današnje debate, šta bi oni zaključili o svakom panelu ponaosob, pojedinačno, kako vide neki budući razvoj svakog od ovih segmenata o kojima se danas razgovaralo i za početak bih želela da predstavim naše današnje učesnike. To su, ići ću redom, Ognjen Obradović, dramski pisac i dramaturg, asistent na Fakultetu dramskih umetnosti, Mina Ćirić, dramska autorka i rediteljka, Pavle Terzić, pozorišni reditelj i apsolvent na Fakultetu dramskih umetnosti i Uroš Ranković, student četvrte godine na Katedri za menadžment i produkciju na Fakultetu dramskih umetnosti. Svi od naših današnjih učesnika zapravo imaju jako lepo iskustvo u pozorištu, sa nekih raznih pozicija, tako da oni danas iako možda deluju kao studenti, u stvari pričaju kao mladi profesionalci u pozorištu. I krećemo od Pavla i Uroša, koji su danas imali priliku da prate prvi panel, on je nosio naziv „Izazovi i rešenja u sektoru izvođačkih umetnosti i institucionalna perspektiva”. Slušali ste Ivanu Vujić, iz Narodnog pozorišta, Mihajla Nestorovića, Narodno pozorište Sombor, Spasoja Milovanovića, Narodno pozorište Niš i Zorana Đerića, Srpsko narodno pozorište Novi Sad. Dakle za početak, šta je ono što biste vi nekome ispričali ko nije pratio panel, o čemu se govorilo, šta su bile glavne teze i šta je bila neka glavna tema panela koji je otvorio današnju konferenciju?

Pavle Terzić:

Pa, ja pre svega moram da se izvinim unapred, ako se slučajno desi da štucnem, jer sam izgubio bitku sa švedskim stolom i trenutno se jako loše osećam, kao da mi Osmi putnik raste u želucu, tako da, eto samo u napred, izvinite. Pa, pre svega, bilo je veoma interesantno, počevši od same činjenice da smo među prisutnima imali novog upravnika Narodnog pozorišta, tačnije v. d. upravnika, profesorku Ivanu Vujić.

Profesorka je na svoj dobro poznati način najavila svoje ambicije sa Narodnim pozorištem, kako ona vidi njegovu budućnost i, uglavnom, osvrnuo bih se samo na neke male stvari koje je ona spomenula, da treba neke stvari promeniti, neke zadržati, da bi želela da neguje tu neku malo stariju publiku koje Narodno pozorište ima, ali isto tako bi volela da, na jedan suptilan način, aktivira i mlađu publiku, nekim možda savremenijim tekstovima, nekim drugačijim pozorišnim formama i tako zapravo uvede jednu novu publiku koja bi tek trebalo da stasava u pozorištima. Isto tako je najavila da će otvoriti novu scenu Narodnog pozorišta. Ja sam, iskreno, kao i većina ljudi, smatrao, odnosno mislio, samovoljno zaključio, da će to biti čuveni Peti sprat, ali kao i uvek kada je profesorka u pitanju, nije, i drži nas u neizvesnosti, tako da ništa više ne znamo. Isto, još ne znamo ko će biti novi direktor drame u pozorištu, tako da, zapravo, ne znamo ništa. Drži i dalje sve u tajnosti.

Ana Martinoli:

Znamo da ima dobre volje, je l tako? To je ono što...

Pavle Terzić:

Ima, dobre volje, energije, i rekla je da će da unese ljubav, pozitivnu atmosferu u sve sektore i da će krenuti od podruma, pa da će stići do vrha, neba. To, tako, eto, to je profesorka. Ovaj, uglavnom, rekla je isto da će da napravi jedan centar za publiku, ovaj, odnosno stručni tim saradnika koji će razmatrati i razmišljati, u stvari, o budućnosti svih onih ljudi koji će dolaziti da gledaju predstave u Narodnom pozorištu, jer su oni ipak, kako ona to kaže, budućnost. Tako da bih ja sada prešao na gospodina Spasoja Milovanovića, direktora Narodnog pozorišta u Nišu. Konkretno, Spasoje je zaključio da je Narodno pozorište u Nišu sada na uzlaznoj putanji, zato što prošle godine, ja stvarno nisam znao taj podatak, al' sam se onako malo zabrinuo kada sam ga čuo, da su u toku prethodne godine imali svega 82 predstave za celu godinu. Ako uzmemo u obzir da, recimo, pozorišna sezona traje sa svim praznicima i letnjom pauzom oko 280 dana…

Ana Martinoli:

82 izvođenja svih predstava koje…

Pavle Terzić:

…izvođenja tokom cele sezone, tako da je to onako dosta jedna tužna informacija, ali Spasoje nam je rekao da već sada, u ovom trenutku, znači, sezona je počela u septembru, evo već sada u decembru se izvelo više od 82 predstave tako da je situacija pozitivna. Biće to sve kako treba, ja se nadam. Uglavnom, imaće gostovanje pozorišne predstave „Slikarke" u BDP-u i već imaju isplaniran budžet, ne, ne budžet, izvinite, odnosno spisak stvari, imaju spremno šta će se raditi tokom sledeće sezone u Narodnom pozorištu. I moram priznati da sam bio zaista srećan kada sam čuo, dobro, mislim, on je spomenuo neke ljude koji će raditi, za koje sam već navikao da čujem, Egon Savin, Jug Radivojević, Nikita Milivojević , al' mi je bilo drago kada sam čuo da će Jug Đorđević, moj kolega, stariji od mene koju godinu, raditi, jer to znači da se ipak daje prostora mladim ljudima, a mislim ipak da ne trebaju neki ljudi doveka da režiraju, treba i nama dati neki prostor, tako da, eto, to mi je bilo zaista drago. Ovaj, pa to je generalno što se tiče Spasoja, ne bih dalje prepričavao. Ovaj, što se tiče Mihaila Nestorovića, Mihailo nam je rekao da ne sme da se vrati u Sombor bez nekih stvari, ako ne čuje ovde direktno šta će se desiti, kako će se neki problem rešiti.

Ana Martinoli:

A koji problemi?

Pavle Terzić:

Pa generalno, sad sam hteo i da dođem do problema. Znači, problemi su generalno zajednički, znači, nedovoljno resursa, neadekvatna zakonska i druga pravna regulativa, zabrana zapošljavanja, što ja mislim da je generalno najveći problem, jer, mislim, ako uzmemo u obzir da će neki ljudi otići u penziju, a da na njihovo mesto mi ne možemo da dovedemo novog člana ansambla, to je onda zaista jedan veliki problem, ali isto tako su se spomenuli razni drugi problemi, a to je oko rasporeda proba, neadekvatnih uslova za iste, manjak budžeta, i onda su se stvarno neki ljudi javili sa nekim, kako da kažem, konkretnim pitanjima, stavovima, jer jednostavno, vrlo je teško stvarati predstavu u bezbudžetnim uslovima. E sad, uvek možemo da ostavimo to sve po strani i da kažemo da ipak je kreativnost presudna, ali opet mislim da neki dinar mora da postoji da bismo ipak nešto mogli da napravimo. Pa smešno, nije smešno, tužno jeste…

Tako da, ovaj, ja se iskreno nadam da ćemo moći danas da barem načnemo neke stvari koje će poboljšati celu situaciju i da generalno pričamo o svemu onome u šta mi sada, ovako, kao neki mladi stvaraoci, ulazimo i jednostavno da probamo da napravimo bolje uslove za barem naredne generacije ako već to nas ne ukači, tako da, posle možda, kada otvorimo diskusiju da pričamo o svemu, ali to je to, situacija je tužna, ali tu smo da je promenimo, pa ćemo da vidimo…

Ana Martinoli:

Uroše, ti si pratio isti panel, da li sad možda nekako možeš nekako da dodaš nešto što je za tebe bio utisak ili da nekako rezimiramo ovo o čemu Pavle priča?

Uroš Ranković:

Da, hteo sam zapravo da primetim, prva stvar, zanimljivo je bilo da je većina panelista bila u crnini, ovaj, ja se nadam da ta crnina ne obeležava budućnost i crnu sliku na pozorišnim scenama. Mi smo večeras, odnosno već popodne šareni, malo zeleno, malo crno. Šalim se, naravno. Ja sam hteo kao neko ko, kolega, kao producent da prokomentarišem, čitavo ovo stanje da se zapravo prvi deo panela malo izgubio u nekom prepričavanju i nekom elaboriranju nekih ne tako jasno definisanih stvari, tako da ću se možda iskoristiti terminologijom producenta, pa ću reći da je ono što je meni lično falilo da čujem, a to je da nijedan od ovih upravnika nije izneo nikakvu strategiju, u smislu funkcionisanja u socio-kulturnom ciklusu, odnosno, kakav je njihov plan. Bilo je ideja o tome da se krene i gospodin, odnosno direktor Narodnog pozorišta u Nišu je rekao da svako pozorište to treba da ima onog trenutka kada upravnik dođe na mesto upravnika.

Međutim, nisam čuo zapravo ništa konkretno i kakvi su to planovi u polju međunarodne saradnje, u polju pozicioniranja, dakle ne mislim ja na polju tržišta već u polju kulture i toga kako doći do nekih realnih, ostvarivih ciljeva kao što su publika, kreiranje i produkcija različitih predstava i tako dalje... Ali ja bih nekako ostavio ovaj moj deo za otvaranje debate jer mislim da je ovde ostalo dosta prostora za to i da smo nekako načeli tu lavinu, što je sasvim solidno i okej da nastavimo da se kotrljamo sa tom lavinom jer ćemo doći do nečega što može da bude konstruktivno.

Ana Martinoli:

Mina, ti si imala privilegiju da pratiš drugi panel Izazovi i rešenja u sektoru izvođačkih umetnosti i nezavisna scena, najavljeni učesnici su bili Milena Bogavac, Reflektor teatar i Šabačko pozorište, magistar Marijana Cvetković, Stanica Beograd, Dijana Milošević, Dah teatar, Boris Mišković, Beoart, Milan Vračar, asocijacija Kulturanova i moderatorka je bila Jelena Kajuga ispred Bitef Dance kompanije. Koliko sam shvatila, ja nažalost zbog predavanja na fakultetu nisam imala prilike da pratim ovu debatu, ali shvatila sam da je bila vrlo emotivna, ili dinamična ili možda neka treća reč?

Mina Ćirić:

Možda neka treća reč. Ovaj, da. Pa, učesnici su spo minjali da imaju 7 minuta za, da im je predloženo 7 minuta za izlaganje, nije sad ni važno, to sad nije, to se ispostavilo kao netačna informacija, ali nije sad to ni važno. Hoću da kažem, nama je predloženo 7 minuta za, ovaj, sumiranje panela i, nažalost, meni to deluje kao čitava večnost, kada je u pitanju ovaj panel. Ovaj, ali, dobro da počnem sa nekim lepšim stvarima. Panel je otvorila Minja Bogavac, to jest ona je prva pričala, ovaj, i sad ona ima to iskustvo koje je, sa jedne strane sa nezavisnim Ref lektor teatrom i sa institucionalnim Šabačkim pozorištem. Ona je rekla nešto sa čime se ja verovatno slažem i što mi je drago da je pomenula, a to je da je određena privilegija nezavisne scene što smo naučili da budemo fleksibilni, dostupni i da se snalazimo i da određene nedostatke, možda u budžetu, pretvorimo u estetiku i nemam utisak da je to vezano samo za njenu estetiku već i da je to nešto što možda može da nas natera na nešto što je jako važno, a to je da bude bitan sadržaj, i da bude bitna, mislim, aktivističke teme, aktuelnost i da se ne razmišlja toliko o, ne znam, scenografiji, spektaklu, šta je već navela. To je bila, dobro, to sam ovako htela da otvorim nečim što je Minja rekla, da, nečim pozitivnim. Da, Marijana Stefanović, ne, Marijana Cvetković izvinite, je pričala o, uopšte da je koncept kreativne industrije problem, pa za to bih volela isto možda kasnije u diskusiji, dobro, da, da prvo izložim.

Ana Martinoli:

Kako god da se ti osećaš komforno i ono što su tvoji utisci, dakle, nemamo nikakav, nemamo neku strukturu koja je obavezna. Tako da, ako je sad mesto da se o tome progovori, mislim ja sam možda napravila mali faul, nisam pomenula dakle da je današnja konferencija počela jednim malim performansom, ako mogu tako da kažem, nezavisne kulturne scene i tu su zapravo iznete, izneti su prosto neki stavovi, koji su vezani za odnos nezavisne scene, koncepta kreativnih industrija, da li tu uopšte postoji neka veza i tako dalje...

Tako da bi bilo super da se posle, pošto vidim da u publici ima, ovaj, predstavnika, da se uključimo u debatu da vidimo, osim problema, da li postoji nešto što je važno i korisno, između ostalog, za nezavisnu kulturnu scenu, što može da proiziđe iz ovakvih razmena iskustava i iz ovakvih, na kraju krajeva, događaja kao što je bila ova konferencija danas, ali, ja sam te prekinula…

Mina Ćirić:

Pa da, ili to, mislim ne osim problema, nego možda čak i da se konkretizuju problemi, to bi isto bilo dobro. Zato što, vezano upravo za to, kreativne industrije, ja nisam sigurna ali u jednom trenutku mi je delovalo kao da je možda taj termin problem, ili šta god, zato što samo ne bih volela, ja kao neko ko je diplomirao dramaturgiju i ko je, mislim, trudim se da, da radim, radim sve i svašta, imam predstavu koja mi se igra i u Ustanovi kulture „Vuk“, a mislim, delim svaki dan prostor i sa nekima od vas iz Stanice, u Magacinu, vežbam dosta i radim i u „Krsmancu“ predstavu, i tako, radim na sve strane, prosto, ne biram, gde god imam prostor, radim. Volela bih da znam da li, da li onda možda treba da smislimo neki drugi termin, da to ne bude kreativna industrija zato što, ako je problem, mislim, hoću da kažem, uveravam vas da ni ja ne želim da se bavim nečim što je kao, ne znam šta, industrija, ili što bi se, što je nešto što se štanca ili ne znam kako to da kažem, ovaj, ostaje da je to umetnost i pa, samo me zanima. A ne bih da dođe do one zamene teza da kao, smo mi sad neki umetnici koji nešto umetničarimo, jer kao ja sam završila šta sam završila i jeste to posao, pa bih volela da znam šta je konkretno problem u tome, nisam baš razumela šta hoćemo, a šta nećemo. Ja nisam ponela onaj papir koji ste Vi podelili, ovaj, uzela sam nekoliko komada, super su fotke one pozadi. I da, zato što, eto, to, to bih volela da znam. Kao, to mi je posao, pa samo ne bih da dođe do one zamene teza da onda, onda zato što se to posebno nadovezuje i na onu priču da se nezavisna scena, da na nezavisnu scenu gleda kao na nešto niže od institucionalnih pozorišta ili scene. Ovaj, zato što, samo da ne dođe do toga da mi sad ovde kao hoćemo da to bude neka čista umetnost, a da to ne bude umešano ni u šta i ne znam, zato što s jedne strane, želite saranju s institucijom, s druge strane ne, s treće strane... Nisam sigurna, kako Vama odgovara.

Ognjen Obradović:

Pa hajmo posle.

Ana Martinoli:

Ja bih volela da, da prođemo krug, ali svakako ostavljamo veliki prostor za debatu jer nam je ova završna, tako da bi bilo super da čujemo s obe strane mišljenja. Pa, možda da Mina završi, pa onda, tek smo na drugoj učesnici.

Mina Ćirić:

Pomenuto je i da, dobro, to, to i jeste problem, da kao promišljanje uslova rada sa ljudima koji nemaju veze sa kulturom, to je isto izneto kao problem, slažem se i mislim, takođe, da je ova konferencija bila super prilika za to, zato što ne z nam da li ovde ima ikoga ko nije bar na neki način umešan u kulturu. Tako da je to isto, ovaj, bilo, bio dobar slučaj, mislim, dobar, dobra prilika... Dobro, otprilike je to to. Prešla bih na Dijanu Milošević. Ono što, ne znam, što bih... Tu je, tu je bio neki problem oko, mit oko masovnosti publike, pa da... Nisam ni tu sigurna šta je značilo da se, da ne treba da se radi na punjenju publike nego da se komunicira sa određenom publikom. Naveden je Grotovski koji je radio za tri gledaoca i Marina Abramović i tako dalje ovaj ... Pa me isto tako zanima šta to znači, zato što kao, po događajima nezavisne scene primećujem u poslednje vreme, odnosno imam utisak kao da se kreće taj isti krug ljudi, kao da izvodimo svi jedni za druge, pa bih volela da znam šta učesnici misle o tome. Isto kao, pomenut je i mit o mladim ljudima, kao da je to neko, ne znam, omalovažavanje. Kao da, kad govore o nezavisnoj sceni, ljudi misle da se radi samo o nekim mladim ljudima, pa su učesnice rekle da, eto, nisu samo mladi ljudi u pitanju, pa me isto tako zanima zašto je to uopšte problem. I ne znam, da li možda sad ovo da ostavim ovako pa da nastavimo ili…

Ana Martinoli:

Da, možda da imamo prosto vremena za odgovor ali znači ako sam dobro shvatila...

Mina Ćirić:

Slažem se, da obrnemo krug.

Ana Martinoli:

Da, okej.

Mina Ćirić:

U suštini, verovatno imam hrpu pitanja i drago mi je što ste ostali, neki od vas, tako da možda možemo i da iskoristimo ovo da se nastavi nešto i nešto konkretizuje. I tako...

Ana Martinoli:

Mhm, debata, okej. Hvala Mina. Ognjen je imao priliku da prati poslednji panel koji...

Ognjen Obradović:

Tako je.

Ana Martinoli:

... koji se upravo završio. Kakvi su utisci i kako bi nam rezimirao ono što smo mogli da čujemo, šta su problemi i šta se možda mapiralo kao nekakva mesta na kojima može da se radi u budućnosti da bi se prosto taj sektor ojačao i bolje pozicionirao na tržištu?

Ognjen Obradović:

Pa, hoću prvo da se zahvalim svojim panelistima što su bili lak zadatak. Ja neću ići hronološki. Pokušao sam za ovo kratko vreme da izdvojim nekakve teme koje ja smatram da su važne da su pokrenute tokom ovog panela. Dakle ono što bi bio zakonski okvir, od čega je i Miki počeo u kafkijanskom tonu sa onom situacijom o zakonu o tenderima je l' tako, ne znam da l' sam ga dobro definisao, kada je zapravo morao da raspiše tender za žiri. To je samo jedna od tih situacija, bizarnih, na koje zapravo neadekvatan zakonski okvir, kako je Andraš to kasnije rekao, koji je pisan za puteve, a ne za pozorište, u stvari navodi ljude koji se bave pozorištem da se bore sa nečim na šta ne bi trebalo da odlazi njihova energija primarno.

Pored tog, drugi ozloglašeni zakon, više puta pomenuti je ovaj zakon o zabrani o zapošljavanju, koji takođe sprečava da se podmlade ansambli, a znamo koliko je to važno da bi mogao bilo koji dramski, dobro, kada su institucionalna pozorišta u pitanju i festivali, pre svega je to dramski repertoar, klasični, da bi mogao da se upotpuni. I Nemanja se tu, Nemanja Ranković se složio da se ne može pozorište, da se ne mogu festivali svesti na ekonomsku dimenziju. Dakle, ta težnja da, da zguramo sve u eksel tabelu, zapravo je kontraproduktivna kada je nasilna i kada je preterana, ako govorimo o pozorištu i o festivalima. Ja sad koristim ovde pozorište kao najširi termin, a zapravo festivalske politike su u stvari moja tema. Mimo problema o finansiranju, i Jelena ispred Bitef teatra i Andraš su istakli da je pored toga jako važno da postoji nekakva vizija i duh festivala, koji negde može da nadomesti manjak sredstava. Aja Jung, ispred Festivala igre, Beogradskog festivala igre, skrenula je pažnju na to da tokom raspodele sredstava se mora voditi računa o tome kog je ranga i uticaja vrednosti određeni festival i po njenom mišljenju, sredstva se često dodeljuju, u istom su košu neki, neke smotre, po njoj amaterski festivali zajedno sa, na primer, Beogradskim festivalom igre, i da onda na uštrb kvalitetnih sadržaja, zapravo taj kolač koji je ionako mali se deli na previše delova. Pored zakona, ono što ovo vreme neoliberalnog kapitalizma donosi je traženje sredstava na nekakvim drugim mestima. Donosi nam zapravo još jedan izazov, a to je neprestano pisanje projekata i traženje sponzora, pa je Andraš tu duhovito primetio da su se nekako i festivali i pozorišta dobrim delom sveli na neke kancelarije za pisanje projekata, za šta u stvari, većina pozorišta i festivala i nemaju obučene kadrove. To je još jedan od tih delova koji su neophodni, ali gde se engergija zapravo previše rasipa. Pored ovih pomenutih momenata, dugoročnost je zapravo, to jest dugoročno planiranje, a tu sad uzevši u obzir i zakon i finansije, jeste ono što se nameće kao jedan od velikih problema. I tu nas je Jelena uputila, barem mene prvi put, u to da postoji razlika čak i kad dobijete isti novac između onoga šta je njegova realna i njegova nominalna vrednost. I sad, recimo kada je Bitef u pitanju, vrlo je važna mogućnost da bi bio prisutan na međunarodnom planu, a o tome je i Aja Jung kasnije govorila, da ona kada odlazi da predstavi u nekim relevantnim centrima svoj festival, da ona mora da ima gotov program da bi uopšte ostala u tim okvirima, da se mi negde ovde lokalno ili barem regionalno razumemo, da znamo da novca nema, ali da to stvara prepreku kada je međunarodni momenat u pitanju. Sponzorstva su takođe bitna tema, dakle to je, to su dodatni izvori finansiranja koji nemaju veze sa onim što festivali dobijaju od države i tu se razvila jedna mala debata, između Jelene i Aje. Jelena smatra da bi velike kompanije, ako bi dobile neku vrstu priznanja za to što su uradili, što su donirali novac, da bi imali neku vrstu zahvalnosti i satifakcije i da bi im to društveno priznanje bilo dovoljno; s druge strane, Aja je pragmatičnije bila okrenuta u svojim stavovima tome da oni ipak očekuju nekakve brojke, press clipping, vidljivost, da je za njih u stvari festival, to jest svi festivali, su neka prilika da doprinesu sopstvenom imidžu i jedan, hajde tako da kažem, potentan PR-ovski u stvari materijal. Pored toga, ja bih završio onim što bi bile dodatne vrednosti festivala. Kada smo pričali, sad sam se setio toga, hajde malo ću napraviti digresiju u odnosu na ovu sopstvenu strukturu. O okruglim stolovima, Andraš je recimo rekao da su okrugli stolovi postali mesta gde se zapravo glumi da se nešto dešava i da je to forma koju treba ispuniti, ali zapravo suštinski tu nema razmene mišljenja. S druge strane, u nekim malim, manjim sredinama, kao što su Užice odakle ja potičem i mogu to da potvrdim i kao publika, Nemanja je rekao da se veliki broj ljudi, to je činjenica, 150-200 okupi na tim okruglim stolovima. Ja mislim da su oni važni za tu lokalnu pozorišnu zajednicu i za taj festival.

Dakle imamo tu zapravo dva suprotna primera. Bitef radi na tome da stvori, to nam je Jelena pričala, te nekakve dodatne vrednosti i da neguje umetnike, da ih zapravo, pošto ima za to mogućnost, stavi u neki međunarodni okvir. Onda je Ana Maričić postavila pitanje, koje je šlagvort bilo Aji Jung, da nam kaže kako i Beogradski festival igre zapravo vrlo predano radi i na promociji umetnika koji potiču odavde, to je mislim nagrada koja se zove Vip poziva. Eto ga, u imenu nagrade primer jednog sponzorstva i pored toga tokom čitave godine organizuju se zapravo programi, koje relevantni umentnici koji dolaze iz inostranstva vode u Kolarčevoj zadužbini. Aja je spomenula neka važna imena. To su radionice i masterklasovi koji su besplatni za učenike koje, za učenike baletskih škola i pretpostavljam za sve one koji se na ovaj ili onaj način bave umetničkom igrom. Eto, ja bih završio ovom sintezom, a posle možemo...

***Neko iz publike:**

Pardon samo, nije Kolarčeva zadužbina, nego Kolarčeva ulica.

Ognjen Obradović:

Aha, dobro, hvala. Izvinjavam se.

Ana Martinoli:

Hvala na korekciji. Mi imamo do kraja ovog panela, kako su mi rekli, još petnaestak minuta. Ono što iz ovih dosadašnjih vaših rezimea i panela možda možemo da izvučemo kao nekakve oblasti, teme za razmišljanje, verovatno ovo neće biti ceo spisak ali nekako sam se trudila da napravim neke celine, dakle, pre svega fokus na kontinuitet odnosno mogućnost dugoročnog planiranja, različite oblike finansiranja, zatim okvire koje pružaju zakoni, odnosno nekakva šira kulturna politika, briga o specifičnostima projekata, dakle da ne možemo svi biti na isti način tretirani posebno kada je u pitanju finansiranje, zatim neophodnost dodatne edukacije, možda čak samo pre svega sa fokusom na nekakve administrativne zadatke, evaluacija, pitanje razvoja publike i pitanje međunarodne saradnje naspram podsticanja i nekakve brige o razvoju scene unutar lokalnih okvira.

Mina kada je pričala, onda je pomenula da ono što je bilo sa drugog panela korisno, to je, između ostalog, taj kvalitet fleksibilnosti i razvijanja nekakvog diverziteta izvora finansiranja, što jeste jedna od važnih tema. Dakle ne može se oslanjati samo na jedan izvor prihoda, pa bilo da je on samo sponzor, ili samo država, ili samo grad. Pa me zanima da li samo možete u jednoj ili u dve rečenice razmislite i kažete šta bi sa vašeg panela bilo korisno za druga dva panela kao nekakva prednost.

Znači ovo, to je ovo što je Mina rekla. Dakle, ona je negde mapirala fleksibilnost i diverzitet finansiranja. Da li postoji nešto sa vaših panela što biste rekli ovo je korisno za druga dva, da usvoje, da razmisle o tome, da na to obrate pažnju?

Pavle Terzić:

Pa ne znam , ja bih pokušao sada zapravo sva tri panela da spojim u jednu zajedničku konstrukciju i sad ću početi obrnutim redom. Kada su recimo festivali u pitanju, kao primer ću uzeti Sterijino pozorje, zato što na to, barem ja, gledam kao neki Sveti gral, kao neki festival na kome sam i kao student odrastao i svake godine ga posećivao. Nažalost, nisam imao priliku da posetim festival u Užicu, ali se radujem i njegovoj poseti. Ali zašto Sterijino pozorje, zato što je Sterijino pozorje u svom programu ima to čuveno Sterijino pozorje mladih i mi nekako kao mladi stvaraoci kada dođemo na to Sterijino pozorje mladih, kad dobijemo te akreditacije, mi se osećamo kao da smo na krovu sveta, kao da smo se kvalifikovali za taj neki završni Grend slem turnir, a zapravo nismo ni na ATP 250. I zapravo mislim da bi to Sterijino pozorje mladih trebalo da bude jedna zdrava početna baza za buduće stvaraoce i za buduće ljude koji će kreirati svoje predstave u okviru Sterijinog pozorja. Mislim da bi možda koncept samog Sterijinog pozorja, tačnije za mlade, ovaj mogao da se digne na jedan viši nivo. Da na njega ne dolaze samo glumački ispiti. Ne zato što su oni loši, oni su vrlo vešto i mudro napravljeni, neki duhoviti, neki malo tužnjikavi, ali su to kvalitetne ispitne vežbe. Ali ipak je nešto kada se napravi pozorišna predstava ili rediteljska vežba na prvoj, drugoj godini, ipak nekako zajednički rad kolega sa dramaturgije mene ili mog kolege sa režije, kao i glumaca sa kojima smo stvorili taj proces, stvarali taj proces. I onda bi možda mogla da se napravi, jer cela, celo Sterijino pozorje mladih prođe manje više u nekom revijalnom maniru, da mislim, većina ljudi tu dođe i mislim ono, da eto tako kolokvijalno se izrazim da se zeza, da se šetka po gradu, poseti neku predstavu i da uživa. A kad bi se možda celom tom Sterijinom pozorju mladih dao jedan veći, širi, obimniji kontekst onda on možda bude, ne takmičarskog karaktera, ali da postoji možda neka komisija koja bi vrednovala najbolju predstavu, pa joj možda dala šansu da sledeće godine u produkciji Sterijinog pozorja stvara predstavu za ono sada, veće Sterijino pozorje. Možda bi to moglo da stvori neku priliku za mlade stvaraoce da dođu i do tog velikog Sterijinog pozorja, ne pričam sada konkretno samo o Sterijinom. Ja sam se uvek zapravo pitao kako se vrše selekcije za velike festivale, ko tu odlučuje, ko sastavlja taj tim ljudi, ko poziva određene predstave na festival. A sad bih zapravo to spojio sa prvom tačkom, odnosno sa mojim panelom, jer mislim da je veliki, ne mogu da kažem propust, ne mogu sebi da dozvolim da kažem tako jaku reč, ali mi je krivo što u domaćim pozorištima ne viđam mnogo domaćih tekstova, domaćih autora.

Neke scene u Beogradu, nema potrebe da ih imenujem, svako od vas zna koja sve pozorišta imamo u Beogradu i dobro znate koje scene opet da se žargonski izrazim, bleje prazne. Mislim, imamo scenu stvarno, na kojoj se odigra 3 predstave mesečno, a to pozorište vrlo lepo funkcioniše i apsolutno bi moglo da da prostora nekim mladim ljudima da tamo rade svoje diplomske predstave, ne samo rediteljske vežbe, nego i glumački ispiti, nešto. Jednostavno na jedan malo humaniji način da se uvedu svoje kolege koje bi jednog dana trebale da stvaraju.

Tako da eto, mislim kada bih rekao nešto me, što bih najviše voleo da se desi sa prvim panelom, to je više domaćih pisaca, jer nemam ništa protiv Hamleta, Brehta, Joneska, ali bih voleo da znam, isto tako, recimo kad se odluči da se radi Hamlet po 150. put za ovu istoriju koju imamo, mislim zbog čega baš sada, u ovoj situaciji? Mislim, jer ne mislim da predstava može da se pravi samo tako, ne pravimo pozorišnu predstavu da bismo nasmejali publiku ili da bismo je rastužili. Okej, to su naravno neke tercijalne stvari, ali svaka predstava treba zapravo da ima kontekst odnosno zašto ja sad ovo radim i u kom kontekstu ja želim taj dramski tekst da postavim. Mi zapravo kao stvaraoci, a pogotovo mi kao mladi stvaraoci, treba da pošaljemo neku poruku, da se opet sada vratim, šta mi zapravo želimo da kažemo. I onda smo se, recimo tu sreli sa raznim problemima kako, u Sloveniji recimo, glumac ne može da ode sa probe, ako ima pomenuto snimanje. Pa jeste, ali glumac u Sloveniji ima mnogo veću platu. Evo, iskren da budem, ja ne bih voleo, daj Bože da režiram u svom (evo, završavam), voleo bih da režiram u svom životu ne više od jedne-dve predstave godišnje, ako uopšte budem imao prilike i za to, jer smatram da mi nemamo šta više da kažemo, ako uzmemo u obzir da moramo da se pripremimo za proces, da taj proces traje i manje-više istrošimo svoju energiju, al' smo uslovljeni da radimo upravo zbog preživljavanja, zbog onoga što zapravo, uglavnom sad da ne dužim, to sam hteo zapravo samo nekako da uvedem u korelaciju Sterijinog pozorja mladih, sa mladim ljudima koji trebaju da zapravo dođu na ovu scenu da bi to možda zapravo bio jedan dobar početak. Izvinite što sam malo odužio.

Ana Martinoli:

Uroše, da, definitivno moramo da budemo efikasniji da bismo ostavili vreme za makar kratku debatu, Uroše, šta misliš da bi sa tvog panela bile dobre poruke za druga dva panela?

Uroš Ranković:

Pa svakako da sumiramo, jeste neka vrsta umrežavanja koju su pomenuli kao jednu od glavnih karakteristika svog funkcionisanja. Mislim da je to dobar primer da su neka pozorišta bolje umrežena od drugih. Zato ja to kažem tako, že lim da ovo bude neka vrsta kritike, da se to ne radi dovoljno, da se umrežavaju uglavnom neki centri i veće pozorišne kuće, tako da to bih izdvojio. I svakako ono što fali je što drugi, druga dva panela imaju nekako funkcionalnije, u svojim sistemima funkcionisanja, jeste saradnja sa nezavisnom scenom. Direktor Srpskog narodnog pozorišta u Novom Sadu pomenuo je da su na određeno vreme imali saradnju sa nezavisnom scenom, da se to pokazalo kao loše, i samim tim mi sada nemamo nešto što je jako značajno za moje kolege i lično mene, a to je forum za ples koji je postojao nekada na toj sceni, a da se sada prosto izbrisalo sa institucionalnog nivoa, tako da se ovde, sa ovog našeg panela postavlja pitanje da li onda treba da postoji saradnja između nezavisne scene i institucionalne, kako se to već zovu, više ne znam ni ja na kom nivou, saradnje i kome mi to onda predstavljamo?

Da li onda izlazimo na festivale da pokažemo na nekom širem planu kako se ne slažemo ili ostajemo ovde da o tome razmišljamo samo u svojim glavama?

Ana Martinoli:

Mina, ti si već dala otprilike delić ovog odgovora u svom prvom izlaganju, je l‘ ima nešto što bi dodala? Dakle, šta sa tvog panela druga dva mogu da nauče, prosto, šta su neke dobre prakse nezavisne scene koje bi možda mogle da se iskoriste za druga dva?

Mina Ćirić:

Pa dobro, zaista sam dala delić odgovora sa time, da ne ističem suštinu i tako dalje. Ne, mislim samo, svakako, kao, zato što jedna stvar je saradnja, a druga stvar je to finansiranje. Svakako treba da postoji i jedna i druga scena, i nezavisna i ova institucionalna, ali ovaj, da, eto, ne znam, zanima me to kao kako nezavisna scena nije pokrenula to pitanje o finansiranju, o konkursima na kojima se sve isto... Mislim sa kojima se finansira sve jedno s drugim, sa kojima je sve u istom košu i tako dalje. Molim?

(pitanje iz publike, bez mikrofona)*

Mina Ćirić:

Da, ali na sledećem panelu.

Ana Martinoli:

... ali preokrenula je u praksi, koliko ja znam, neka to bude vaš komentar.*

Mina Ćirić:

Vi ste, i takođe moram da se izvinim, zato što, Milan Vračar je izneo par pozitivnih stvari koje sam ja zaboravila da napomenem, a i vezano je za finansiranje, pa ću sad da se ispravim, u izlaganju nisam sve rekla.

Izneo je da se od prošle godine uveo konkurs za režijske troškove i da su pokrenuti forumi za kulturu koji predstavljaju mesta susreta vlasti i scene, i izvinjavam se što nisam to navela odmah kad sam iznosila sadržaj, ali možda je bolje kao odgovor na ovo pitanje u stvari.

Ana Martinoli:

Da. Hvala Mina. Ognjene?

Ognjen Obradović:

Pa ta sposobnost da skupe novac iz različitih izvora, jedan vrlo samosvestan odnos i sve zapravo u tome u kom se kontekstu nalaze, s jedne strane, a s druge, ono što je važnije to što su insistirali svi da u tom slučaju ne mora da trpi ono što je vizija i koncept festivala, da je to na prvom mestu.

Pavle Terzić:

Imam, evo samo kratko, 30 sekundi.

Ana Martinoli:

Jedna rečenica.

Pavle Terzić:

Jer sam, nisam ništa rekao za drugi panel, a nekako zaista imam potrebu zato što jako se nekako sad tužno osećam jer ispada kao da sa ove strane napadamo, napadamo, napadamo, a zapravo…

Ana Martinoli:

Pa ja nemam utisak da napadate.

Pavle Terzić:

Onda sam ja pogrešno protumačio, ali jednostavno mislim da smo svi u istom timu. I mislim, ovo me nekako podseća na dramu Fernanda Arabala kad se sretnu dva vojnika, i sada kaže vojnik: „A zašto ti ratuješ protiv nas?“ , odgovor je: „Pa zato što su nam rekli da ste vi olo$“, „Pa čekaj, pa i nama su isto rekli da ste vi olo$“. Ne, mislim, nisu oni u drami rekli da je on olo$, nego sam ja sada opet malo žargonski rekao. Ali ispada kao da smo mi za jedno, a nezavisna scena za drugo. Ja sam iskreno ni za nezavisno ni za zavisno, nego za pozorište, a pozorište zapravo nema nikakvu... Pa mislim, i Aleksandar Popović je napravio svoje pozorište u svojoj kući, pa da I bismo mogli da kažemo da je to nezavisna scena ili institucionalno pozorište? Tako da, sve je isto jednostavno, ne trebamo uopšte da tu sad kao dva prsta, jednostavno smo u ovome zajedno i to je ono, kao, tu smo zbog više stvari, zbog pozorišta.

Mina Ćirić:

Sve se slažem. Zato sam ja bukvalno na početku imala taj mini uvod o tome ko sam i šta trenutno radim, i kako se trudim da sam, da budem na sve strane i kako jesam, htela -ne htela na sve strane, ovaj zato što baš tako (pliz, nemoj) nije kao da napadam, prosto me samo zanima. Meni je krivo što smo možda mogli više da pokrijemo za vreme tog panela, zato sam to pitala, prosto i mene zanima, pa zato. Ništa drugo.

Ognjen Obradović:

Ja se slažem, samo, voleo bih da bude jasna i moja pozicija da je solidarnost i dijalog ono što nam je definitivno potrebno i mislim da oko tog zaključka smo svi usaglašeni. Ali takođe ne bih zanemario i ne bih uskratio nekome pravo da problematizuje kontekst u kome se n alazi, to je takođe od ključne važnosti. Bio to kontekst ove konferencije ili kontekst u kome nastaju predstave, mislim da je to takođe od izuzetne važnosti.

Ana Martinoli:

Slažem se.

Ognjen Obradović:

Možda se atmosfera zaoštrila u drugom panelu, pa je previše otišlo na tu problematizaciju, ali ne mislim da je to nebitno.

Ana Martinoli:

Ne, naprotiv. Da, imamo 5 do 10 minuta. Tako je, da, dakle ovde prosto postoji drugi program inače bismo mi vrlo rado ostali mnogo duže, jer očigledno ima dosta pitanja na koja bi voleli da svi možda dobiju odgovore, pa eto. Hajde da probamo da efikasno iskoristimo. Marijana je možda htela malopre, je l' si raspoložena da se uključiš? Aha, dobro. Jelena, onda pa Marijana. Brzo! Evo je Marijana, evo je Jelena u trećem redu.

Jelena Kajgo:

Evo, ja ću se stvarno truditi da budem kratka, mada sam dobila već kritiku da sam dugo pričala i na prethodnom izlaganju. Ja mislim, samo mi isto ostaje potreba da ja prokomentarišem taj drugi panel koji mislim da je ostao najmanje shvaćen i to sad je vrlo očigledno. Mislim da ta kontribucija Marijanina je zaista bila jako korisna, da se problematizuje ovo što je sad Ognjen isto vrlo tačno rekao, da se problematizuje kontekst u kome se sve ovo dešava. Znači, ono što mislim da je sada, kako da kažem, vrlo pozitivno u odnosu na Savet i organizatore ove konferencije, Andreja i Biljane, jeste to što su uspeli da problem kulture podignu na taj nivo, da kažem, predsednice Vlade. I to njeno prisustvo, sad da kažem, jeste pozitivna stvar da se sad, kako da kažem, jer zapravo taj problem kulture nije se tretirao na tom nivou vlasti. Isto tako je meni pozitivno to što su oni iskoristili tu priliku koju su dobili da se bave sistemskim, sistematičnim rešavanjem problema ljudi u kulturi. Znači nije to, sad postoji neki fond pa ćemo mi to da podelimo nekim svojim drugarima, nego zaista su ušli ozbiljno u to da se bave nekim problemima. Ali ono što oni rade jeste da se bave kulturom, a ne, po meni znači kako da kažem, a ne kulturnom industrijom ili kreativnom industrijom i onda se ja tu skroz slažem sa Marijanom da je meni isto problem, vrlo problematičan taj pojam. A ja mislim i na, po načinu kako se koristi taj pojam da je prosto vrlo, ne postoji konsenzus i razumevanje o čemu se radi, zato što između ostalog, kulturna i kreativna industrija se ovde sve vreme koriste kao sinonimi, a u pitanju su potpuno dva različita pojma i oni zapravo i dolaze iz tog jednog neoliberalnog kapitalizma, i ja zapravo, možemo mi da kažemo što je potpuno u redu, pragmatično, nije bitno kako se to zove, hajde da kao iskoristimo tu priliku da poboljšamo naše, daj ljudi solidarišite se,

dobili smo sad priliku, možemo da menjamo sistem, nije bitno kako se to zove, ja se slažem i sa tim pragmatičnim stavom, ali opet mislim, možda nije danas, ali da se načne i ta tema da li to što mi radimo zapravo želimo da se zove kulturna industrija? I samo, evo, još malo znači, to industrija je zapravo iz engleskog koji uopšte ne znači to što znači, ovaj, u srpskom. Ja mislim, recimo jedan primer, mi kao Bitef već imamo iskustva saradnje sa ovim savetom i sa kabinetom premijerke i ja moram da kažem da su pozitivna iskustva, ali ono kako se priča o Bitefu u tom kontekstu jeste ne kao deo kreativne industrije, nego kao kreativnog potencijala i mislim da je možda to tačnije, možda bi oko toga... Mada je sam, da kažem, termin problematičan u smislu što zaista može u nekom dugoročnom smislu da dovede do toga, ovo što je Marijana vrlo dobro rekla, da kultura bude zapravo na tržištu. I moram još evo samo jednom da kažem prosto i da pohvalim Janu, koja je zaista dala veliki doprinos celoj konferenciji, u smislu nekog polemičkog tona.

Ana Martinoli:

Hvala Jeleni na ovim pojašnjenjima. Ja osećam potrebu s obzirom da se Marijanino ime dosta puta čulo, da možda Marijana bude završna reč ovog panela i da možda eto neke stvari koje mogu da, ako možemo da probamo da ih prosto dotaknemo u par rečenica pre nego što napustimo salu, hvala Marijani što je sa nama ostala do kraja svakako.

Marijana Cvetković:

Hvala ti, ne znam da li ću baš uspeti da sumiram sve, ovaj, verovatno neću, ali pošto je nekoliko puta bilo pomenuto to što sam govorila, evo možda u 2-3 minuta samo da još nešto kažem. Dakle, moja ideja je bila da prokomentarišem kontekst u kome je organizovana ova konferencija i to diskurzivni frejm koji joj je dat kroz pozadinu koja definitivno tu stoji, a to je savet za kreativne industrije i način na koji se taj Savet konstituisao i način na koji se on artikulisao i sam sebe na određeni način definisao. To se može videti na vebsajtu i to je, evo možete svi da pogledate, kako se zapravo priča o njegovoj ulozi i o coljevima njegovog delovanja. To je po meni bilo bitno zato što se, između ostalog, skup zove i izazovi, dakle, „Izazovi i moguća rešenja“. Za mene je to jedan veliki izazov za čitavu kulturnu javnost, da shvati, da promisli, razgovara i shvati da li želi da krene putem industrije, putem tržišta, jer industrija u ovom kontekstu znači tržište i profitabilni rad, kao princip, kao vrhovni princip funkcionisanja ili želi da se odvoji od kulturnih industrija koje svakako postoje, imaju svoje probleme, njima se treba baviti, pripadaju sektoru ekonomije, ali i drugim sektorima. I razlog zbog kojeg sam ja, kao i moje kolege sa nezavisne scene, odlučili da učestvujemo u ovome je zbog toga što ovo smatramo javnim prostorom, javnom sferom koja nam daje priliku da razgovaramo o ovim temama, po meni važnim, sa kolegama iz drugih sektora, iz drugih institucija, iz drugih oblasti. Dakle, to je bila, to je bio javni pros tor u kome smo mi stupili u dijalog sa različitim akterima drugim, razmenili mišljenja, složili se ili se nismo složili. I taj prostor javnosti smo želeli da iskoristimo, između ostalog i zbog toga što prilike za razgovor sa kolegama iz

javnog sektora su veoma malobrojne, veoma su retke i shvatam i danas koliko ima puno tema o kojima se mora i dalje razgovarati. Jedna od stvari je upravo taj polu-shvaćen, neshvaćen ili shvaćen koncept da je nezavisna scena i javni sektor, da su veštački podeljene, da je to nešto što se sistematično radi već duže vremena, kroz različite politike, stvarajući zapravo taj prostor, taj utisak da smo mi nešto različito, da imamo vrlo različite poglede na svet i umetnost i da sad mi treba nešto da se preko nekakvih taraba dobacujemo i takmičimo ko će da bude glasniji ili ko će da bude u pravu. Dakle, to je bio moj motiv, zašto sam na onaj način problematizovala ova važna pitanja i zbog čega iz tih mojih napomena ili predloga za teme zapravo proističu takođe i rešenja, vrlo konkretna rešenja, a rešenja su konkretne teme i pravac razgovora o tom problemima za ubuduće, kako bi se stvar u polju kulture dalje rešavao.

Ana Martinoli:

Hvala.

Marijana Cvetković:

Ne znam, neću da dužim više.

Ana Martinoli:

Evo, i opominju me sa svih strana, ali imaćemo za kraj Andrej ili Biljana, brzo ide do njih mikrofon. Ono što možda ja mogu da shvatim, ne znam da li imam tu slobodu da zaključim, jeste da je ovaj skup danas bio koristan, ako dobro razumem, a mislim da razumem.

Biljana Srbljanović:

Ja isto mislim i hvala puno svim učesnicima. Htela sam da se zahvalim što ste došli, što ste učestvovali i mislim da je ovo prvi korak prema nečemu veoma važnom, da imamo sada neku priliku da na neki način formulišemo ono što su naši zahtevi i potrebe i koje su strategije koje mi predlažemo za formulisanje javne kulturne politike 22. veka. Čini mi se da smo se možda i nepotrebno sukobili i zadržali na zapravo pogrešnoj terminologiji, zbog toga što je, ovaj, mislim Jelena je rekla da te kulturne industrije, reč industrija nije u duhu srpskog jezika i u literaturi se uglavnom prevodi kao kulturne delatnosti. I ako pogledate baš bilo koju definiciju pojma, a ovi pojmovi su uglavnom obrađeni u sociološkim knjigama i u knjigama studija kulture, dakle ne podrazumeva se masovna proizvodnja i masovna upotreba komercijalnih dobara u smislu kulture, već se podrazumeva ta kulturna delatnost, odnosno kreativna delatnost koju ovde nazivaju industrija.

Znači, rezultati intelektualnog rada koji su zaštićeni autorskim pravima. I mislim da svi, u svakom slučaju, potpadamo pod to, da mi svi ovde na neki način delimo iste nevolje, da se vrlo često prijavljujemo na potpuno iste konkurse i da nam je jedan od ono, glavnih izvora sredstava za sve naše manje ili više konzervativne, mejnstrim i tako dalje umetničke poduhvate i ta kreativna Evropa koja zapravo raspisuje konkurse za kulturne i kreativne industrije, na koje se mi svi ovde uredno prijavljujemo jer je to Evropa, a onda kada dođe kod nas ta reč onda je to ua, ovaj, nije nešto u redu. Tako da, sve zajedno, mislim da tu postoji neko saplitanje oko terminologije koja potpuno nije prioritetna ovde, ali lepo je da smo otvorili i tu temu, da se ne sukobimo na nečemu što samo se praktično rastumači dok govorimo šta to tačno znači, ako ništa drugo pročitamo u knjizi i da je jako dobro, ja mislim da su se čuli ovde najrazličitiji i predlozi, i ideje, i ovaj, zahtevi, imali smo i umetnički performans i htela sam svima da vam se zahvalim što ste bili, da se zahvalim kinoteci i da se ovde ne završava stvar, mi ćemo napraviti rezultate ove konferencije, napravićemo celokupan transkript, ponudićemo na javnu raspravu ponovo struke koju ćemo proširiti u najvećem mogućem smislu i nadamo se da ćemo u neko veoma dogledno vreme doći do nekih konkretnijih naših zajedničkih zahteva ili barem predloga strategija iza kojih možemo da stanemo i da je ponudimo kome god na vlasti, da nam ih ispune. Eto, hvala.

Ana Martinoli:

Hvala Biljani što je završila zapravo ovaj poslednji panel, to je to, kraj. Hvala svima.

New European Ways

Bulevar Kralja Aleksandra 82/6
11 000 Belgrade, Serbia

t/f +381 11 400 56 24
info@new.org

HEARTEFACT

SERBIA CREATES DRAMA